

วารสาร พุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา (Online)

Dhammadhara Journal of Buddhist Ideology for Development

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (8) เดือน พฤษภาคม-สิงหาคม พ.ศ. 2568

ISSN 2985-007X (Online)

วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา (Online)
Dhammadhara Journal of
Buddhist Ideology for Development

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (8) พฤษภาคม-สิงหาคม 2568

ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI

ISSN 2985-007X (Online)

วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา (Online)

Dhammadhara Journal of Buddhist Ideology for Development

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสถาบันธรรมชัย

จัดทำโดย ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งเผยแพร่ผลงานวิชาการให้กับคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ เปิดรับบทความในสาขาที่เกี่ยวข้อง ด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ การบริหารการศึกษา การบริหารจัดการ เชิงพุทธ พุทธจิตวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ รวมทั้งสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้าน มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ประเภทบทความที่รับพิจารณาการตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความแปลภาษาต่างประเทศ

กำหนดการออกเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม–เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม–สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน–ธันวาคม

ดูรายละเอียดเพิ่มเติม

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbld>

กรรมการที่ปรึกษา

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ), พ.บ., ดร. ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI	
พระปัญญาวัชรบัณฑิต (สมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร), รศ. ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ ศิริวรรณ	Charisma University, TC
รองศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.อำนาจ บัวศิริ	นักวิชาการอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ

ดร.ภทิตา แรงทน	หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI
----------------	---------------------------------

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร	ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI
--------------------------	-------------------------

กองบรรณาธิการ

พระมหาวุฒิชัย วุฑฺฒิชโย, ดร.	ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI
ศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ รุณรา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานูมาต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุคตาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Peer review)

พระมหาดวงเด่น จิตถาโณ (ตุนิน), ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอภิชาติ มาณสุโก, ดร.	ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI
พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานิโย, ดร.	อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยศรีวิโคช ประเทศญี่ปุ่น
รองศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.อำนาจ บัวศิริ	นักวิชาการอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ สุภาษ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.सानุ มัทธนาคุณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุคตาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานูมาต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาติเมธี หงษา
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทัย สติมัน
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิสิฐ คัดคำสวน
 ดร.สมเกียรติ แก้วเกาะสะบ้า
 ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร
 ดร.ชรินทร์ จิตตสุโก
 ดร.สมศักดิ์ อัมพรวิสิทธิ์โสภา
 พญ. ดร.เจนจิรา แวงวรรณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
 มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
 มหวิทยาลัยนครพนม
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 มหาวิทยาลัยบูรพา
 โรงเรียนวัดยางซ้าย
 โรงเรียนวัดไพร่ฟ้า
 ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

ผู้เขียนต้องปรับปรุงแบบ และการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนดก่อนส่งเข้าระบบ Submission ทั้งนี้วารสารกำหนดหลักเกณฑ์การอ้างอิงโดยอาศัย Chicago เวอร์ชัน 17 และอ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote)

- ชื่อบทความเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- บทความมีความยาวรวมทั้งหมดไม่เกิน 15 หน้า กระดาษ A4
- บทคัดย่อ ความยาวไม่เกิน 300 คำ (18 บรรทัด)
- พิมพ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้อักษร TH Sarabun ขนาด 16 และกั้นขอบด้านละ 2.54 ซม.
- ตัวเลข ใช้เลขอารบิก ตลอดทั้งบทความ
- รูปแบบการอ้างอิง ใช้รูปแบบการอ้างอิงตามเกณฑ์ที่วารสารกำหนด รายละเอียดดูที่ <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid/issue/view/53/371> หรือที่ภาคผนวกของวารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษาเล่มล่าสุด <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid/issue/archive>
- พิมพ์ข้อมูล สังกัดของผู้เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมอีเมลและเบอร์ติดต่อท้ายบทความ
- ส่งบทความในระบบออนไลน์ Submission โดยลงทะเบียนได้ที่ <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid>
- เมื่อส่งบทความแล้วให้เพิ่มเพื่อน Line OA กับทางวารสารแล้วแจ้งชื่อผู้เขียนและชื่อบทความเข้ามา เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการติดต่อประสานงานต่อไป

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

- บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินแบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)
- บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลภาษาต่างประเทศที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย
- บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

ฝ่ายศิลปกรรมและระบบออนไลน์

พระมหาธัญสันห์ กิตติสาโร

พระมหาศพล ธมฺมธโร

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

ดร.พิชญานันต์ พงษ์ไพบูลย์

ฝ่ายกราฟิกดีไซน์

สายสิริ แสงพยับ

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา DCI

สถานที่ติดต่อ

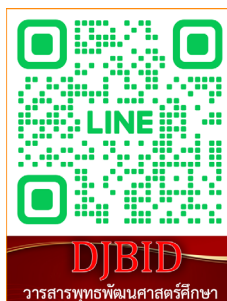
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา DCI

แผนกศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ ฝ่ายงานวารสารวิชาการ DJBID

เลขที่ 75 หมู่ที่ 1 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13250

โทรศัพท์: 08-2487-1795, 09-5665-5355

อีเมล: djb主id.adm@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (Online) ได้รับการรับรองเข้าสู่ฐานข้อมูลของ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย, TCI กลุ่มที่ 2 รอบที่ 5 พ.ศ.2568–2572 ถือเป็น สิ่งที่น่ายินดียิ่ง ก่อเกิดแรงกาย แรงใจกับทีมงาน และผู้มีส่วนสนับสนุนทุกส่วนที่ยัง ความสำเร็จนี้ให้เกิดขึ้น

วารสารฉบับนี้ ประกอบด้วย 7 บทความ เรื่อง “กระบวนการฟื้นคืนพลัง ใจจากความสูญเสียในบริบทพุทธจิตวิทยา: กรณีศึกษานางปฐาจาราในพระ ไตรปิฎก” โดย นางสาววรัญญา สิริโพธิธนากุล กรณีของนางปฐาจาราเป็นตัวอย่าง ของการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียอย่างรุนแรง ด้วยการตื่นรู้ผ่านการฟังธรรม ของพระสัมมาพุทธเจ้า ซึ่งมีใช่เพียงการปลอบใจ แต่เป็นการเปิดเผยความจริงของ ชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ การตื่นรู้ของนางปฐาจาราแสดงให้เห็นว่า แม้ชีวิตจะเผชิญ กับการสูญเสียสาหัสเพียงใด หากได้เข้าถึงธรรมะภายใน ก็สามารถแปรเปลี่ยนความ ทุกข์เป็นพลังใจ เดินหน้าต่อไปอย่างมีความหมาย

บทความเรื่อง “แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา ในจังหวัดนครราชสีมา” โดย นายณัฐวัฒน์ ธนพรรณสิน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษณากร ทาวะรัมย์ ได้บทสรุปว่า แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ย้ายเข้ามาทำงานใน ประเทศไทยเนื่องจากรายได้ต่ำในประเทศต้นทางและมีโอกาสการจ้างงานที่ดีกว่าใน ประเทศไทย สภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดีขึ้นในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เกษตรกรรม และบริการ คือ แรงดึงดูดสำคัญในการย้ายถิ่น ประเทศไทยควรคำนึงถึงการพัฒนา นโยบายแรงงานที่สามารถรองรับแรงงานข้ามชาติได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ทั้งแรงงานและ ตลาดแรงงานไทยได้รับประโยชน์สูงสุดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

บทความเรื่อง “ความรัก ความหลงลง และศีลธรรม: วิเคราะห์การ หลอกหลวงในสังคมออนไลน์ กรณีผู้ชายตกเป็น ‘เหยื่อ’ ผ่านแนวคิดปิตาธิปไตย และจริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม” โดย นายณัฐสิทธิ์ ห่อทองคำ นำเสนอประเด็นที่ น่าสนใจว่า ปัญหาความสัมพันธ์เชิงหลอกหลวงในสังคมออนไลน์ หรือการใช้ความรัก เป็นเครื่องมือในการหลอกหลวง (Online Romance Scam) กำลังส่งผลกระทบทั่วโลก

ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบปิตาธิปไตย (patriarchy) เพศชายมักถูกกำหนดบทบาทในฐานะผู้มีอำนาจ แข็งแกร่ง มีเหตุผล และสามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยกรอบคิดเชิงวัฒนธรรมนี้ ส่งผลให้สังคมโดยรวมมีแนวโน้มมองว่า เพศชายคือ “ผู้กระทำ” มากกว่าเป็น “ผู้ถูกกระทำ” ซึ่งเป็นการมองข้ามบริบทของความเปราะบางของผู้ชายในฐานะ “เหยื่อ” ที่มีอยู่จริงในหลากหลายสถานการณ์ โดยเฉพาะในบริบทของความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุล

บทความเรื่อง **“ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตัวเองของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านโคกไร่ใหญ่จังหวัดนราธิวาส”** โดย นางสาวสุทธิดา ไชยปุย และทีม ได้นำเสนอผลการวิจัยว่า ความสำเร็จของฟาร์มเกิดจากการบูรณาการระหว่างประสบการณ์ ความสามารถส่วนบุคคล และการเสริมความรู้จากภายนอกอย่างสมดุล การมีส่วนร่วมของสมาชิกในฟาร์มและการสร้างความรักองค์กรส่งผลโดยตรงต่อการพึ่งพาตนเองในระยะยาว

บทความเรื่อง **“การศึกษาวิเคราะห์ ‘วิมุตติญาณทัสสนะ’ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”** โดย รองศาสตราจารย์ ดร.วิไลพร สุจริตธรรมกุล และทีม ได้นำเสนอว่า วิมุตติญาณทัสสนะ คือ ความรู้ความเห็นในการหลุดพ้นจากอาสวกิเลสตามลำดับขั้นของการบรรลุนิพพานแต่ละขั้น วิมุตติญาณทัสสนะเป็นคุณวิเศษที่เกิดขึ้นได้มีเฉพาะในบุคคลที่เป็นอรหันต์หรืออริยบุคคล แต่สามารถมีได้ในกัลยาณบุรุษชนที่มีเป้าหมายที่จะบรรลุนิพพานขั้นต่าง ๆ โดยการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะจะต้องมีศีลที่บริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นพื้นฐาน การรักษาศีลจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการหลุดพ้น การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ และการบรรลุนิพพานในที่สุด

บทความเรื่อง **“การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาล ตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”** โดย นายสุทธิลักษณ์ ผลจันทร์ และทีม แสดงผลการศึกษาว่า การพัฒนาและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในระดับผู้บริหารสถานศึกษา จะสามารถยกระดับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ส่งเสริมความรวดเร็วในการสื่อสารภายใน และสร้างระบบงานที่สอดคล้องกับนโยบาย Smart Education ได้อย่างยั่งยืน

บทความเรื่อง “โมเดล 3S ในการสื่อสารทางการเมืองไทยยุคดิจิทัล: ประยุกต์หลักสติและสัมมัตตา เพื่อป้องกันข่าวลวง” โดย ดร.ณิชาดา มะลูลีม และ นายณัฐกฤต เกิดกุลกิตติ์ นำเสนอว่า โมเดล 3S เป็นแนวคิดที่นำเสนอการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบ โดยเน้นให้ผู้ผู้มีสติ (Sati) ในการใช้งาน ยึดหลักความถูกต้อง (Sammatta) ในข้อมูล และใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เป็นเครื่องมือสร้างสรรค์เพื่อสังคม การผสานหลักธรรมในระดับปัจเจกและเจตนาเข้ากับการออกแบบเชิงระบบของแพลตฟอร์ม จะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม (Ethical Immunity) ต่อข่าวลวงได้อย่างยั่งยืน

ท้ายนี้ คณะทำงานขอขอบพระคุณทุกส่วนงานที่เกี่ยวข้องและท่านผู้อ่านที่ติดตามกันตลอดมา ทางวารสารยังมีความมุ่งมั่นที่จะช่วยเป็นเวทีกลางนำเสนอผลงานวิชาการ มีมาตรฐาน มีคุณค่า ก่อประโยชน์สู่สังคมต่อไป

(ดร.ณิชาดา แร่งทน)

บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย

กระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียในบริบทพุทธจิตวิทยา:

กรณีศึกษานางปฎิภาจรรยาในพระไตรปิฎก

วรัญญา สิริโพธิธนากุล 1

แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา

ในจังหวัดนครราชสีมา

ณัฐวัฒน์ ธนพรรณสิน, ผศ. ดร.อุษณากร ทาวะรัมย์ 19

ความรัก ความหลงลง และศีลธรรม: วิเคราะห์การหลงลงในสังคมออนไลน์

กรณีผู้ชายตกเป็น ‘เหยื่อ’ ผ่านแนวคิดปิตาธิปไตยและจริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม

ณัฐสิทธิ์ ห่อทองคำ 43

ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตนเอง

ของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านโคกไร่ใหญ่จังหวัดนราธิวาส

สุทธิดา ไชยปุย, สุคนธาดี อูมา, อลิสา สะแลแม, อีรฟาน กาเจอร์, บารมี หลัยานาย,

พรทิพย์ มานพคำ, พชนี ตูเล๊ะ 62

การศึกษาวิเคราะห์ ‘วิมุตติญาณทัสสนะ’ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

รศ. ดร.วิไลพร สุจริตธรรมกุล, ผศ. ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา, ประภัสสร นพฤทธิ์ 81

การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ

ของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

สุทธิลักษณ์ ผลจันทร์, ผศ. ดร.อรชร วัฒนกุล, ผศ. ดร.พร้อมศักดิ์ บึงบัว,

ดร.อำนาจ เกาตระกุล 107

โมเดล 3S ในการสื่อสารทางการเมืองไทยยุคดิจิทัล:

ประยุกต์หลักสถิติและสัมพัทธภาพเพื่อป้องกันข่าวลวง

ดร.ณิชาต มะลูลีม, ณัฐกฤต เกิดกุลกิตติ์ 124

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)	139
ดัชนีบทความ วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)	165

กระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียในบริบท
พุทธจิตวิทยา: กรณีศึกษานางปฏาจาราในพระไตรปิฎก

The Process of Psychological Recovery
from Loss in the Context of Buddhist Psychology:
A Case Study of Patacara in the Tipitaka

วรัญญา สิริโพธิธนากุล
Waranya Siripothitanakul

นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Degree of Doctor of Philosophy, Buddhist Psychology, Faculty of Humanities,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Waranya.kulna@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 15 พฤษภาคม 2568
เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 23 กรกฎาคม 2568
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 5 สิงหาคม 2568
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียของนางปญฺญาจาราในบริบทของพุทธจิตวิทยา โดยใช้วิธีการศึกษาและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อทำความเข้าใจถึงกลไกภายในจิตใจที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากภาวะความทุกข์อันลึกซึ้ง สู่อารมณ์ดีและบรรลุนิพพานในระดับสูงโดยพบว่า นางปญฺญาจาราประสบความสูญเสียอย่างต่อเนื่อง ทั้งเสียบิดา มารดา สามเณร และบุตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจขั้นรุนแรงจนเสียสติ อย่างไรก็ตาม เมื่อได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า เธอสามารถตระหนักถึงความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ และเกิดปัญญาารู้แจ้งในอริยสัจ 4 อันนำไปสู่การบรรลุนิพพาน กระบวนการภายในนี้สอดคล้องกับแนวคิดพุทธจิตวิทยา โดยเฉพาะการรู้เท่าทันทุกข์ การละวางอุปาทาน และการพัฒนาจิตสู่ความหลุดพ้น

คำสำคัญ: นางปญฺญาจารา ความสูญเสีย พุทธจิตวิทยา การฟื้นคืนพลังใจ
อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์

Abstract

This academic article examines the process of psychological recovery from profound loss through the case study of Patacara, within the framework of Buddhist psychology. Employing textual analysis of canonical Buddhist literature, particularly the Therigatha, the study explores the internal mechanisms that supported Patacara's psychological transformation from a state of intense grief and psychological disintegration to spiritual awakening and liberation. The findings indicate that Patacara underwent a series of devastating personal losses, including the deaths of her parents, husband, and children, which led to an acute state of emotional and mental collapse. However, upon encountering the Buddha and receiving his teachings, she came to understand the universal truths of impermanence, suffering, and non-self. This realization marked a turning point in her psychological and spiritual development, ultimately leading to insight into the Four Noble Truths and the attainment of arahantship.

Keywords: Patacara, Loss, Buddhist Psychology, Psychological Resilience, The Four Noble Truths, Impermanence

1. บทนำ

ความสูญเสียของบุคคลอันเป็นที่รักถือเป็นประสบการณ์ร่วมของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะเมื่อความสูญเสียนั้นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และรุนแรง มักนำไปสู่ภาวะเศร้าโศก ความรู้สึกสูญเสียทิศทางในชีวิต และในบางกรณี อาจพัฒนาไปสู่ความเจ็บป่วยทางจิตใจได้¹ กรณีของ นางปฐมาจารา ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก ถือเป็นตัวอย่างอันเด่นชัดของผู้ที่เผชิญกับความสูญเสียในระดับรุนแรง เธอต้องเผชิญกับการจากไปของบิดา มารดา สามิ และบุตรทั้งสองภายในช่วงเวลาอันสั้น ความทุกข์อย่างมหาศาลดังกล่าวส่งผลให้เธอเกิดภาวะวิกลจริตชั่วคราว สูญเสียความสามารถในการรับรู้โลกความจริงโดยสมบูรณ์²

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาแห่งความทุกข์อย่างถึงที่สุดนี้กลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการฟื้นคืนพลังใจ เมื่อเธอได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จิตใจของเธอเริ่มคลี่คลายจากความเศร้าโศก ผ่านการตระหนักรู้ในความจริงของชีวิต เธอสามารถปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น และนำพาตนเองไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงในที่สุด กระบวนการภายในดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเยียวยาทางอารมณ์ แต่ยังเป็นการเปลี่ยนทุกข์ให้กลายเป็นปัญญาอย่างลึกซึ้ง

ในด้านจิตวิทยาตะวันตก แนวคิดเกี่ยวกับการเผชิญกับความสูญเสีย เช่น ทฤษฎีห้าขั้นของ Kübler-Ross ที่ประกอบด้วยขั้นตอนของการปฏิเสธ โกรธ ต้อรอง ซึมเศร้า และการยอมรับ ได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบ³ ทว่ากรอบแนวคิดเหล่านี้ยังคงเน้นมิติของอารมณ์มากกว่าจิตวิญญาณ และไม่อาจเข้าถึงกลไกการเปลี่ยนแปลงภายในในระดับที่ลึกเท่ากับแนวคิดในพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยา (Buddhist Psychology) มุ่งเน้นการตระหนักรู้และเข้าใจในธรรมชาติของทุกข์ ผ่านหลัก ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) และการพิจารณาอริยสัจ 4 โดยเฉพาะการเข้าใจ “ทุกข์” และ “เหตุแห่งทุกข์” ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญ

1. J. William Worden, *Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner*, 4th ed, (New York: Springer Publishing, 2009).
2. ชุ.เถรี.อ. 1/-/185–186 (ไทย.มจร).
3. Elisabeth Kübler-Ross, *On Death and Dying*, (New York: Scribner, 1969).

ในการคลี่คลายความยึดมั่น การเจริญสติและการภาวนา คือแนวทางหลักที่ช่วยให้ปัญญาก่อเกิดขึ้น และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในอย่างแท้จริง⁴

กรณีของนางปฎาจาราจึงเป็นภาพสะท้อนที่ทรงพลังของการนำหลักพุทธจิตวิทยา มาใช้ในกระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสีย ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงกับบริบทของผู้คนในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากภาวะความสูญเสียและผลกระทบทางจิตใจยังคงเป็นปัญหาใหญ่ในระดับสากล

จากข้อมูลขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) ในปี ค.ศ. 2023 พบว่า มีผู้ป่วยภาวะซึมเศร้าทั่วโลกมากกว่า 280 ล้านคน โดยในจำนวนนี้มีสัดส่วนไม่น้อยที่มีปัจจัยมาจากเหตุการณ์การสูญเสีย เช่น การจากไปของบุคคลใกล้ชิด ความเปลี่ยนแปลงในครอบครัว หรือวิกฤตทางเศรษฐกิจส่วนบุคคล⁵ ภาวะซึมเศร้านี้ถือเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักของการสูญเสียคุณภาพชีวิตและการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรในหลายประเทศ การค้นหากลไกการเยียวยาที่เชื่อมโยงจิตใจและจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้งจึงเป็นความจำเป็นของโลกยุคใหม่

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการฟื้นคืนพลังใจของนางปฎาจาราในเชิงพุทธจิตวิทยา โดยเน้นศึกษาปัจจัยภายใน และการใช้หลักธรรม เช่น ไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนผ่านจากความทุกข์ไปสู่ความเข้าใจและการปล่อยวาง อันสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับผู้เผชิญความทุกข์ในบริบทสมัยใหม่ได้อย่างมีคุณค่าและยั่งยืน

2. ความสูญเสียและภาวะทางจิตใจของนางปฎาจารา

นางปฎาจาราเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มั่งคั่งในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล โดยบิดาของนางมีทรัพย์สินถึงสี่สิบล้าน นางเป็นหญิงสาวที่มีรูปโฉมงดงามในวัยสิบหกปี เนื่องจากความห่วงใยต่อชื่อเสียงและเกียรติยศของตระกูล มารดาบิดาจึงจัดให้นาง

4. Henepola Gunaratana, *Mindfulness in Plain English*, (Boston: Wisdom Publications, 2002).

5. องค์การอนามัยโลก, *Depression*, ออนไลน์, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression>. [20 พฤษภาคม 2025].

พักอาศัยอยู่ในปราสาทเจ็ดชั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดค่านินทาหรือข่าวลือใด ๆ ที่อาจส่งผลเสียต่อครอบครัว นางได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างดีเยี่ยมด้วยความเอาใจใส่จากครอบครัวผู้มีฐานะ⁶

ทว่าเมื่อถึงวัยสาว นางได้ตกหลุมรักชายคนรับใช้และตัดสินใจหนีตามไปใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายในป่าห่างไกลจากเมือง ความรักของทั้งสองดำเนินไปท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ขาดแคลน โดยปราศจากการยอมรับจากครอบครัวของนาง ความเปลี่ยนแปลงจากชีวิตที่ฟุ้งฟุ้งไปสู่วิถีที่ต้องพึ่งพาตนเองในป่า ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพลัดพรากจากฐานะเดิมทั้งทางสังคมและครอบครัว

เมื่ออยู่กินกันได้ไม่นานนางก็ตั้งครรภ์ลูกคนแรก ในบริบทวัฒนธรรมของชาวอินเดียโบราณ มีธรรมเนียมปฏิบัติที่ว่าหญิงตั้งครรภ์จะต้องเดินทางกลับไปคลอดบุตรที่บ้านของตนเองหรือบ้านบิดามารดา ซึ่งถือเป็นสถานที่ปลอดภัยและมีการดูแลที่เหมาะสมจากผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่กำลังจะคลอด ซึ่งเป็นช่วงเปราะบางทั้งทางร่างกายและจิตใจของสตรี ดังนั้นเมื่อภรรยาเริ่มตั้งครรภ์ สามิจึงมักพาเดินทางกลับไปบ้านฝ่ายหญิงตามประเพณีดังกล่าว นางปฏาจาราก็ปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้เช่นกัน

เมื่อถึงกำหนดคลอดบุตรคนแรก นางได้ขอร้องให้สามิพาตนเดินทางกลับไปยังกรุงสาวตถิ เพื่อคลอดที่บ้านของบิดามารดา อย่างไรก็ตาม ขณะเดินทางกลับ นางเกิดการเจ็บครรภ์ก่อนถึงบ้าน จึงต้องคลอดกลางทางภายในป่าโดยไม่มีผู้ใดช่วยเหลือ การคลอดบุตรในสภาพแวดล้อมที่ยากลำบากเช่นนั้นไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความเปราะบางทางร่างกายของหญิงมีครรภ์ แต่ยังเผยให้เห็นถึงสภาพจิตใจที่เผชิญกับความกลัว ความโดดเดี่ยว และการขาดแหล่งพึ่งพิงที่มั่นคง ซึ่งต่างจากชีวิตเดิมที่นางเคยมีในฐานะธิดาเศรษฐี

ต่อมาเมื่อเริ่มตั้งครรภ์บุตรคนที่สอง นางจึงตัดสินใจเดินทางกลับไปยังบ้านเกิดอีกครั้ง ด้วยความหวังว่าจะได้คลอดบุตรอย่างปลอดภัยภายใต้การดูแลของครอบครัวตามธรรมเนียมเดิม ทว่าเหตุการณ์ความสูญเสียกลับเริ่มต้นอย่างต่อเนื่องในระหว่างการเดินทางครั้งนี้ นางเริ่มต้นการเดินทางกลับไปหาครอบครัวเดิมเมื่อใกล้คลอดบุตร

6. ชุ.เถรี.อ. 1/-/185 (ไทย.มจร).

คนที่สอง แต่ระหว่างทางต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติจึงแฉะค้างแรมในป่า ระหว่างนั้น ผู้เป็นสามีได้ออกไปหาอาหาร แต่กลับถูกรงพิษกัดเสียชีวิตในป่าทำให้นางเสียใจอย่างมาก และนางต้องคลอดลูกท่ามกลางความเจ็บปวดโดยไม่มีผู้ใดช่วยเหลือ หลังคลอดแล้ว ขณะกำลังเดินทางต่อพร้อมกับบุตรทั้งสอง ก็เกิดพายุฝนฟ้าคะนองรุนแรงทำให้ต้องข้ามแม่น้ำในสภาพอากาศย่ำแย่

ในช่วงเวลาอันสั้น นางต้องสูญเสียบุตรคนโตซึ่งถูกกระแสน้ำพัดหายไปต่อหน้าต่อตา ขณะที่เธอกำลังวางบุตรคนเล็กไว้บนฝั่งเพื่อลงไปช่วยอีกคน เหยี่ยวก็โฉบเอาทารคนเล็กไปทันที ภาพการสูญเสียของแม่ที่ต้องเห็นลูกทั้งสองตายอย่างโหดร้ายในเวลาแทบจะพร้อมกัน เป็นประสบการณ์สะเทือนใจระดับรุนแรง ที่เกินขอบเขตของความสามารถในการจัดการทางอารมณ์ตามปกติได้

เมื่อเดินทางต่อจนถึงกรุงสาวัตถี ด้วยหวังจะกลับไปพึ่งครอบครัวเดิม นางกลับพบว่าเหตุภัยพิบัติได้ทำลายบ้านของตนจนพังถล่มลงมา ทับพ่อ แม่ และพี่ชายเสียชีวิตทั้งหมด เหตุการณ์นี้นับเป็นการสูญเสียบุคคลสำคัญในชีวิตถึงห้าคนในเวลาอันใกล้ ได้แก่ สามี บุตรสองคน พ่อ แม่ และพี่ชาย นับเป็นการสูญเสียระบบสนับสนุนทางอารมณ์ทั้งหมดของเธออย่างสิ้นเชิง ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลต่อสภาวะจิตใจในขณะนั้น แต่ยังส่งผลต่อความรู้สึกมีตัวตน คุณค่าในชีวิต และความหมายของการมีอยู่ ความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันและรุนแรงนี้ได้สะท้อนออกมาในรูปแบบของภาวะวิกลจริต นางเดินเร่ร่อนเปลือยกายไปในเมืองโดยไม่รู้ตัว ถูกผู้คนเยาะเย้ยถากถาง และแสดงพฤติกรรมที่ไม่สามารถควบคุมได้ในสายตาของสังคม ภาวะจิตของนางปฎิภาจรรยาในช่วงเวลานั้นแสดงให้เห็นถึงการสูญเสียสภาวะตัวตนและความสิ้นหวังขั้นสูงสุด ซึ่งในทางจิตวิทยาตะวันตกสามารถเทียบได้กับภาวะ “traumatic grief” หรือ “ความเศร้าโศกอันเป็นผลจากเหตุการณ์สะเทือนใจอย่างรุนแรง” ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดอาการผิดปกติทางจิต เช่น ความแปลกแยกทางสังคม อาการหลงผิด ความรู้สึกผิดรุนแรง หรือแม้แต่แนวโน้มในการคิดทำร้ายตนเอง⁷ การศึกษาของพระมหาบุญเลิศ ธรรมทสุลี

7. M. Katherine Shear, “Grief and Mourning Gone Awry: Pathway and Course of Complicated Grief”, *Dialogues in Clinical Neuroscience*, Vol. 14 No. 2 (2012), 119–128.

ได้วิเคราะห์รูปแบบการเยียวยาความโศกเศร้าของนางปฏาจาราผ่านมุมมองทางพุทธจิตวิทยา พบว่ากระบวนการเยียวยาความโศกเศร้าตามแนวพุทธมโนลักษณะเป็นขั้นตอน⁸ เริ่มจากการเยียวยาทางกาย (กายภาวนา) สู่การเยียวยาทางจิต (จิตตภาวนา) และท้ายที่สุดคือการเยียวยาทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) ซึ่งเป็นวิธีการที่ต่างจากจิตวิทยาตะวันตกที่มุ่งเน้นการปรับสภาพจิตใจเป็นหลัก ในมิติความสูญเสียแบบซ้อนทับ (compound loss) ที่นางปฏาจาราเผชิญ สุภาพร ประดับสมุทร ได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดการจัดการความโศกเศร้าในพุทธศาสนากับทฤษฎีขั้นตอนความโศกเศร้าของ Kübler-Ross โดยชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเน้นการเข้าใจความจริงของชีวิตผ่านหลักอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งช่วยให้ผู้สูญเสียปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนและสิ่งที่สูญเสียไป⁹ แตกต่างจากทฤษฎีตะวันตกที่มองว่าการยอมรับความสูญเสียเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการโศกเศร้า นอกจากนี้ วิจิตรา วิเชียรชม ได้ศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความทุกข์สู่ปัญญาในกรณีของนางปฏาจารา¹⁰ พบว่าประสบการณ์สูญเสียที่รุนแรงนั้นสามารถเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่การเติบโตทางจิตวิญญาณ (spiritual growth) หรือที่ในพุทธศาสนาเรียกว่า “วิวิธภูมิปัญญา” คือหนทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ สอดคล้องกับแนวคิด post-traumatic growth ในจิตวิทยาร่วมสมัยที่มองว่าวิกฤตชีวิตสามารถเป็นโอกาสในการพัฒนาศักยภาพส่วนลึกของมนุษย์ได้ กรณีของนางปฏาจาราจึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าความทุกข์อันแสนสาหัสสามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในระดับจิตใจได้ หากได้รับการนำทางที่เหมาะสม โดยเฉพาะผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการเข้าใจความจริงของชีวิต ซึ่งในทางพุทธศาสนาคือ

-
8. พระมหาบุญเลิศ ธมมทสสี, “การวิเคราะห์รูปแบบการเยียวยาความโศกเศร้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษานางปฏาจารา”, *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (2561), 85–102.
 9. สุภาพร ประดับสมุทร, “การเยียวยาความโศกเศร้าจากการสูญเสีย: การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางพุทธศาสนากับทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตก”, *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (2563), 122–137.
 10. วิจิตรา วิเชียรชม, “กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความทุกข์สู่ปัญญา: บทเรียนจากประสบการณ์ของพระสาวิกาในพระพุทธศาสนา”, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ปีที่ 40 ฉบับที่ 3 (2562), 178–196.

การเรียนรู้ผ่านหลักไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 นำไปสู่การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น และความเข้าใจในธรรมชาติแท้จริงของชีวิต

3. กระบวนการฟื้นคืนพลังใจในบริบทพุทธจิตวิทยา

การเปลี่ยนแปลงสำคัญในชีวิตของนางปฏาจาราเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าโปรดนางในขณะที่นางกำลังจมอยู่กับความโศกเศร้าจากการสูญเสียสามี บุตร และครอบครัวไปในระยะเวลาอันสั้น พระองค์ได้ตำหนิหรือตัดสินความเศร้าโศกของนาง แต่กลับมอบ “ธรรมเทศนา” อันลุ่มลึกซึ่งเปลี่ยนมุมมองของนางโดยสิ้นเชิง โดยเนื้อหาธรรมที่พระองค์แสดงคือสัจธรรมของชีวิตผ่านหลัก ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของพุทธจิตวิทยาในการฟื้นฟูภาวะจิตใจ¹¹

อนิจจัง (ความไม่เที่ยง)

คำสอนนี้เปิดโอกาสให้นางปฏาจาราได้ตระหนักว่าทุกสิ่งในชีวิตไม่อาจยึดถือเป็นของเราอย่างแท้จริง และสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือสถานการณ์ ล้วนอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลง เมื่อมองผ่านหลักอนิจจัง นางสามารถคลี่คลายความยึดติดซึ่งเป็นรากของความทุกข์ได้

ทัศนะนี้สอดคล้องกับแนวคิดใน Grief Theory ของ Kübler-Ross ซึ่งกล่าวถึง “ขั้นตอนการยอมรับความสูญเสีย” (Acceptance) ว่าเป็นขั้นสุดท้ายในการฟื้นฟูพลังใจจากความเศร้า ซึ่งสอดคล้องกับการที่นางปฏาจารายอมรับความไม่เที่ยงของชีวิตในที่สุด

ทุกขัง (ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้)

พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าความทุกข์เป็นสิ่งที่มิอยู่จริงในโลก แต่ยังแสดงให้เห็นถึงที่มาและหนทางดับทุกข์อีกด้วย นางปฏาจาราตระหนักว่าความทุกข์จากความสูญเสียเป็นธรรมดาของผู้ที่ยังยึดติดกับสิ่งภายนอก การเข้าใจว่า “ทุกข์” เป็นธรรมดาและหลีกเลี่ยงไม่ได้ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านภายในจิตใจ

11. Daniel Goleman, *Destructive Emotions: A Scientific Dialogue with the Dalai Lama*, (New York: Bantam, 2003).

แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Existential Psychology ของ Viktor Frankl¹² ผู้เสนอว่า มนุษย์สามารถแปรเปลี่ยนความทุกข์เป็นพลังได้ หากสามารถค้นพบ “ความหมาย” ที่อยู่เบื้องหลังความทุกข์นั้น ดังที่นางปญฺญาจาราได้พบธรรมะเป็นที่พึ่งทางใจ

อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน)

เมื่อนางตระหนักว่าตัวตนที่เธอเคยยึดถือว่าเป็น “แม่” “ภรรยา” หรือ “ลูกสาว” นั้น ล้วนแต่เป็นบทบาทที่ผูกพันกับความยึดติดทางจิตใจ การเห็นความไม่เที่ยงของบทบาทเหล่านี้ทำให้เธอสามารถปล่อยวางความเศร้าโศก และกลับมารู้จักตัวเองใหม่ในฐานะของ “ผู้เห็นความจริง”

หลักนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Self-Transcendence ในทฤษฎีของ Maslow¹³ ซึ่งระบุว่า การก้าวข้ามตัวตนเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์ และช่วยให้มนุษย์สามารถยอมรับความจริงอันยิ่งใหญ่ได้ ซึ่งในกรณีของนางปญฺญาจารา ก็คือการเข้าถึงธรรม การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เธอ “เห็นตามความเป็นจริง” มิใช่เพื่อให้จมอยู่กับความทุกข์ แต่เพื่อให้เห็นว่าสภาวะทั้งปวงมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป การเห็นกระแสของชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติทำให้นางเกิด ปัญญา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการฟื้นฟูพลังใจตามแนวพุทธจิตวิทยา งานวิจัยของ Garland et al. พบว่า การฝึกสติตามแนวพุทธ (Mindfulness-Oriented Recovery Enhancement: MORE) สามารถลดความเศร้าและเพิ่มระดับการรู้คุณค่าในผู้ที่เผชิญกับการสูญเสียได้อย่างมีนัยสำคัญ¹⁴

4. การแปรเปลี่ยนความสูญเสียเป็นปัญญา

หลังจากได้รับธรรมเทศนา นางปญฺญาจาราไม่ได้เพียงแค่ว่ากลับมา มีสติและมีพลังใจขึ้นเท่านั้น แต่ยังเข้าสู่เส้นทางของพระธรรมจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศในด้านวินัยของภิกษุณี กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าความทุกข์

12. Viktor E. Frankl, *Man's Search for Meaning*, (Boston: Beacon Press, 1985).

13. Abraham H. Maslow, *The Farther Reaches of Human Nature*, (New York: Viking Press, 1971).

14. Eric L. Garland et al., “State Mindfulness during Meditation Predicts Enhanced Cognitive Reappraisal”, *Mindfulness*, Vol. 6 No. 2 (2015), 234–242.

จากการสูญเสียไม่จำเป็นต้องเป็นจุดจบของชีวิต แต่สามารถกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านภายในอย่างลึกซึ้ง (Post-Traumatic Growth) ซึ่งตรงกับงานของ Tedeschi & Calhoun ในปี ค.ศ. 2004 ที่กล่าวถึงการเติบโตภายหลังความทุกข์ (PTG)¹⁵ โดยเฉพาะเมื่อบุคคลมีกรอบความเชื่อทางจิตวิญญาณเป็นพื้นฐาน การพึ่งธรรมช่วยให้นางปฎาจาราตระหนักว่า ความตายเป็นสิ่งธรรมดา ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงไปได้ และการยึดมั่นในตัวตนและความเป็นเจ้าของคือรากเหง้าของทุกข์ แนวคิดนี้สอดคล้องกับพุทธจิตวิทยาซึ่งกล่าวว่า ความทุกข์มิได้มาจากเหตุการณ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการตีความและยึดติดในจิตใจ การรู้เท่าทันทุกข์ ความไม่เที่ยงและความไม่มีตัวตนถาวร ช่วยให้เกิดปัญญาที่นำไปสู่การละวาง การปล่อยวางจึงมิใช่การละเลย แต่เป็นการยอมรับอย่างมีสติ และเปิดพื้นที่ให้จิตใจกลับคืนสู่ความสมดุลอีกครั้ง หลังพึ่งธรรม นางปฎาจาราเกิดปัญญารู้แจ้งในไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา เธอกลายเป็นผู้มีจิตใจมั่นคง สงบ เย็น และเป็นหนึ่งในเถรผู้เป็นเลิศในด้านวินัย

5. บทวิเคราะห์เชิงพุทธจิตวิทยา

กรณีของนางปฎาจาราสະທ້ອນให้เห็นว่า พุทธจิตวิทยาเสนอโมเดลการเยียวยาความทุกข์ที่แตกต่างจากจิตวิทยาตะวันตก โดยเน้นที่การพัฒนาปัญญาภายใน ผ่านกระบวนการพึ่งธรรม การรู้เท่าทันความคิด และการปล่อยวางจากอุปาทาน พลังใจจึงไม่ได้เกิดจากการควบคุมโลกภายนอก แต่เกิดจากการเปลี่ยนมุมมองต่อประสบการณ์ และปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระ การฟื้นคืนพลังใจในกรณีนี้จึงมิใช่เพียงการกลับสู่ภาวะปกติทางจิตใจ แต่เป็นการ “ตื่นรู้” (awakening) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธจิตวิทยา และเป็นแนวทางที่สามารถประยุกต์ใช้ในการดูแลจิตใจผู้สูญเสียในยุคปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

15. Richard G. Tedeschi and Lawrence G. Calhoun, “Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence”, *Psychological Inquiry*, Vol. 15 No. 1 (2004), 1–18.

การตื่นรู้ด้วยการฟัง: การฟื้นคืนพลังใจผ่านเสียงธรรม

ในบริบทของพุทธจิตวิทยา การฟังมิได้เป็นเพียงกิจกรรมของโสตราประสาท หากแต่เป็นกระบวนการ “รับรู้” ที่ลึกซึ้งลงไปถึงระดับจิตใจ โดยเฉพาะการฟังธรรมะ ซึ่งนำไปสู่การ “ตื่นรู้” และเปลี่ยนผ่านภายในอย่างมีนัยยะ เช่นเดียวกับกรณีของนางปฏาจารา ผู้ซึ่งจมอยู่กับความเศร้าสูญเสียอย่างรุนแรงจนเสียดี แต่กลับฟื้นคืนสติขึ้นมาได้ผ่านการฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่นางด้วยคาถาแห่งการตื่นรู้ใน “ชราวรรค” พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท¹⁶ ซึ่งมีใจความว่า “ผู้ใดมีชีวิตอยู่ร้อยปี ไม่เห็นธรรมอันไม่ตาย ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นธรรมอันไม่ตาย ประเสริฐกว่าชีวิตของผู้นั้น” และ “ผู้ใดมีชีวิตอยู่ร้อยปี ไม่เห็นบทอันสูงสุด ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นบทอันสูงสุด ประเสริฐกว่าชีวิตของผู้นั้น” พระองค์มิได้พยายามอธิบายเรื่องราวในอดีตของนาง หรือปลอบใจในเชิงอารมณ์ หากแต่สื่อสารธรรมที่มีพลังนำพาจิตของนางกลับคืนสู่ความจริง ผ่านกระบวนการของการฟังอย่างมีสติ และการรับรู้ธรรมที่สัมผัสใจซึ่งทำให้นางปฏาจาราได้ตื่นจากความหลง ความยึด และความโศกเศร้าในทันที

พุทธศาสนาเห็นว่า “สุดมยปัญญา” คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง เป็นจุดเริ่มต้นของการรู้แจ้ง จากพุทธปรัชญาเรื่องไตรปัญญา ข้อหวัสุดมยยะ จินตามยยะ ภาวนามยยะ การฟังธรรมในบริบทนี้หมายถึงการเปิดใจให้พร้อมรับกับความจริง แม้จะเจ็บปวดก็ตาม โดยเฉพาะในยามที่จิตใจตกต่ำ การได้ยินเสียงแห่งสัจธรรมที่บริสุทธิ์ย่อมมีผลสะท้อนต่อจิตอย่างรุนแรง เหมือนกับการ “เขย่าให้ตื่น” จากการจมอยู่ในอวิชชาในโลกของจิตวิทยา การฟังไม่ใช่แค่การ “ได้ยิน” แต่เป็นกระบวนการของ “ความสัมพันธ์ทางใจ” ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง ซึ่งมีพลังเยียวยาอย่างลึกซึ้ง ดังปรากฏในทฤษฎีต่าง ๆ เช่น Active Listening ระบุว่า การฟังอย่างตั้งใจและปราศจากการตัดสิน ช่วยสร้างความปลอดภัยทางอารมณ์ และเปิดทางให้ผู้ฟังเข้าถึงความรู้สึกของตนเองอย่างแท้จริง¹⁷ พระพุทธเจ้าทรงฟังและเข้าใจนางปฏาจาราโดยมิได้ตัดสิน ทำให้

16. ขุ.ธ. 25/113/65 (ไทย.มจร).

17. Carl Rogers and Richard Farson, *Active Listening*, (Chicago: Industrial Relations Center, University of Chicago, 1957).

นางเปตใจรับธรรมะ ยังมีแนวคิดอื่นอย่างเช่น Narrative Therapy เชื่อว่าการได้ฟังเรื่องราวของตนจากมุมใหม่ สามารถเปลี่ยน “ตัวตนภายใน” ได้¹⁸ เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้ามิได้ช่วยให้นางลืมอดีต แต่เปิดมุมมองใหม่ให้นางเห็นความจริงของชีวิต และแนวคิดเรื่อง Transformative Learning Theory ที่กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดเมื่อบุคคลได้ฟังหรือรับรู้ข้อมูลใหม่ที่ทำทลายกรอบเดิม คล้ายกับที่นางปฎาจารย์เปลี่ยนจากสถานะของ “แม่ผู้สูญเสีย” มาเป็น “ผู้เห็นธรรม” ดังนั้นการฟัง คือประตูสู่การกลับคืนสู่ตนเอง เสียของธรรมไม่ใช่เพียงเสียงที่ผ่านหูเท่านั้น หากแต่เป็น “เสียงที่จิตใจฟัง” และเมื่อฟังด้วยจิตที่เปลือยเปล่า ไร้ตัณหาและทิฐิ ธรรมจึงสามารถเปลี่ยนความเศร้าให้กลายเป็นปัญญา เปลี่ยนความสับสนให้เป็นความเข้าใจดังพระพุทธองค์ตรัสว่า: “ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นธรรมอันไม่ตาย ย่อมประเสริฐกว่าชีวิตอยู่ร้อยปีโดยไม่เห็นธรรม” กรณีของพระนางปฎาจารย์ แสดงให้เห็นว่าแม่ผู้ที่จมอยู่กับความทุกข์อันลึกล้ำ ก็สามารถกลับคืนสู่ภาวะปกติ และก้าวสู่ความหลุดพ้นได้ ด้วยพลังแห่ง “การฟัง” อันเปิดทางให้ “การตื่นรู้”

6. บทเรียนสำหรับการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียของนางปฎาจารย์

กรณีศึกษาของนางปฎาจารย์ในเถรีคาถา¹⁹ เป็นกรณีตัวอย่างที่ทรงพลังในเชิงพุทธจิตวิทยา แสดงให้เห็นว่า แม้บุคคลจะเผชิญกับความทุกข์แสนสาหัสจากการสูญเสียอันรุนแรงในชีวิต เช่น การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก การเผชิญกับสภาพจิตที่สูญเสียสมดุล หรือแม้แต่การตกอยู่ในภาวะเสียสติ ก็ยังสามารถ “ฟื้นคืนพลังใจ” และกลับมาเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะได้ หากได้รับการชี้นำด้วยสัจธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม และตรงกับบริบทของชีวิตบุคคลนั้น บทเรียนสำคัญที่สามารถสกัดออกมาได้จากกรณีนี้ ได้แก่

18. Michael White and David Epston, *Narrative Means to Therapeutic Ends*, (New York: Norton, 1990).

19. ขุ.เถรี. 26/112–116/574 (ไทย.มจร)

6.1 การฟื้นฟูพลังใจเริ่มต้นจากการเผชิญความจริง

พระพุทธเจ้ามิได้สอนให้นางปฏาจารา “ลืม” ความเจ็บปวด หากแต่ทรงนำเธอเข้าสู่การ “เห็นความจริง” ของชีวิตผ่านหลักไตรลักษณ์ กล่าวคือ ชีวิตมีความไม่เที่ยง (อนิจจัง) มีความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และไม่สามารถควบคุมได้ (อนัตตา) การยอมรับความจริงนี้ไม่ใช่การยอมแพ้ แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการปล่อยวางและการรักษาตนเองอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในจิตวิทยาบำบัดแนว Existential Therapy²⁰ ที่เชื่อว่า การเผชิญหน้ากับความจริง เช่น ความตาย ความเปลี่ยวเหงา และความไม่มีจุดหมาย เป็นเงื่อนไขสำคัญของการเติบโตทางจิตวิญญาณ

6.2 พลังของการฟังธรรม: ฟังเพื่อเปลี่ยนจิต

เสียงแห่งธรรมมิได้เพียงบรรเทาความทุกข์ แต่ยังเปลี่ยนแปลง “มโนทัศน์” ของบุคคลได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับพระนางปฏาจารา คำสอนในคาถาธรรมบทที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ปฏาจารา น้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 ยังมีปริมาณน้อย น้ำตาจากความเศร้าโศก ของคนที่ถูกทุกข์ กระทบแล้วนั้น มีปริมาณมากกว่า น้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 เสียอีก ฉะนั้น เหตุใด เจ้าจึงยังประมาท อยู่เล่า”²¹

ชี้ให้เห็นคุณค่าของการเห็น “อัมตรธรรม” เพียงชั่วขณะว่า มีค่ามากกว่าการมีชีวิตที่ยาวนานโดยไม่รับรู้แจ้ง บทเรียนนี้ย้ำว่า ในสถานการณ์ที่จิตวิญญาณของมนุษย์อ่อนแอที่สุด สิ่งที่เขาต้องการไม่ใช่คำปลอบใจทั่วไป แต่อาจเป็น “ถ้อยคำแห่งปัญญา” ที่กระตุ้นการตื่นรู้ได้จริง

6.3 การไม่ตัดสิน: พื้นฐานของเมตตาบำบัด

หนึ่งในหัวใจของพุทธจิตวิทยา คือ การตั้งอยู่ในเมตตาโดยไม่มีเงื่อนไข และไม่ตัดสินผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงโปรดนางปฏาจาราด้วยความเมตตา ปราศจากการตำหนิถึงอดีตที่ผิดพลาด หรือพฤติกรรมเสียสติของเธอ สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวทาง

20. Irvin D. Yalom, *Existential Psychotherapy*, (New York: Basic Books, 1980).

21. ขุ.ธ.อ. 1/-/649 (ไทย.มจร).

Compassion-Focused Therapy ซึ่งเชื่อว่าความเมตตาต่อตนเองและการได้รับเมตตาจากผู้อื่น คือกลไกหลักในการเยียวยาภาวะซึมเศร้าและความรู้สึกไร้คุณค่า²²

6.4 การฟื้นพลังใจไม่ได้หมายถึงการลืม แต่คือการเปลี่ยนความหมาย

พุทธจิตวิทยาไม่มุ่งเน้นให้ลบอดีตออกจากความทรงจำ แต่มุ่งเน้นให้บุคคล “ตีความใหม่” และเปลี่ยนความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับที่นางปฏาจารา ไม่ได้ลืมลูก สามี หรือพ่อแม่ของเธอ แต่สามารถเปลี่ยนความโศกเศร้าให้กลายเป็นพลังของการแสวงหาความพ้นทุกข์ แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Logotherapy ของ Frankl (1946) ที่เชื่อว่ามนุษย์สามารถอยู่รอดในความทุกข์ หากค้นพบ “ความหมาย” ที่ซ่อนอยู่ในประสบการณ์เหล่านั้น²³

6.5 การเปลี่ยนผ่านเป็นกระบวนการ ไม่ใช่เหตุการณ์

แม้นางปฏาจาราจะได้ตื่นรู้ทันทีหลังฟังธรรม แต่กระบวนการฟื้นคืนพลังใจในความเป็นจริง อาจต้องใช้เวลา ความเข้าใจ และความอดทน พุทธจิตวิทยานิยามว่าการบ่มเพาะจิตต้องใช้เวลา เช่น การฝึกสติ ตามหลักสติปัฏฐาน 4 การเจริญเมตตา หรือการพิจารณาไตรลักษณ์ในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้ช่วยเสริมพลังใจอย่างยั่งยืน

7. ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษานางปฏาจาราในบริบทพุทธจิตวิทยา ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสีย มิใช่เพียงการฟื้นตัวทางอารมณ์เท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านภายในที่ลึกซึ้ง ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของปัญญา การรู้เท่าทัน และการปล่อยวาง โดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องนำทางจิตใจ กระบวนการนี้ประกอบด้วยลำดับขั้นสำคัญ ดังนี้:

1. การเผชิญหน้าและตระหนักรู้ความทุกข์ (Recognition of Suffering) ผู้เผชิญความสูญเสียต้องเผชิญหน้ากับความจริงของทุกข์อย่างตรงไปตรงมา มิใช่การหลีกเลี่ยงหรือกดทับอารมณ์

22. Paul Gilbert, *The Compassionate Mind*, (London: Constable & Robinson, 2009).

23. Viktor E. Frankl, *Man's Search for Meaning*, (Boston: Beacon Press, 1946).

2. **การใคร่ครวญตามหลักไตรลักษณ์** (Contemplation on the Three Characteristics) การพิจารณาว่าชีวิตไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) และไม่ใช่อัตน (อนัตตา) นำไปสู่การคลายความยึดติด

3. **การเข้าใจอริยสัจ 4** (Insight into the Four Noble Truths) การเห็นความจริงของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และทางดับทุกข์ เป็นจุดเปลี่ยนทางจิตวิญญาณ

4. **การปล่อยวางความยึดมั่น** (Letting Go of Attachment) เมื่อเข้าใจธรรมแล้ว ความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) จึงถูกละทิ้ง เกิดความสงบภายใน

5. **การบรรลุภาวะจิตที่เป็นอิสระ** (Attainment of Mental Liberation) เป็นภาวะที่จิตไม่ถูกรบกวนด้วยความเศร้าโศกและยึดติดอีกต่อไป ซึ่งตรงกับแนวคิดเรื่องวิมุตติ ในพุทธจิตวิทยา

กล่าวโดยสรุป กระบวนการฟื้นคืนพลังใจตามแนวพุทธจิตวิทยา มิได้มุ่งเน้นการเยียวยาในระดับผิวเผิน แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงระดับลึกของจิตใจ ที่นำไปสู่ความเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง และก่อให้เกิดการหลุดพ้นจากพันธนาการแห่งความทุกข์อย่างแท้จริง

8. บทสรุป

กรณีของนางปฐาจารย์เป็นตัวอย่างของการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียอย่างรุนแรง ด้วยการตื่นรู้ผ่านการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีใช้เพียงการปลดปล่อย แต่เป็นการเปิดเผยความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ เมื่อจิตใจยอมรับความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนได้ ก็สามารถคลี่คลายทุกข์และเข้าถึงความสงบภายใน การตื่นรู้ของนางปฐาจารย์แสดงให้เห็นว่า แม้ชีวิตจะเผชิญกับการสูญเสียเพียงใด หากได้เข้าถึงธรรมะ ก็สามารถแปรเปลี่ยนความทุกข์เป็นพลังใจ และเดินหน้าต่ออย่างมีความหมาย

รายการอ้างอิง

- พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี. “การวิเคราะห์รูปแบบการเยียวยาความโศกเศร้าในพระพุทธานุศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษานางภาวการา”. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (2561). 85–102.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- _____. ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนีเถรวิภังคอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- วิจิตรา วิเชียรชม. “กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความทุกข์สู่ปัญญา: บทเรียนจากประสบการณ์ของพระสาวิกาในพระพุทธศาสนา”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ 40 ฉบับที่ 3 (2562). 178–196.
- สุภาพร ประดับสมุทร. “การเยียวยาความโศกเศร้าจากการสูญเสีย: การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางพุทธศาสนากับทฤษฎีจิตวิทยาตะวันตก”. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (2563). 122–137.
- องค์การอนามัยโลก. *Depression*. ออนไลน์. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression>. [20 พฤษภาคม 2025].
- Abraham H. Maslow. *The Farther Reaches of Human Nature*. (New York: Viking Press, 1971).
- Carl Rogers and Richard Farson. *Active Listening*. (Chicago: Industrial Relations Center, University of Chicago, 1957).
- Daniel Goleman. *Destructive Emotions: A Scientific Dialogue with the Dalai Lama*. (New York: Bantam, 2003).
- Elisabeth Kübler-Ross. *On Death and Dying*. (New York: Scribner, 1969).

- Eric L. Garland et al. “State Mindfulness during Meditation Predicts Enhanced Cognitive Reappraisal”. *Mindfulness*. Vol. 6 No. 2 (2015). 234–242.
- Henepola Gunaratana. *Mindfulness in Plain English*. (Boston: Wisdom Publications, 2002).
- Irvin D. Yalom. *Existential Psychotherapy*. (New York: Basic Books, 1980).
- J. William Worden. *Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner*. 4th ed. (New York: Springer Publishing, 2009).
- Michael White and David Epston. *Narrative Means to Therapeutic Ends*. (New York: Norton, 1990).
- M. Katherine Shear. “Grief and Mourning Gone Awry: Pathway and Course of Complicated Grief”. *Dialogues in Clinical Neuroscience*. Vol. 14 No. 2 (2012). 119–128
- Paul Gilbert. *The Compassionate Mind*. (London: Constable & Robinson, 2009).
- Richard G. Tedeschi and Lawrence G. Calhoun. “Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence”. *Psychological Inquiry*. Vol. 15 No. 1 (2004). 1–18.
- Viktor E. Frankl. *Man’s Search for Meaning*. (Boston: Beacon Press, 1985).

แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติ
สัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา

The Employment Pathways of Cambodian Migrant
Workers in Nakhon Ratchasima Province

ณัฐวัฒน์ ธนพรณสิน
Nattawat Thanaphansin

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

Email: Nattawat.besttwpgroup@gmail.com

ผศ. ดร.อุษณากร ทาวะรมย์
Asst. Prof. Dr.Ausanakorn Tavarom

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Faculty of Political Science and Law, Burapha University

Email: ausanakorn@buu.ac.th

ตอบรับบทความ (Received) : 19 มิถุนายน 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 29 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 16 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับแรงงานข้ามชาติจำนวน 20 คน ผลการศึกษาพบว่าแรงงานส่วนใหญ่ย้ายถิ่นมาจากปัจจัยผลักดันด้านเศรษฐกิจ เช่น ความยากจนและโอกาสในการทำงานที่จำกัดในประเทศต้นทาง รวมถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่มั่นคง ขณะที่ประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดนครราชสีมา มีปัจจัยดึงดูด อาทิ ความต้องการแรงงานไร้ทักษะ ในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เกษตรกรรม และบริการ รวมถึงรายได้ที่สูงกว่า

อย่างไรก็ตาม แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ต้องเผชิญปัญหาหลายประการ เช่น สภาพที่อยู่อาศัยแออัด รายได้ไม่เพียงพอ ปัญหาภาษา การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน และความเสี่ยงจากการไม่มีเอกสารที่ถูกต้อง ปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงช่องว่างในโครงสร้างตลาดแรงงานไทยที่ขาดกลไกการสนับสนุนแรงงานข้ามชาติอย่างเป็นระบบ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจที่ซับซ้อนตามมา เช่น การใช้แรงงานผิดกฎหมาย การเอารัดเอาเปรียบแรงงาน และความเปราะบางด้านคุณภาพชีวิตที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของตลาดแรงงานโดยรวม เพื่อรับมือกับปัญหานี้ จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้พัฒนาระบบจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติ เพิ่มการสร้างศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศต้นทางและปลายทางในการบริหารจัดการแรงงานอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: แรงงานข้ามชาติ แรงงานกัมพูชา ปัจจัยผลักดัน-ดึงดูด การบริหารจัดการแรงงาน

Abstract

This study aimed to analyze the pathways of Cambodian migrant workers entering Nakhon Ratchasima province using a qualitative research methodology with in-depth interviews of 20 migrant workers. The findings indicate that most workers are driven by push factors such as economic hardship, limited job opportunities, and political instability in their home country. Meanwhile, pull factors in Thailand, particularly in Nakhon Ratchasima, include a demand for low-skilled labor in the construction, agriculture, and service sectors, as well as higher wages.

However, these migrant workers face several challenges, including crowded living conditions, inadequate income, language barriers, limited access to basic rights, and risks associated with lacking legal documentation. These issues reflect a gap in Thailand's labor market structure, which lacks a systematic mechanism to support migrant workers. Consequently, these problems lead to complex social and economic issues, such as illegal labor practices, exploitation of workers, and a precarious quality of life that affects the overall stability of the labor market. To address these challenges, policy recommendations include improving the migrant worker registration system, establishing one-stop service centers, and promoting sustainable labor management cooperation between origin and destination countries.

Keywords: Migrant Workers, Cambodian Labor, Push-Pull Factors, Labor Management

1. บทนำ

ประเทศไทยมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบันซึ่งกำลังดำเนินการตาม แผนพัฒนา ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ที่มีเป้าหมายในการพลิกโฉมประเทศสู่ “สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจสร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน”¹ ส่งผลให้โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรม การค้า การท่องเที่ยว และบริการด้านสุขภาพ ที่กลายเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการสร้างรายได้และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในระดับภูมิภาคและระดับโลก² การขยายตัวดังกล่าวทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญปัญหาการขาดแคลนแรงงานระดับล่าง โดยเฉพาะแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ซึ่งแรงงานไทยส่วนใหญ่ไม่นิยมทำงานที่มีลักษณะงานหนัก รายได้ต่ำ หรือสภาพแวดล้อมในการทำงานไม่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ส่งผลให้นายจ้างจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ กัมพูชา เมียนมา และ สปป.ลาว เพื่อทดแทนกำลังแรงงานที่ขาดแคลนในระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งเป็นการท้าทายที่แผนพัฒนา ฉบับที่ 13 ตระหนักและมีเป้าหมายในการพัฒนาทักษะแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด พร้อมกับการบริหารจัดการแรงงานต่างชาติดีเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ³ แรงงานข้ามชาติจึงเป็นบุคคลที่ย้ายถิ่นจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งเพื่อแสวงหารายได้จากการทำงานเป็นหลัก โดยไม่ใช้การเดินทางเพื่อพักผ่อน การศึกษา หรือ

-
1. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566–2570)*, (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566).
 2. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*, (กรุงเทพฯ: สภาพัฒน์, 2566).
 3. International Labour Organization, *Migrant workers in ASEAN*, (Key trends, 2023).

การลงทุน⁴ ส่วนองค์การสหประชาชาติได้ขยายความหมายเพิ่มเติมว่า ครอบคลุมแรงงานข้ามชาติทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นแรงงานตามฤดูกาล แรงงานในภาคบริการ แรงงานบนเรือประมง หรือแรงงานโยกย้ายข้ามพรมแดนชั่วคราว⁵

จากความแตกต่างทางเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกัมพูชา ซึ่งจากข้อมูลปี 2566 พบว่ามีรายได้เฉลี่ยต่อหัว (GDP per capita) ต่ำกว่าไทยมากกว่า 2.5 เท่า และมีค่าจ้างขั้นต่ำรายวันต่ำกว่าไทยค่อนข้างมาก⁶ ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่องเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า โดยเฉพาะในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีเศรษฐกิจเติบโตสูง และเป็นแหล่งจ้างงานขนาดใหญ่ทั้งภาคอุตสาหกรรมเกษตร อุตสาหกรรมอาหาร และก่อสร้าง⁷ ข้อมูลล่าสุดจากกรมการจัดหางานในปี 2567 ระบุว่า จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีจำนวนแรงงานข้ามชาติสูงที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแรงงานข้ามชาติกัมพูชาครองสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ เมียนมา และ สปป.ลาว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของจังหวัดนครราชสีมาในฐานะศูนย์กลางเศรษฐกิจและแรงงานที่สำคัญของภูมิภาค ด้วยข้อได้เปรียบเชิงพื้นที่ขนาดใหญ่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และอุตสาหกรรมหลากหลายประเภท

การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบที่ซับซ้อนตามมาหลายประการ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ในด้านหนึ่ง แรงงานข้ามชาติเข้ามาเติมเต็มช่องว่างในภาคแรงงานที่ขาดแคลน ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจในภาคส่วนสำคัญ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ก่อให้เกิดความท้าทายในด้านการบริหารจัดการแรงงาน

-
4. International Labour Organization, *ILO global estimates on international migrant workers: Results and methodology*, (Geneva: ILO, 2022).
 5. United Nations, *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, 2023.
 6. World Bank, *World Development Indicators: Cambodia and Thailand GDP per capita comparison*, (World Bank, 2023).
 7. กรมการจัดหางาน, รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567, (กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567).

เช่น ปัญหาการจ้างงานผิดกฎหมาย การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง รวมถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมและคุณภาพชีวิตของแรงงาน ซึ่งปัญหานี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน ปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดการย้ายถิ่น รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่แรงงานต้องเผชิญ อันจะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อสนับสนุนการวางนโยบายแรงงานข้ามชาติอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับแนวโน้มเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายแรงงานในระดับภูมิภาคอาเซียนต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา

2.2 เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดที่ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงาน

2.3 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา

3. การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา นั้น จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหลายด้านเพื่ออธิบายกลไกการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการอพยพ และบริบทของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งสามารถสรุปเป็น 4 แนวคิดสำคัญ ดังนี้

3.1 ทฤษฎีการย้ายถิ่นของ Ravenstein

ทฤษฎีการย้ายถิ่น (Law of Migration) ของ Ernst Georg Ravenstein⁸ ถือเป็นทฤษฎีคลาสสิกที่ใช้อธิบายลักษณะและแรงจูงใจของการเคลื่อนย้ายประชากร ซึ่ง

8. Ravenstein. E.G., "The Law of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 48 No. 2 (1889).

Ravenstein ได้เสนอว่า การอพยพส่วนใหญ่เกิดขึ้นในระยะใกล้ก่อนระยะไกล การอพยพมักมีศูนย์กลางของการอพยพ เช่น เมืองใหญ่หรือพื้นที่เศรษฐกิจ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้หรือสภาพการครองชีพ เป็นแรงผลักดันสำคัญในการตัดสินใจย้ายถิ่น⁹ ทฤษฎีนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการอธิบายสภาพการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติกัมพูชาเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดของ Ronald Skeldon เน้นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและสาเหตุของการเคลื่อนย้ายผู้คน โดยเขามองว่าการเคลื่อนย้ายเป็นผลมาจากปัจจัยทั้งบุคคลและโครงสร้าง เช่น โอกาสทางเศรษฐกิจ ความผูกพันทางครอบครัว และสภาพทางการเมือง โดยเขาอ้างถึงบทบาทของการเคลื่อนย้ายที่เป็นทั้งสาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม¹⁰

3.2 แนวคิดแรงงานข้ามชาติ

องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ได้ให้นิยาม “แรงงานข้ามชาติ” ไว้ในอนุสัญญาฉบับที่ 97 ว่าหมายถึง บุคคลที่อพยพจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งเพื่อจุดประสงค์ในการทำงาน¹¹ ซึ่งรวมถึงแรงงานตามฤดูกาลและแรงงานในอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ยกเว้นแรงงานที่เดินทางไปเพื่อการศึกษา การฝึกอบรม หรือการลงทุน ขณะที่องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้ขยายความหมายให้ครอบคลุมถึงบุคคลที่เคยทำงาน กำลังทำงาน หรือจะทำงานในประเทศที่ตนมิได้ถือสัญชาติ¹² แนวคิดนี้ช่วยกำหนดกรอบวิเคราะห์สถานะทางกฎหมายและสิทธิแรงงานของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ไม่มีทักษะสูงและมีข้อจำกัดทางภาษาและกฎหมาย

9. Skeldon R., *Migration and development: A Global Perspective*, (Routledge, 2019).

10. Skeldon R., *Migration and Development: A Global Perspective*, (Routledge, 1990).

11. International Labour Organization, *ILO global estimates on international migrant workers: Results and methodology*. (Geneva: ILO, 2022).

12. United Nations. *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, (2023).

3.3 ทฤษฎีปัจจัยผลักดัน–ดึงดูด (Push–Pull Factors)

ทฤษฎี ปัจจัยผลักดัน–ดึงดูด ของ Lee อธิบายว่าการเคลื่อนย้ายประชากรเกิดจากปัจจัยสองกลุ่ม¹³ ได้แก่ 1) ปัจจัยผลัก (Push factors) ได้แก่ ความยากจน ความไม่มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และการขาดโอกาสในประเทศต้นทาง และ 2) ปัจจัยดึง (Pull factors) ได้แก่ โอกาสในการจ้างงาน รายได้สูง และสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดีกว่าในประเทศปลายทาง นอกเหนือจากนี้ยังมีแนวคิดของ Guido Dorigo เป็นผู้พัฒนาอัลกอริธึม “Ant Colony Optimization (ACO)” ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากพฤติกรรมการหาของของมด อัลกอริธึมนี้ถูกนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการหาทางเลือกที่ดีที่สุดในระบบที่ซับซ้อน แนวคิดของเขาช่วยพัฒนาการวิเคราะห์พื้นที่และการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการหาทางที่มีประสิทธิภาพ¹⁴ การใช้ทฤษฎีนี้สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่าแรงงานข้ามชาติกัมพูชาตัดสินใจอพยพเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในประเทศต้นทางอยู่ในระดับต่ำ ขณะที่จังหวัดนครราชสีมามีอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก โดยเฉพาะงานที่แรงงานไทยไม่ต้องการทำ¹⁵

3.4 บริบทแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยขนาดเศรษฐกิจขยายตัวสูงและความหลากหลายของภาคการผลิต ทำให้เกิดความต้องการแรงงานข้ามชาติสูง โดยเฉพาะแรงงานกัมพูชาซึ่งเป็นกลุ่มหลักในอุตสาหกรรมการเกษตรและก่อสร้าง¹⁶ รูปแบบการทำงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ รายได้ต่ำ และอยู่ในสภาพแวดล้อมการทำงานที่จำกัด ด้านสถานะทางกฎหมายพบว่า แม้จะมีแรงงานข้ามชาติที่ขึ้นทะเบียนถูกต้อง แต่ยังคงมีแรงงานผิดกฎหมายจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลจากข้อจำกัดในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว

13. Lee, E. S., “A theory of migration”, *Demography*, Vol. 3 No. 1 (1966), 47–57.

14. Dorigo, G., *Ant Colony Optimization*, (1983).

15. Jampaklay A., and Huguet J., *International migration in Thailand 2020*. (Bangkok: Mahidol Migration Center, 2020).

16. กรมการจัดหางาน, รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567, (กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567).

และระบบควบคุมภายในประเทศ¹⁷

สรุปได้จากกรอบแนวคิดและทฤษฎีข้างต้น ทำให้เข้าใจถึงกลไกและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่ออพยพเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา ทั้งในด้านแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ โครงสร้างแรงงานของพื้นที่ปลายทาง ตลอดจนสถานะทางกฎหมายและบริบทเฉพาะของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ ซึ่งล้วนเป็นประเด็นสำคัญต่อการกำหนดนโยบายบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษารั้ครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา โดยเน้นการทำความเข้าใจเชิงลึกในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยผลักดัน-ดึงดูด การย้ายถิ่น การดำเนินชีวิต และปัญหาอุปสรรคในการทำงานของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

4.1 พื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ศึกษาคือ จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีจำนวนแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาสูงที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของภูมิภาค โดยจากข้อมูลล่าสุด จังหวัดนครราชสีมา มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) สูงเป็นอันดับต้น ๆ ของภาคโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดมีความหลากหลาย ครอบคลุมทั้ง ภาคอุตสาหกรรม (โดยเฉพาะอุตสาหกรรมอาหารและแปรรูปเกษตร) ภาคเกษตรกรรม (ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่) และ ภาคบริการ ซึ่งเป็นภาคส่วนที่ต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก¹⁸ การกำหนดพื้นที่นี้จึงเหมาะสมต่อการศึกษาเชิงลึกถึงสภาวะการณ์แรงงานข้ามชาติในบริบทของพื้นที่เศรษฐกิจที่มีการเติบโตสูงและมีความต้องการแรงงานอย่างต่อเนื่อง

17. International Labour Organization. *Migrant workers in ASEAN*, (Key trends, 2023).

18. กรมการจัดหางาน, รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567, (กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567).

4.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ คือ แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 20 คน ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามหลักเกณฑ์ได้แก่ ต้องเป็นแรงงานข้ามชาติที่ขึ้นทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีอายุงานในประเทศไทยมากกว่า 1 ปี ทั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อยได้แก่ 1) แรงงานข้ามชาติที่ทำงานในประเทศไทยระยะเวลา 1–3 ปี และ 2) แรงงานข้ามชาติที่ทำงานในประเทศไทยมากกว่า 3 ปี

นอกจากนี้ ยังใช้เทคนิค Snowball Sampling โดยให้ผู้ให้ข้อมูลรายแรกแนะนำผู้ให้ข้อมูลคนถัดไป ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับประชากรเฉพาะกลุ่มหรือกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่าย¹⁹ โดยดำเนินการเก็บข้อมูลจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Saturation)

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไป เช่น อายุ เพศ ภูมิลำเนา การศึกษา ลักษณะงาน รายได้ และสถานภาพการทำงาน และ 2) ข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัจจัยผลักดัน-ดึงดูด และปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

แบบสัมภาษณ์ออกแบบโดยอิงจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และผ่านการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านแรงงานข้ามชาติและผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ ก่อนนำไปใช้จริงจำนวน 5 ท่าน โดยได้ผลการตรวจสอบเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน (IOC = 0.9) นอกจากนี้ ใช้แบบบันทึกการสังเกต (Observation Guide) ร่วมเก็บข้อมูลเพื่อเสริมความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยสังเกตลักษณะสภาพความเป็นอยู่ ที่ทำงาน การแต่งกาย ท่าที และพฤติกรรมประกอบ

19. Palinkas L. A. et al., “Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research”. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, Vol. 42 No. 5 (2015), 533–544.

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการติดต่อประสานงานผู้ให้ข้อมูล พร้อมขอความยินยอม (Informed Consent) ก่อนสัมภาษณ์ จากนั้นทำการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว ณ สถานที่สะดวก และปลอดภัยสำหรับผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์ใช้เวลาครั้งละประมาณ 30–45 นาที บันทึกเสียงและถอดความคำต่อคำภายหลังการสัมภาษณ์²⁰ และจัดเก็บข้อมูลจนกว่าจะครบตามเป้าหมายและข้อมูลอิ่มตัว

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวทางของ Elo & Kyngäs โดยประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ²¹ ดังนี้ 1) การจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสัมภาษณ์ 2) การกำหนดรหัสข้อมูล (Coding) เพื่อจำแนกประเด็นสำคัญ 3) การจัดกลุ่มข้อมูลที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน 4) การสังเคราะห์ข้อมูลเชิงอุปนัย (Inductive Reasoning) เพื่อนำเสนอเป็นสาระสำคัญ 5) การตรวจสอบความสอดคล้องและความเพียงพอของข้อมูล 6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบแบบ Triangulation²² โดยเปรียบเทียบข้อมูลจาก การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต ข้อมูลเอกสารและรายงานจากหน่วยงานราชการ รวมถึงการทวนสอบกับผู้ให้ข้อมูลซ้ำ (Member Check) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ถอดความแล้ว

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจำนวน 20 คน พบสาระสำคัญที่สามารถจัดจำแนกได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

-
20. Creswell, J. W., and Poth, C. N., *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, 4th ed., (London: Sage Publications, 2018).
 21. Elo S., & Kyngäs H., “The qualitative content analysis process”. *Journal of Advanced Nursing*, Vol. 62 No. 1 (2008), 107–115.
 22. Patton M. Q., *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*, 4th ed., (Sage Publications, 2015).

5.1 สภาวะการณ์การเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา

การศึกษาพบว่าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในจังหวัดนครราชสีมาเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยด้านรายได้ และโอกาสในการทำงานที่ดีกว่าในประเทศต้นทาง สะท้อนจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งว่า “ผมอยู่บ้านก็ทำอะไร ทำนา รายได้ไม่พอจ่าย ค่าใช้จ่ายทุกอย่างแพงขึ้น ก็เลยข้ามมาทำงานที่นี่ ได้เงินมากกว่า กลับไปส่งให้พ่อแม่ที่บ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 7)

กระบวนการเข้าสู่ตลาดแรงงานพบว่าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่เข้ามาโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมายในระยะแรก ก่อนที่จะพยายามเข้าสู่ระบบแรงงานที่ถูกต้องเมื่อมีโอกาสทำงานและรายได้มั่นคงตามต้องการ “ตอนเข้ามาแรก ๆ ยังไม่มีเอกสาร มาทำงานร้านอาหารก่อน พอได้เงินพออยู่ได้ก็ไปทำบัตร เข้าระบบให้ถูกต้อง” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 12)

ในด้านการดำเนินชีวิตและการปรับตัว แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ต้องปรับตัวทั้งในด้านพฤติกรรม วัฒนธรรม และการสื่อสาร เพื่อให้อยู่ร่วมกับสังคมใหม่ได้อย่างราบรื่น “มาก็ต้องเรียนรู้ภาษาไทย ทำงานตามคนไทย ทำไป ๆ ก็ชิน อยู่มา 4 ปีแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 3)

5.2 ปัจจัยผลักดัน-ดึงดูดในการเข้ามาทำงาน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบปัจจัยผลักดันและดึงดูดที่มีผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงานในจังหวัดนครราชสีมา จำแนกเป็น 6 มิติ ดังนี้

1) **ด้านสภาพงานและลักษณะงาน** แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ระบุว่าจะงานในบ้านเกิดมีจำกัด รายได้ต่ำ และบางช่วงไม่มีงานทำ ขณะที่ประเทศไทยมีตำแหน่งงานหลากหลาย โดยเฉพาะงานในภาคก่อสร้าง เกษตรกรรม และโรงงานอุตสาหกรรม “บ้านผมงานน้อยมาก ทำได้ไม่พออยู่ ที่นี้มีโรงงานมีที่ก่อสร้างเยอะ งานไม่ขาด” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 9)

2) **ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง** ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศต้นทางเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้แรงงานข้ามชาติออกนอกประเทศ “ที่กัมพูชาเงินไม่พอใช้ แถมมีเรื่องการเมือง ทำให้ไม่มีงาน ต้องหนีออกมา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16)

3) **ด้านวัฒนธรรมและค่านิยม** ค่านิยมในสังคมชนบทที่เน้นการดูแลครอบครัว ทำให้แรงงานข้ามชาติตัดสินใจย้ายถิ่นเพื่อหารายได้ส่งกลับประเทศ เพื่อยกระดับชีวิตครอบครัว “อยากให้พ่อแม่สบาย ส่งเงินไปสร้างบ้าน ซื้อข้าวของให้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 2)

4) **ด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม** การพัฒนาเทคโนโลยีในภาคเกษตรกรรม ทำให้แรงงานในชนบทตกงาน และผลักดันให้แรงงานออกนอกประเทศ “พอที่บ้านเอาเครื่องจักรมาใช้ ทำนาไม่ต้องใช้คนเยอะ ผมเลยต้องออกมา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 13)

5) **ด้านกฎหมายและข้อบังคับ** กฎหมายแรงงานในประเทศต้นทางมีข้อจำกัดและความคุ้มครองต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยที่เปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติขึ้นทะเบียนและเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน “ที่นี่พอทำงานได้ ลงทะเบียนได้บัตร นายจ้างเขาไม่เอาเปรียบมากเหมือนที่บ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 18)

6) **ด้านนโยบายแรงงาน** ประเทศไทยมีนโยบายรองรับแรงงานข้ามชาติในบางช่วงเวลา รวมทั้งการขาดแคลนแรงงานระดับล่าง เป็นปัจจัยดึงดูดสำคัญ “เคยได้ยินว่าที่โคราชต้องการคนงานเยอะ เลยตามเพื่อนมาหา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5)

5.3 ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามาทำงาน

แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ต้องเผชิญปัญหาหลายด้านก่อนและระหว่างการทำงานในประเทศไทย ได้แก่

1) **ด้านคุณภาพชีวิตและรายได้** ส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำ รายได้เดิมไม่เพียงพอและมีภาระเลี้ยงดูครอบครัว “ทำไรก็ได้วันละ 60-70 บาท อยู่ไม่ได้ เลยต้องมา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 14)

2) **สภาพที่อยู่อาศัยและการดำเนินชีวิต** ส่วนใหญ่พักรวมกันเป็นกลุ่มในที่พักราคาถูก สภาพแวดล้อมค่อนข้างแออัด “อยู่รวมกัน 5-6 คน ห้องเล็ก ๆ ประหยัดค่าเช่า จะได้เหลือเงินส่งบ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 8)

3) **ปัญหาด้านภาษาและวัฒนธรรม** มีข้อจำกัดด้านภาษาไทย ทำให้สื่อสารและเข้าถึงสิทธิได้ยาก “พูดไทยไม่เก่ง ฟังไม่ทัน คนไทยบางคนก็ไม่เข้าใจเรา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 17)

4) ความเสี่ยงด้านกฎหมาย แรงงานบางส่วนยังไม่มีเอกสารที่ถูกต้องและห่วงเกรงการตรวจจับจากเจ้าหน้าที่ “บางช่วงไม่มีบัตรก็ต้องหนี ไปทำที่อื่นบ้าง” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 11)

ตารางที่ 1 สรุปผลการวิจัยตามประเด็น พร้อมคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล (Verbatim Quotes)

ประเด็น	สาระสำคัญจากข้อมูล	คำพูดจากผู้ให้ข้อมูล
1. สภาพการณ์การเข้ามาทำงาน	- บังคับด้านรายได้ต่ำในประเทศต้นทางและค่าครองชีพสูงในเมืองใหญ่ไทย - กระบวนการเข้ามาเริ่มจากผิดกฎหมายก่อนเข้าสู่ระบบ	“ผมอยู่บ้านก็ทำอะไร ทำนา รายได้ไม่พอจ่ายเลยมาทำงานที่นี่” (ผู้ให้ข้อมูล 7) “เข้ามาแรก ๆ ยังไม่มีเอกสาร พอทำงานได้ค่อยไปทำบัตร” (ผู้ให้ข้อมูล 12)
2. บังคับผลักดันดึงดูด	สภาพงาน: งานในกัมพูชาน้อยงานที่นี่มีเยอะ เศรษฐกิจ การเมือง: เงินไม่พอใช้ชีวิตลำบาก วัฒนธรรม: ต้องการดูแลครอบครัวส่งเงินกลับบ้าน เทคโนโลยี: เครื่องจักรแทนคนทำงานในชนบทลดลง กฎหมาย: กฎหมายที่นี้คุ้มครองมากกว่า นโยบายแรงงาน: ไทยขาดแรงงานระดับล่าง ดึงแรงงานข้ามชาติ	“ที่บ้านงานน้อย ที่นี่มีโรงงานมีที่ก่อสร้างเยอะ” (ผู้ให้ข้อมูล 9) “ที่กัมพูชาเงินไม่พอใช้ มีปัญหาการเมืองอีก” (ผู้ให้ข้อมูล 16) “อยากหาเงินให้พ่อแม่สบาย ซื้อของได้” (ผู้ให้ข้อมูล 2) “ที่บ้านเอาเครื่องจักรมาใช้ เลยต้องออกมา” (ผู้ให้ข้อมูล 13) “ที่นี่ทำงานได้ ลงทะเบียนได้บัตร นายจ้างไม่เอาเปรียบ” (ผู้ให้ข้อมูล 18) “รู้ว่าที่โคราชต้องการคนเยอะ เลยมาตามเพื่อน” (ผู้ให้ข้อมูล 5)
3. ปัญหาและอุปสรรค	- คุณภาพชีวิตต่ำ รายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัวยาก - สภาพที่อยู่อาศัยแออัด ต้องประหยัดค่าเช่า - ปัญหาภาษา สื่อสารไม่เข้าใจ - ความเสี่ยงไม่มีเอกสาร ถูกจับกุม	“ทำอะไรได้วันละ 60–70 บาท อยู่ไม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูล 14) “อยู่รวมกัน 5–6 คน ห้องเล็ก ๆ ประหยัดค่าเช่า” (ผู้ให้ข้อมูล 8) “พูดไทยไม่เก่ง ฟังไม่ทัน คนไทยบางคนก็ไม่เข้าใจ” (ผู้ให้ข้อมูล 17) “ไม่มีบัตรก็ต้องหนีไปทำที่อื่น” (ผู้ให้ข้อมูล 11)

สรุปผลการศึกษาภาพรวม ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาสู่จังหวัดนครราชสีมาเป็นผลจากปัจจัยผลักดัน-ดึงดูดด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และโครงสร้างตลาดแรงงาน โดยแรงงานข้ามชาติต้องเผชิญทั้งโอกาสและข้อจำกัดในการดำรงชีวิต การทำงาน และการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งสะท้อนภาพการจัดการแรงงานข้ามชาติในระดับพื้นที่ที่ยังต้องได้รับการพัฒนาและกำหนดแนวทางบริหารจัดการอย่างเป็นระบบต่อไป

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 สถานการณ์การเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา

จากผลการศึกษาพบว่า แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในจังหวัดนครราชสีมาเนื่องจากปัจจัยด้านรายได้และโอกาสการจ้างงานที่สูงกว่าในประเทศต้นทาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Ravenstein's Laws of Migration²³ ที่ระบุว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแรงจูงใจสำคัญในการย้ายถิ่น และมีรูปแบบและสาเหตุของการเคลื่อนย้ายผู้คน โดยเขามองว่าการเคลื่อนย้ายเป็นผลมาจากปัจจัยทั้งบุคคลและโครงสร้าง²⁴ นอกจากนี้ ยังพบว่ากระบวนการเข้าสู่ตลาดแรงงานในระยะแรกส่วนใหญ่เป็นการหลบหนีเข้ามาอย่างผิดกฎหมายก่อนจะเข้าสู่ระบบที่ถูกต้องตามกฎหมายในภายหลัง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ ILO ได้รายงานว่าพบได้ทั่วไปในอาเซียน²⁵ เนื่องจากข้อจำกัดด้านกฎหมายและต้นทุนสูงในการทำเอกสารเดินทางจากประเทศต้นทาง เมื่อเปรียบเทียบกับงานของ ปรีดา รอดนวล²⁶ ที่ศึกษา

23. Ravenstein E. G., "The Law of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 48 No.2 (Blackwell Publishing for the Royal Statistical Society, 1889).

24. Skeldon R., *Migration and Development: A Global Perspective*, (1990).

25. International Labour Organization, *Migrant workers in ASEAN*, (Key trends, 2023).

26. ปรีดา รอดนวล, "ชีวิตแรงงานข้ามชาติในชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษา ชีวิตแรงงานสัญชาติพม่าในชุมชน ต.โคกขาม อ.เมือง จังหวัดสมุทรสาคร", *วิทยานพนธ์มหาบัณฑิต*, (คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัทธิธรรมศาสตร์, 2551).

ถึงชีวิตแรงงานข้ามชาติในชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษา ชีวิตแรงงานสัญชาติพม่าในชุมชน ต.โคกขาม อ.เมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบความสอดคล้องกันว่า แรงงานข้ามชาติกลุ่มนี้ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์จากใบอนุญาตทำงาน อีกทั้งต้องเผชิญกับความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเอกสารหรือไม่มีบัตรประชาชนตั้งแต่ต้นทาง นำไปสู่ความเปราะบางในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งปัจจุบันปัญหานี้ยังคงมีอยู่และควรได้รับการจัดการเชิงนโยบายอย่างจริงจัง²⁷ นโยบายเชิงนโยบายจากประเด็นนี้คือ การขาดความเข้าใจในสิทธิประโยชน์จากใบอนุญาตทำงาน รวมถึงความยุ่งยากในการเข้าสู่ระบบที่ถูกต้อง ทำให้ภาครัฐจำเป็นต้องปรับปรุงระบบการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติให้ยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น เพื่อลดปัญหาแรงงานผิดกฎหมายที่นำไปสู่ความเปราะบางในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานต่อไป

6.2 ปัจจัยผลักดัน-ดึงดูดในการเข้ามาทำงาน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติกัมพูชาเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมาเกิดจากปัจจัยผลักดัน (Push Factors) อันได้แก่ ความยากจน การขาดแคลนโอกาสในการทำงาน ความไม่มั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงความเหลื่อมล้ำในระบบแรงงานประเทศต้นทาง และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ได้แก่ โอกาสการจ้างงาน รายได้สูงขึ้น สวัสดิการที่ดีกว่า และโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปิดรับแรงงานไร้ทักษะ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎี Push-Pull Factors ของ Lee²⁸ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Jampaklay & Huguet²⁹ ที่พบว่าแรงงานจากกัมพูชาส่วนใหญ่ตัดสินใจย้ายเข้ามาทำงานในไทย โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากค่าจ้างขั้นต่ำสูงกว่าและความต้องการแรงงานระดับล่างในตลาดแรงงานไทยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผลการศึกษายังสอดคล้องกับรายงาน World Bank³⁰ ซึ่งระบุว่า GDP

27. International Labour Organization, *Migrant workers in ASEAN*, (Key trends, 2023).

28. Lee E. S., “A theory of migration”, *Demography*, Vol. 3 No. 1 (1966), 47–57.

29. Jampaklay A., and Huguet J., *International migration in Thailand 2020*, (Bangkok: Mahidol Migration Center, 2020).

30. World Bank, *World Development Indicators: Cambodia and Thailand GDP per capita comparison*, (World Bank, 2023).

ต่อหัวของกัมพูชายังคงต่ำกว่าประเทศไทยถึง 2.5 เท่า เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้แรงงานกัมพูชาแสวงหารายได้ในต่างประเทศ โดยเฉพาะในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งตรงตามรายงานของกรมการจัดหางานเมื่อปี 2567³¹ ถือเป็นจังหวัดที่มีแรงงานข้ามชาติกัมพูชาเข้ามาทำงานสูงที่สุดในภูมิภาค นโยบายเชิงนโยบายคือ ภาครัฐควรพิจารณาปัจจัยเหล่านี้ในการกำหนดนโยบายแรงงาน โดยการส่งเสริมการสร้างงานที่มีคุณภาพ และคุ้มครองแรงงาน เพื่อให้ประเทศไทยยังคงเป็นจุดหมายปลายทางที่น่าดึงดูดและสามารถจัดการแรงงานข้ามชาติได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

6.3 ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามาทำงาน

ผลการศึกษาพบว่า แรงงานข้ามชาติต้องเผชิญกับปัญหาหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) รายได้ต่ำและค่าครองชีพสูง ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ขวัญชัย เอี่ยมล่อ ที่ระบุว่า แรงงานข้ามชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องทำงานหนักหลายชั่วโมง เพื่อให้พอเพียงต่อค่าครองชีพและการส่งเงินกลับบ้าน 2) สภาพที่อยู่อาศัยแออัด ซึ่งจากผลสัมภาษณ์พบว่าต้องพักรวมกันในที่พักขนาดเล็กเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เหมือนกับข้อค้นพบในงานของ Cheng และ Wang³² ที่กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานข้ามชาติในเขตเมืองอุตสาหกรรมจีนว่าปัญหาสภาพความเป็นอยู่และสุขภาพคือข้อจำกัดสำคัญของแรงงานข้ามชาติในเขตเมืองอุตสาหกรรม 3) ข้อจำกัดด้านภาษา เป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขและสิทธิทางกฎหมาย ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังในภูมิภาคอาเซียนตามที่ International Labour Organization ได้ทำการรายงานไว้เมื่อปี 2022³³ 4) ความเสี่ยงจากการไม่มีเอกสารทำให้ต้องหลบซ่อนจากเจ้าหน้าที่รัฐ นำไปสู่ภาวะเปราะบางทางสังคมและการทำงาน

31. กรมการจัดหางาน, รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567, (กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567).

32. Cheng Siwei and Jun Wang, “Do Neighbourhoods Have Effects on Wages? A Study of Migrant Workers in Urban China”, *Regional Studies*, Vol. 47 No. 4 (2013), 1–14.

33. International Labour Organization, *ILO global estimates on international migrant workers: Results and methodology*, (Geneva: ILO, 2022).

ที่ไม่มีหลักประกัน ซึ่ง United Nations³⁴ ได้มีการยืนยันว่าประเด็นนี้ยังเป็นความท้าทายสำคัญในการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติที่อาเซียนเมื่อปี 2023 นโยบายคือ ควรมีการจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One-Stop Service Center) เพื่อช่วยแก้ปัญหาความยุ่งยากในการเข้าถึงบริการภาครัฐ และควรมีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมทักษะภาษาและกฎหมายแรงงาน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานข้ามชาติให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติจากกัมพูชาเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา มีสาเหตุหลักจากความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และแรงงานระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา ซึ่งจังหวัดนครราชสีมาเป็นแหล่งดึงดูดสำคัญเนื่องจากตลาดแรงงานระดับล่างยังคงขาดแคลน ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดการย้ายถิ่นฐานของ Ravenstein และ Lee รวมถึงงานวิจัยของ ILO (2023) และ Jampaklay & Huguet แม้ว่าจะมีนโยบายบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง แต่แรงงานเหล่านี้ยังคงเผชิญกับปัญหาการไม่มีเอกสาร ความเหลื่อมล้ำทางสิทธิ และคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความมั่นคงของตลาดแรงงานไทย การกำหนดนโยบายในอนาคตจึงควรเชื่อมโยงประเด็นทางเศรษฐกิจ สิทธิมนุษยชน และกฎหมายแรงงาน เพื่อสร้างการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติที่ยั่งยืนในภูมิภาคอาเซียนต่อไป

7. บทสรุป

แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ย้ายเข้ามาทำงานในประเทศไทยเนื่องจากรายได้ต่ำในประเทศต้นทางและมีโอกาสการจ้างงานที่ดีกว่าในประเทศไทย สภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดีขึ้นในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เกษตรกรรม และบริการคือแรงดึงดูดสำคัญในการย้ายถิ่น

34. United Nations, *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, (2023).

ปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดที่ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัจจัยผลักดันจากความยากจนและความไม่มั่นคงทางการเมืองในประเทศต้นทางเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แรงงานตัดสินใจออกจากประเทศ ขณะที่ปัจจัยดึงดูดในไทย ได้แก่ โอกาสในการทำงานที่หลากหลายและรายได้ที่สูงกว่าประเทศต้นทาง

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา ปัญหาหลักของแรงงานข้ามชาติในไทยรวมถึงการมีรายได้ต่ำ สภาพที่อยู่อาศัยแออัด การจำกัดด้านภาษาและความเสี่ยงจากการไม่มีเอกสารที่ถูกต้อง ซึ่งสะท้อนถึงการขาดโอกาสสนับสนุนจากรัฐบาลและนายจ้างในการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ

บทสรุปนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการพัฒนานโยบายแรงงานที่สามารถรองรับแรงงานข้ามชาติได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ทั้งแรงงานและตลาดแรงงานไทยได้รับประโยชน์สูงสุดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

8. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัย

การศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมาได้เผยให้เห็นถึงปรากฏการณ์และประเด็นสำคัญหลายประการที่สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาค โดยข้อมูลเชิงลึกเหล่านี้ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัย ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นรากฐานในการวางแผนและกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

8.1 การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

แรงงานข้ามชาติจากกัมพูชาเข้าสู่ประเทศไทยโดยมีปัจจัยผลักดันจากเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ความยากจน และความไม่มั่นคงทางการเมืองในประเทศต้นทาง ขณะที่ประเทศไทยโดยเฉพาะจังหวัดนครราชสีมา มีความต้องการแรงงานในอุตสาหกรรมที่มีค่าจ้างสูงกว่า รวมถึงสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดีกว่าในบางด้าน เช่น ความสามารถในการลงทะเบียนทำงานและความปลอดภัยจากนายจ้าง

8.2 ปัญหาที่แรงงานข้ามชาติพบ

แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่เผชิญกับปัญหาทางด้านคุณภาพชีวิต เช่น การมีรายได้ไม่เพียงพอ ปัญหาด้านที่พักอาศัยที่แออัด การจำกัดภาษา และความเสี่ยงจากการไม่มีเอกสารที่ถูกต้องตามกฎหมาย

8.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อพัฒนาระบบการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ควรปรับปรุงระบบการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติ การจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One-Stop Service Center) และพัฒนาหลักสูตรอบรมทักษะทางภาษาและกฎหมายแรงงาน

9. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาแนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชา ในจังหวัดนครราชสีมา สามารถสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติที่สำคัญได้ ดังนี้

9.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ปรับปรุงระบบการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติให้ครอบคลุมและยืดหยุ่นมากขึ้น เนื่องจากแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่เข้าสู่ประเทศโดยไม่มีเอกสาร หรือไม่มีบัตรประชาชนตั้งแต่ต้นทาง³⁵ จึงควรให้โอกาสแรงงานกลุ่มนี้เข้าสู่ระบบอย่างเป็นทางการ โดยกำหนดช่วงเวลาขึ้นทะเบียนพิเศษอย่างสม่ำเสมอ และลดข้อจำกัดด้านเอกสารต้นทาง ร่วมกับการประสานข้อมูลระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ International Labour Organization (2023) ในการบริหารจัดการแรงงานอพยพอย่างมีมนุษยธรรมและปลอดภัย

35. กรมการจัดหางาน, รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567. (กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567).

2) ทบทวนและปรับปรุงโครงสร้างค่าจ้างแรงงานข้ามชาติให้เหมาะสมกับค่าครองชีพและมาตรฐานแรงงานระหว่าง 9 ประเทศ เพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบแรงงานไร้ทักษะ และลดแรงจูงใจในการลักลอบเข้าทำงานผิดกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ United Nations (2023) เรื่องการสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิแรงงาน

3) จัดตั้งศูนย์บริการแรงงานข้ามชาติแบบเบ็ดเสร็จ (One-Stop Service Center) ในจังหวัดนครราชสีมา เพื่ออำนวยความสะดวกในการขึ้นทะเบียน การต่อใบอนุญาตทำงาน การจัดหาที่พัก และการตรวจสุขภาพแรงงานข้ามชาติแบบครบวงจร เพิ่มการเข้าถึงระบบบริการภาครัฐ และลดปัญหาแรงงานผิดกฎหมาย

9.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมทักษะภาษาไทยและกฎหมายแรงงานไทยให้กับแรงงานข้ามชาติ เนื่องจากผลการวิจัยพบว่าแรงงานส่วนใหญ่มีปัญหาในการสื่อสารและไม่เข้าใจสิทธิขั้นพื้นฐานของตน³⁶ จึงควรจัดอบรมในสถานประกอบการหรือชุมชนแรงงาน เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ

2) ส่งเสริมเครือข่ายแรงงานข้ามชาติในชุมชนแรงงานจังหวัดนครราชสีมา สนับสนุนการจัดตั้งชมรมหรือศูนย์แรงงานข้ามชาติระดับชุมชน เพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนข้อมูล ปกป้อง และช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติกลุ่มเปราะบาง ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการถูกละเมิดสิทธิ และเพิ่มกลไกการแจ้งเหตุความเดือดร้อน

3) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างไทย-กัมพูชา เพื่อวางกรอบความร่วมมือด้านแรงงาน การออกเอกสารรับรองตัวบุคคล และการส่งแรงงานอย่างถูกต้องปลอดภัย สอดคล้องกับแนวทาง Regional Framework on Labour Migration in ASEAN³⁷ ที่สนับสนุนให้ประเทศสมาชิกอาเซียนบริหารจัดการแรงงานเคลื่อนย้ายข้ามชาติร่วมกัน

36. International Labour Organization, *ILO global estimates on international migrant workers: Results and methodology*, (Geneva: ILO, 2022).

37. ASEAN, *ASEAN Migration Outlook: Second Edition*, Online, www.asean.org/wp-content/uploads/2024/09/ASEAN-Migration-Outlook-SECOND-edition_Final.pdf. [19 June 2025].

9.3 ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

- 1) ควรศึกษาสภาพการณ์แรงงานข้ามชาติเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดศูนย์กลางเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ขอนแก่น อุดรธานี และชลบุรี เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและแนวโน้มแรงงานข้ามชาติในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ
- 2) ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตแรงงานข้ามชาติและปัญหาด้านสุขภาพจิต อันเกิดจากการทำงานหนัก การอยู่ห่างครอบครัว และการขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองในระยะยาว
- 3) ควรศึกษาแนวทางส่งเสริมให้แรงงานข้ามชาติได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย และสวัสดิการเท่าเทียมกับแรงงานไทย เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการขับเคลื่อนนโยบายสิทธิมนุษยชนในระดับชาติและอาเซียน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการจัดหางาน. รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2567. กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน, 2567.
- ปรีดา รอดนวล. “ชีวิตแรงงานข้ามชาติในชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษา ชีวิตแรงงานสัญชาติพม่าในชุมชน ต.โคกขาม อ.เมือง จังหวัดสมุทรสาคร”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สภาพัฒน์, 2566.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566. www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=13651.
- ASEAN. *ASEAN Migration Outlook, Second Edition*. Online. www.asean.org/wp-content/uploads/2024/09/ASEAN-Migration-Outlook-SECOND-edition_Final.pdf. [19 June 2025].
- Cheng, Siwei, and Jun Wang. “Do Neighbourhoods Have Effects on Wages? A Study of Migrant Workers in Urban China”. *Regional Studies*. Vol. 47 No. 4 (2013), 1–14.
- Creswell, J. W., and Poth, C. N. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 4th ed. London: Sage Publications, 2018.
- Elo, S., and Kyngäs, H. “The qualitative content analysis process”. *Journal of Advanced Nursing*. Vol. 62 No. 1 (2008), 107–115.
- International Labour Organization. *ILO global estimates on international migrant workers: Results and methodology*. Geneva: ILO, 2022.
- _____. *Migrant workers in ASEAN*. Key trends, 2023.

- Jampaklay, A., and Huguet, J. *International migration in Thailand 2020*. Bangkok: Mahidol Migration Center, 2020.
- Lee, E. S. "A theory of migration". *Demography*, Vol. 3 No. 1 (1966), 47–57.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., and Hoagwood, K. "Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research". *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, Vol. 42 No. 5 (2015), 533–544.
- Patton, M. Q. *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. 4th ed. London: Sage Publications, 2015.
- Ravenstein. "The Law of Migration". *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 48 No. 2. (Blackwell Publishing for the Royal Statistical Society, 1889).
- Sharkansky, I. *Policy Analysis in Political Science*. Chicago: Markham, 1970.
- Skeldon, R. *Migration and development: A global perspective*. Routledge, 2019.
- United Nations. *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, 2023.
- William, G. *Management and Organizational Behavior Theories: An Interdisciplinary Approach*. Ohio: South Western. New York: Alfred A. Knopf, 1965.
- World Bank. *World Development Indicators: Cambodia and Thailand GDP per capita comparison*. World Bank, 2023.

ความรัก ความหลอกลวง และศีลธรรม: วิเคราะห์การหลอกลวง
ในสังคมออนไลน์ กรณีผู้ชายตกเป็น “เหยื่อ”
ผ่านแนวคิดปิตาธิปไตยและจริยศาสตร์เชิงกรณียธรรม

Love, Deception, and Morality: Analyzing Online
Romance Scams Against Male Victims
Through the Lens of Patriarchy and Deontological Ethics

ณัฐสิทธิ์ ห่อทองคำ

Natthasit Hothongkham

นักวิชาการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี กลุ่มอำนวยการและกิจการพระพุทธศาสนา

Religions Affairs Technical Officer Prachin Buri Provincial Office of Buddhism.

Email: natthasit.tao@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 25 มิถุนายน 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 23 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 5 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงลบลกกลงในสังคมออนไลน์ โดยศึกษากรณีที่ผู้ชายตกเป็นผู้ถูกระงับในฐานะ “เหยื่อ” ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจในทางวิชาการเท่าที่ควร บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาระบบปิดกั้นโดย ส่งผลอย่างไรต่อภาพลักษณ์ของผู้ชายในฐานะ “เหยื่อ” โดยเฉพาะกับค่านิยมที่สังคมคาดหวังให้ผู้ชายต้อง “เข้มแข็ง มีเหตุผล และไม่ยอมตกเป็น “เหยื่อ” ในความสัมพันธ์” (2) เพื่อวิเคราะห์การกระทำของทั้งฝ่ายผู้กระทำและผู้ถูกระงับภายใต้แนวคิดจริยศาสตร์เชิงกรณีธรรมของอิมมานูเอล คานท์

ผลการศึกษาพบว่า ระบบปิดกั้นโดยมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้ชายในฐานะ “เหยื่อ” ในลักษณะที่ต้องปิดบังความเปราะบางของตน เพื่อต้องการที่จะรักษาศักดิ์ศรีหรือสถานภาพของความเป็นชาย จากนั้นเมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดจริยศาสตร์เชิงกรณีธรรมของอิมมานูเอล คานท์ พบว่า ผู้กระทำ/ผู้ลบลกกลง ทำผิดจริยธรรมอันเนื่องมาจากมนุษย์ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ และยังละเมิดต่อกฎสากล อันเป็นกฎศีลธรรม ในส่วนของผู้ถูกระงับ/เหยื่อ จะทำผิดจริยธรรมก็ต่อเมื่อเหยื่อที่ถูกลบลกกลงนั้น ต้องการช่วยเหลือผู้ลบลกกลง ด้วยทรัพย์สิน หรือสิ่งอื่น ๆ เพื่อหวังบางสิ่งบางอย่างจากเขา เพราะไม่ประกอบไปด้วย เจตนาดี ในขณะเดียวกัน หากผู้ถูกระงับ/เหยื่อ นั้นช่วยเหลืออันเป็นไปตามหน้าที่ (หน้าที่ความเป็นมนุษย์) ก็นับว่าถูกจริยธรรม ถึงแม้ว่าผลที่ตามมาจะนำมาซึ่งการสูญเสียบางสิ่งบางอย่างไป แต่หากเหยื่อเป็นประเภทโดนลบลกซ้ำซากถึงจะรู้ว่าตนนั้นถูกลบลกก็ยังยอมเป็นผู้ถูกระงับก็นับว่าเป็นการผิดจริยธรรม อันเนื่องมาจากการไม่เคารพในหน้าที่ของตนเอง หรือการไม่เคารพในศักดิ์ศรีของตน และยอมให้ตนเองตกเป็นเครื่องมือของผู้อื่น

คำสำคัญ: การลบลกกลง ผู้ชายตกเป็นเหยื่อ ระบบปิดกั้นโดย
จริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม

Abstract

This article prioritizes on studying the analysis of deceptive relationship in online romance scams where men are framed as 'victims'. This topic has received relatively limited attention in academic discussion. Therefore, this article aimed (1) to examine how patriarchy affects the image of men as “victims,” particularly in relation to social expectations that men must be strong, rational, and not seen as victims in romantic relationships, and (2) to analyze the actions of both the perpetrator and the victim through the framework of deontological ethics as proposed by Immanuel Kant.

The findings revealed that patriarchy had a strong influence on how men experienced victimhood, particularly in the way they felt compelled to conceal their vulnerability in order to preserve their dignity or masculine identity. When considering Immanuel Kant deontological ethics, it is evident that the perpetrator or scammer acted unethically by using human beings merely as a means to an end, rather than treating them as ends in themselves. This exploitation for personal gain also violates the universal moral law known as the Categorical Imperative. However, the victim is considered to act unethically only if they attempt to assist the scammer with their property or other resources in hopes of gaining something in return, because such actions lack good will. At the same time, if the victim acts in accordance with their duty (as a human being), such behavior is considered ethical, even if the outcome results in some form of loss. However, if the victim is repeatedly deceived and continues to allow themselves to be exploited despite knowing they are being deceived, this is considered unethical. Such behavior reflects a failure to respect one’s own duty or dignity, effectively permitting oneself to become a mere instrument for others.

Keywords: Deceptive, Male Victims, Patriarchy, Deontological Ethics

1. บทนำ

ในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว สังคมออนไลน์เป็นพื้นที่หนึ่งที่ทำให้มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นพื้นที่ระบายอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด การปลดปล่อยตัวตน สร้างประโยชน์ให้แก่มนุษย์ในหลากหลายด้าน แต่ในขณะเดียวกันพื้นที่ดังกล่าวกลับเป็นพื้นที่ที่มนุษย์อีกกลุ่มหนึ่งได้ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์บางอย่าง หนึ่งในนั้นคือการใช้ความรักเป็นเครื่องมือในการหลอกลวงผู้คน (Romance Scam) ให้เสียทรัพย์ เสียใจ ไปถึงการเสียชีวิต ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาหนึ่งทางด้านจริยธรรมที่น่าสนใจ

จากข้อมูลงานวิจัยในประเทศไทยของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ร่วมกับคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า การหลอกลวงในพื้นที่สังคมออนไลน์โดยใช้ความรักเป็นเครื่องมือในการหลอกลวง ได้มีผู้เสียหายจากการถูกหลอกในเรื่องดังกล่าวทำให้เสียทรัพย์สินรวมกันแล้วเป็นมูลค่าความเสียหายถึง 6,000 ล้านบาท และในช่วงระหว่างปีพุทธศักราช 2561–2562 พบว่า ประเทศไทยมีผู้ได้รับความเสียหายในเรื่องเดียวกันมากกว่า 300 ราย เสียหายเป็นมูลค่ากว่า 190 ล้านบาท¹ และจากตัวเลขของศูนย์บริการรับแจ้งความออนไลน์ สำนักงานตำรวจแห่งชาติได้มีการเปิดเผยข้อมูลในเรื่องของความสัมพันธ์เชิงหลอกลวง (Romance Scam) ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2565 ถึง 31 มกราคม พ.ศ.2567 พบว่า มีคดีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวถึง 3,232 คดี นับเป็นมูลค่าทั้งสิ้นกว่า 1,154 ล้านบาท²

ปัญหาความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ หรือการใช้ความรักเป็นเครื่องมือในการหลอกลวง (Online Romance Scam) จะพบว่าไม่ได้มีแต่เพียงประเทศไทย

1. กรุงเทพธุรกิจ, เปิดความเสี่ยง ‘รักออนไลน์’ อินเลิฟแบบไหน ไม่ถูกหลอก, ออนไลน์, <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/865858>. [12 มิถุนายน 2568].

2. Napaporn Panitchart, ดีอี เตือน! วาเลนไทน์ คนโสดระวัง “Romance Scam” เผยช่วง 2 ปีที่ผ่านมา มีคดีหลอกให้เปย์แล้วเททิ้ง สูญเงินกว่า พันล้านบาท, ออนไลน์, <https://www.thebangkokinsight.com/news/politics-general/general/1274272>. [12 มิถุนายน 2568].

เท่านั้นที่ประสบกับปัญหาดังกล่าว จากการศึกษางานวิจัยในต่างประเทศ พบว่า ในปีคริสต์ศักราช 2022 ประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการรายงานว่าได้สูญเสียเงินเป็นมูลค่ารวมถึง 1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในเรื่องของการหลงกลวงทางความรัก รวมไปถึงผลกระทบทางด้านสุขภาพ พบว่า ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของการหลงกลวงทางความรัก จะมีสภาวะอารมณ์ความรู้สึกทางอารมณ์และสุขภาพจิต ทั้งในเรื่องของการเศร้าโศก ความอับอาย ความวิตกกังวล เป็นบาดแผลทางจิตใจ จากการวิจัยยังพบอีกว่า มีผู้ถูกระทำอีกหลายคนที่ประสบกับภาวะโรคซึมเศร้า โรคเครียดหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญ (PTSD) และจากการวิจัยดังกล่าวยังพบว่าหนึ่งในเหยื่อผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการหลงกลวงทางความรัก ได้มีความคิดที่จะฆ่าตัวตาย³ จากสำนักข่าว AP News พบว่า มีเหยื่อจากการถูกหลงกลวงทางความรักเป็นชายสูงอายุ จำนวน 4 คนที่ถูกหลอกผ่านแอปหาคู่ที่โดยถูกผู้หญิงคนหนึ่ง โดยเธอวางยาแก่ชายทั้ง 4 คน อันนำไปสู่การเสียชีวิตของชายสูงวัยหนึ่งในจำนวนนั้น⁴ ในส่วนของประเทศอังกฤษ สมาคมของผู้ประกอบกิจการสถาบันการเงินในอังกฤษ (UK Finance) ได้ออกมาเผยแพร่ข้อมูลว่าในช่วงที่ผ่านมาของวิกฤตการณ์ สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งทำให้มีผู้คนต้องใช้พื้นที่สังคมออนไลน์ในการทำงานหรือพบปะผู้คนมากขึ้น หนึ่งในนั้นคือการหาคู่ทางออนไลน์ อันเนื่องมาจากมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ก็ทำให้พบว่ามีผู้คนจำนวนมากที่ตกเป็นเหยื่อของความสัมพันธ์เชิงหลงกลวง พบว่า ร้อยละ 38 ของผู้หาคู่ทางออนไลน์ พบเจอการถูกขอเงิน และหนึ่งในนั้นก็ยอมรับว่าได้ให้เงินแก่ผู้ขอนั้นไป ซึ่งนับเป็นมูลค่ากว่า 15 ล้านปอนด์ หรือราว 660 ล้านบาท ในทวีปเอเชียอย่างประเทศญี่ปุ่นก็พบว่า ในปีพุทธศักราช 2563 มีผู้ตกเป็นเหยื่อจากการถูกหลงกลวงทางความรักเพิ่มมากขึ้น

3. Rebecca Cole, “A qualitative investigation of the emotional, physiological, financial, and legal consequences of online romance scams in the United States”, *Journal of Economic Criminology*, (2024), 2. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949791424000605>.

4. AP News, *Woman accused of drugging and robbing older men in a deadly romance scheme*, Online, <https://apnews.com/article/deadly-romance-scam-d0229b7733c6dd0dd3bbc2b2d83b1c5f>. [12 June 2025].

จากปีพุทธศักราช 2562 และเพียงช่วง 4 เดือนแรกของปีพุทธศักราช 2564 กลับมีผู้ตกเป็นเหยื่อจำนวนเท่ากับผู้ตกเป็นเหยื่อในปีพุทธศักราช 2563 ตลอดทั้งปีอีกด้วย⁵

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ปัญหาการหลอกลวงทางความรักในโลกออนไลน์ นั้น ไม่ได้เป็นเพียงปัญหาที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาแต่เพียงประเทศเดียวเท่านั้น แต่ยังพบว่าต่างประเทศก็ยังพบปัญหาดังกล่าวเช่นกัน ปัญหาการหลอกลวงทางความรัก หรือความสัมพันธ์เชิงหลอกลวง (Romance Scam) เป็นการหลอกลวงเพื่อให้เกิดความรัก หรือความเชื่อใจของเหยื่ออันนำไปสู่การหลอกลวงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ หรืออาศัยความสัมพันธ์นั้นมาเอาเปรียบเหยื่อ แม้ว่าการศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาในฐานะที่ผู้หญิงเป็นเหยื่อของความสัมพันธ์เชิงหลอกลวง แต่ก็มีเหยื่ออีกไม่น้อยที่เป็นผู้ชาย ที่ได้รับผลกระทบต่อความสัมพันธ์เช่นกัน

บทความนี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบของผู้ชายเป็นผู้ถูกระทำในฐานะ “เหยื่อ” (Victim) ของการถูกหลอกลวง โดยการศึกษาในระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ว่าเหตุใดผู้ชายจึงตกเป็นเหยื่อทั้ง ๆ ที่ระบบปิตาธิปไตยที่มีทัศนะว่า ผู้ชายเป็นเพศที่แข็งแกร่ง หรือมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง และศึกษาผ่านกรอบแนวคิดจริยศาสตร์เชิงกรณียธรรม (Deontological Ethics) ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ซึ่งเน้นการกระทำบนพื้นฐานของหน้าที่ศีลธรรมต้องปราศจากข้อแม้ การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งของตนเอง (Duties to Oneself) และหน้าที่ต่อผู้อื่น (Duties to Others) อีกทั้งการไม่ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือ (End in Itself) ในการบรรลุวัตถุประสงค์

2. ระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy)

ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในโลกสังคมออนไลน์ แนวคิดที่มีความสำคัญในการศึกษาคือ แนวคิดของระบบปิตาธิปไตย เป็นระบบที่ผู้ชายเป็นใหญ่อันเป็นรากฐานทางสังคมที่มีมาช้านานในแถบทวีปเอเชีย ที่จะพบเห็นการกดขี่ทางเพศ ความรุนแรง การทารุณกรรมทางเพศ ต่อเพศหญิง หรือพิธีกรรมทางศาสนาที่ผู้ชายจะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ แม้กระทั่งการสร้างภาพลักษณ์ว่า ผู้หญิงเป็นผู้มีมลทิน

5. Windwalk_Jupiter, 'Romance Scam' ภัย 'คนเหงา' ยุคดิจิทัล เมื่อ 'ความรัก' กลายเป็นเครื่องมือของมิจฉาชีพ, ออนไลน์, <https://blog.cofact.org/digital-thinkers-sep3>. [12 มิถุนายน 2568].

สภปรก หรือแม้กระทั่งสร้างมายาคติ หรือสร้างความคิดให้แก่เพศหญิงว่าไม่มีทางที่จะเหนือกว่าเพศชายได้⁶ ถึงแม้ว่าแนวคิดระบบปิตาธิปไตยที่มีผู้ชายเป็นใหญ่ และส่งผลกับผู้หญิงในลักษณะของการกดขี่ข่มเหงให้อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ชาย แต่ในขณะเดียวกัน R.W. Connell⁷ ได้เสนอว่า ระบบปิตาธิปไตยไม่ได้ส่งผลแก่ผู้หญิงแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันระบบดังกล่าวยังส่งผลต่อผู้ชายด้วยเช่นกัน นั่นคือการเป็นการสร้างผู้ชายในอุดมคติ (hegemonic masculinity) ซึ่งหมายความว่าระบบปิตาธิปไตยไม่ได้มีไว้กดขี่ผู้หญิงแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นก็เป็นการกดขี่ผู้ชายที่ไม่ใช่ผู้ชายในอุดมคติด้วย โดย R.W. Connell ได้แบ่งผู้ชายออกเป็น 4 แบบ ได้แก่

1. **ความเป็นชายแบบเจ้าโลก (Hegemony)** เป็นกลุ่มผู้ชายที่มีอำนาจทางสังคม หรือมีชื่อเสียงในสังคม เป็นชายผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น เช่น ดารา นักการเมือง ทหาร เป็นต้น ซึ่งนับเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับประชากรชายทั้งหมด

2. **ความเป็นชายแบบรอง (Subordination)** เป็นกลุ่มชายที่มีความบอบบาง อ่อนไหว เปราะบาง ขี้อาย ขี้โรค ขี้กลัว ลุกแหว่ง ขี้แพ้

3. **ความเป็นชายแบบผู้ชายผู้สมรู้ร่วมคิด (Complicity)** ถือเป็นกลุ่มใหญ่ในสังคมที่จะมีความประสงค์จะเป็นชายในแบบ Hegemony แต่ไม่สามารถทำได้จึงทำได้แค่การเลียนแบบชายกลุ่ม Hegemony

4. **ความเป็นชายแบบชายชายขอบ (Marginalization)** จะเป็นชายที่ถูกตีค่าไปตามบริบท ที่จะไปสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทางสังคม ชาติพันธุ์ สีผิว วรรณะ และกลุ่มเกย์ที่ปิตาธิปไตยตีค่าว่าขาดความเป็นชาย อันเป็นชายชายขอบที่ต่ำที่สุด⁸

6. อนันตญา ตั้งประสมสุข, “สังคมปิตาธิปไตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ภาพสะท้อนบุรุษมีอำนาจและสิทธิเหนือสตรีจากการศึกษาละครไทยในช่วงปี พ.ศ. 2560–2564 กรณีศึกษา ละครเรื่องเมีย 2018, ภาคนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2564), 1.

7. Connell, R. W., *Masculinities*, (California: University of California Press, 2005), 77. https://lulpmi.lv/files/2020/Connell_Masculinities.pdf.

8. Chanan Yodhong, น้ำตาผู้ชาย น้ำลายหมาบ้า : สองบุคลิกปิตาธิปไตยและประชาธิปไตยไทย, ออนไลน์, <https://thematter.co/thinkers/tears-of-toxic-masculinity/>. [11 มิถุนายน 2568].

จะเห็นว่า ระบบปิตาธิปไตยนั้นไม่ได้เป็นระบบที่ทำให้ผู้ชายเป็นใหญ่และกดขี่ผู้หญิงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในขณะเดียวกันระบบดังกล่าวก็ยังเป็นการกดขี่ผู้ชายด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นชายที่อ่อนแอ ขี้โรค ขี้แพ้ ขี้กลัว เพราะสุดท้ายจะถูกจัดว่าเป็นผู้ชายแบบรอง หรือผู้ชายชายขอบ แต่ความคาดหวังของผู้ชายส่วนใหญ่ในสังคมที่เป็นแบบผู้ชายผู้สมรู้ร่วมคิดนั้นหวังจะเป็นในแบบแรกคือ ความเป็นชายแบบเจ้าโลก และหวาดกลัวที่จะเป็นชายกลุ่มอื่น จึงต้องปิดบังซ่อนเร้นความอ่อนแอ หรือความเปราะบางของตนเอง

The Patriarchal Dilemma ภาวะที่ผู้ชายก็ตกเป็นเหยื่อของระบบปิตาธิปไตย จากที่กล่าวมาของผู้ชายทั้ง 4 แบบ จะเห็นว่า ผู้ชายในอุดมคติตามทัศนะของ R.W.Conell นั้นเป็นกลุ่มผู้ชายที่มีเพียงน้อยนิดในระบบของสังคมที่เป็นผู้ชายที่มีอำนาจ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายแบบที่หวังจะเลียนแบบ หรือดิ้นรนเพื่อที่จะเป็นผู้ชายในกลุ่มแรกเพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นเหยื่อ และเป็นชายในอุดมคติ แต่ในทางกลับกันกลุ่มผู้ชายที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นชายแบบเจ้าโลก ก็ไม่ใช่จะไม่ตกเป็น “เหยื่อ” เสมอไป เช่นกรณีของ Johnny Depp กับ Amber Heard ที่เป็นคู่กรณีมีการดำเนินคดีความในการถูกทำร้ายทั้งทางร่างกายและคำพูด ซึ่งผู้คนในเวลานั้นต่างมีความเห็นไปในทางเดียวกันคือ เลือกที่จะเข้าข้าง Amber Heard ในฐานะของ “เหยื่อ” ผู้ถูกกระทำ และการได้เปรียบทางเพศสภาพที่เป็นเพศหญิง เป็นเพศที่อ่อนแอกว่าเพศชาย ง่ายต่อการถูกคุกคาม กดขี่ ข่มเหง ทำให้สังคมได้ตัดสินใจอย่างสิ้นเชิงในเวลานั้นว่า Amber Heard เป็นผู้ถูกกระทำซึ่งทำให้ Johnny Depp ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงในเรื่องของการทำงานช่วงเวลานั้นที่ทำให้เขาถูกถอดออกจากภาพยนตร์หลายเรื่อง แต่สุดท้ายเมื่อการลุกขึ้นสู้คดีของ Johnny Depp ในชั้นศาล ทำให้พบความจริงว่าผู้ที่เป็น “เหยื่อ” หรือผู้ถูกกระทำนั้นกลับเป็น Johnny Depp เสียเอง⁹ ซึ่งประเด็นดังกล่าวก็เปรียบเสมือนการตั้งคำถามแก่สังคมว่า การที่ Amber Heard ใช้ความอ่อนแอของเพศหญิง และใช้ความแข็งแกร่งของเพศชายมากล่าวหา Johnny Depp ทำให้ตนเองเป็นผู้ถูกกระทำในฐานะเหยื่อ ทั้งที่ความจริงแล้วเหยื่อที่แท้จริงคือ Johnny Depp นั้นต่อไปสังคมจะ

9. จณิสตา ธนารักษ์, *The Patriarchal Dilemma: ในโลกที่ชายเป็นใหญ่ ผู้ชายเองก็ตกเป็นเหยื่อ*, ออนไลน์, <https://thepotential.org/life/the-patriarchal-dilemma/>. [17 พฤษภาคม 2022].

ไว้ใจผู้หญิงได้หรือไม่ ? หรือผู้หญิงอาจไม่ได้เป็นผู้ถูกระทำเสมอไป ผู้ชายก็อาจจะ เป็นเหยื่อหรือถูกระทำได้เช่นกัน

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า หลายกรณีศึกษาที่เพศชายตกเป็นเหยื่อของการ โดนทารุณกรรม การโดนทำร้ายทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ไม่สามารถที่จะ แสดงออกมาได้เนื่องจากบริบททางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคมได้มีการกำหนด ไว้ว่าผู้ชายเป็นเพศที่แข็งแรง เป็นผู้นำ มากกว่าผู้หญิงในหลากหลายด้านไม่ว่าจะเป็น ด้านอารมณ์ ร่างกาย หรือจิตใจ ซึ่งทำให้ผู้ชายเหล่านั้นต้องปกปิดความอ่อนแอ หรือ ความอ่อนไหวของตนไว้ เช่น ในบทความเรื่อง “ถ้าผู้ชายร้องไห้ไม่เป็น” เหยื่อผู้ชาย กับความรุนแรงและการล่วงละเมิดในครอบครัว¹⁰ จะพบว่า ความรุนแรงในครอบครัว ในฐานะที่ผู้ชายตกเป็นเหยื่อของการกระทำได้ถูกมองข้ามไป เนื่องจากโครงสร้างทาง สังคม หรือมุมมองทางเพศ ที่ทำให้เพศชายต้องเข้มแข็ง ห้ามอ่อนแอ ห้ามร้องไห้ ห้าม อ่อนไหว แต่ท้ายที่สุดผู้ชายก็ได้รับผลกระทบในเรื่องดังกล่าวไม่แพ้ผู้หญิงเช่นกัน เช่น จากข้อมูลของ National Center for Injury Prevention and Control พบว่าผู้ชาย ที่เป็นเกย์ร้อยละ 26 และไบเซ็กชวลร้อยละ 37 เคยเผชิญกับความรุนแรงในลักษณะ ดังกล่าว ดังนั้นสังคมควรตระหนักและให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมต่อผู้ชายและ ผู้หญิงในฐานะของ “เหยื่อ” ที่ถูกระทำ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ระบบปิตาธิปไตย ที่มีระบบความคิดสำคัญคือ ชายเป็นใหญ่เป็นระบบที่ถูกวางไว้ว่าเพศชายต้องเหนือกว่าเพศหญิง ทำให้หลายคนยังมองว่า ระบบดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้หญิงอยู่ใต้การปกครอง หรืออยู่ใต้การควบคุมของผู้ชาย แต่ในขณะเดียวกันระบบปิตาธิปไตยนั้นยังมีข้อโหวอยู่มาก เนื่องจากระบบดังกล่าว ก็ทำให้เพศชายได้รับผลกระทบเช่นกันในฐานะเหยื่อไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงที่ใช้ระบบปิตา ธิปไตย มาเป็นเครื่องมือในการกล่าวหา หรือทำร้ายเพศชาย เนื่องจากภาพลักษณ์ หรือ บทบาททางสังคมของเพศชายนั้นถูกวางไว้ว่าแข็งแรงกว่าเพศหญิง จึงทำให้เห็นว่าภาพ ลักษณ์ของเพศหญิงที่อ่อนแอ จะต้องถูกระทำในฐานะ “เหยื่อ” จากการกระทำของ

10. วิจิตร แผ่นทอง และคณะ, “ถ้าผู้ชายร้องไห้ไม่เป็น” เหยื่อผู้ชายกับความรุนแรงและการล่วงละเมิด ในครอบครัว “Man don’t cry”: Male victims of domestic violence and abuse in family”, วารสารพุทธจิตวิทยา, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (2565), 99–114.

เพศชายมากกว่าที่เพศชายจะเป็นฝ่ายถูกกระทำเสียเองในฐานะ “เหยื่อ” ซึ่งในขณะที่เดียวกัน ระบบบิดาธิปไตยที่ผู้ชายต้องเป็นใหญ่ มีภาวะผู้นำ มีเหตุผล ก็ทำให้ผู้ชายหลายคนต้องปิดบังอำพราง ความอ่อนแอ ความอ่อนไหว ของตนเองไว้ ไม่สามารถเรียกร้อง หรือร้องไห้ให้ใครเห็นได้ เพราะภาพลักษณ์ของเพศชายที่ต้องเข้มแข็ง และไม่แสดงความอ่อนแอให้ใครเห็น

3. จริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม ของ อิมมานูเอล คานท์

ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ แนวคิดที่มีความสำคัญคือ จริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม ของ อิมมานูเอล คานท์ เพื่อใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ การกระทำของผู้กระทำ/ผู้หลอกลวง (Scammer) และผู้ถูกระทำ/เหยื่อ (Victim) ซึ่งมีหลักการสำคัญดังนี้ คานท์มีทัศนะว่า การกระทำที่ดีต้องมาจากหน้าที่ ซึ่งหน้าที่เหล่านั้นต้องปราศจากอารมณ์ความรู้สึก ถึงแม้ว่าอารมณ์ความรู้สึกเหล่านั้นจะเป็นในแง่ดีก็ตาม อาทิ ความเมตตา ความรัก ความกรุณา¹¹ และหลักศีลธรรมต้องเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวและไร้เงื่อนไข ถึงแม้ว่าการกระทำเหล่านั้นจะส่งผลในทางลบก็ตาม อันเนื่องมาจากการกระทำตามหน้าที่หรือการกระทำที่ดีย่อมมีดีในตัวของมันเอง ไม่ได้เกี่ยวกับปัจจัย หรือผลใด ๆ ทั้งสิ้น และหลักศีลธรรมตามทัศนะของคานท์ ต้องมาจากเจตนาที่ดี (Good Will) นั่นคือการกระทำตามหน้าที่ ซึ่งการทำหน้าที่นั้นไม่ใช่การกระทำตามหน้าที่ตามตำแหน่ง เช่น ทหาร ตำรวจ หรือสถานะทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ลูก แต่เป็นหน้าที่ของมนุษย์ หรือทำการกฎแห่งศีลธรรม ซึ่งกฎศีลธรรมดังกล่าวต้องเป็นกฎสากล (Categorical Imperative)¹²

กฎสากล หรือกฎคำสั่งเด็ดขาด เป็นกฎสากลที่มนุษย์ทุกคนพึงปฏิบัติได้เหมือนกัน โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ ทั้งสิ้น และอีกประการหนึ่งคือ จงอย่าปฏิบัติต่อมนุษย์ผู้อื่นในฐานะเครื่องมือ เพื่อเป้าหมาย หรือประโยชน์บางอย่าง (End in Itself) คานท์มีทัศนะว่า มนุษย์ทุกคนมีค่าเท่ากัน อยู่ในกฎทางศีลธรรมเดียวกัน ในการกระทำตาม

11. วคิน อินทสระ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์, 2518), 347.

12. วิทย์ วิศุทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2536), 163-166.

กฎศีลธรรม และกฎสากลต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ ถึงแม้ว่าการกระทำที่อาศัยมนุษย์เป็นเครื่องมือจะให้เกิดผลประโยชน์มากเพียงใด ก็ถือว่าผิดกฎศีลธรรมของคานท์ อันเนื่องมาจากการลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์¹³

จากการศึกษาพบว่า จริยศาสตร์เชิงกรณีธรรม ของ อิมมานูเอล คานท์ นั้นได้แบ่งหลักจริยธรรมได้ 2 ประการ ดังนี้

หลักจริยธรรมที่ 1 ความเป็นหลักสากล หรือกฎคำสั่งเด็ดขาดในหลักจริยธรรมนี้ คานท์มีความเห็นว่า การกระทำที่ดี หรือการกระทำที่ถูกต่อนั้นต้องมาจากเจตนาที่ดี ซึ่งการกระทำนั้นต้องมาจากการกระทำตามหน้าที่โดยการกระทำตามหน้าที่ต้องไม่คำนึงถึงผลที่ตามมาเป็นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และการกระทำเหล่านั้นต้องปราศจากอารมณ์ความรู้สึกคานท์เชื่อว่า การกระทำตามหน้าที่นั้นเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เป็นสากลได้ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นจะเป็นการทำถูกกฎจริยธรรม (Moral Laws) แต่หากการกระทำเหล่านั้นไม่สามารถทำให้เป็นสากลได้ ก็ถือว่าผิดกฎจริยธรรม¹⁴ หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า กฎสากลนั้นต้องเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงปฏิบัติได้เหมือนกัน และกฎทางจริยธรรมต้องเป็นไปตามกฎสากลที่ทุกคนพึงปฏิบัติได้หากมนุษย์ไม่สามารถปฏิบัติหรือกระทำได้ คานท์ไม่นับว่าเป็นกฎสากล และผิดกฎจริยธรรม ซึ่งหน้าที่ตามที่กล่าวมานั้น ตามทัศนะของคานท์นั้นต้องเป็นทั้งหน้าที่ต่อตนเอง และหน้าที่ต่อผู้อื่น

หลักจริยธรรมที่ 2 คุณค่าของมนุษย์ (Human dignity) คือ การที่มนุษย์จะไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะของเครื่องมือ เหตุผลที่ทำให้คานท์เสนอความคิดดังกล่าวก็มาจากที่คานท์มีความเห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีคุณค่าในตนเอง (Intrinsic Worth) เพราะมนุษย์มีความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality)¹⁵ ดังนั้นการที่มนุษย์ถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเป้าหมายบางสิ่งบางอย่างก็เหมือนการละเมิดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือ

13. นวภู แซ่ตั้ง, ความเป็นมนุษย์ในจริยศาสตร์สมัยใหม่ : บทวิเคราะห์จากจริยศาสตร์ของ คานท์. (Humanism in modern ethics: analysis from Kant), ออนไลน์, https://www.academia.edu/analysis_from_Kant_. [13 มิถุนายน 2568].

14. วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2540), 126–127.

15. วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, 132–133.

ลดทอนความเป็นมนุษย์ เนื่องจากไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนคนนั้น ถึงแม้ว่าการกระทำเหล่านั้นจะเป็นไปเพื่อสังคมส่วนรวม หรือมนุษย์หมู่่มากก็ตาม

4. ระบบปิตาธิปไตยกับความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ที่ผู้ชายตกเป็นเหยื่อ

ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบปิตาธิปไตย (patriarchy) เพศชายมักถูกกำหนดบทบาทในฐานะผู้มีอำนาจ แข็งแกร่ง มีเหตุผล และสามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยกรอบคิดเชิงวัฒนธรรมนี้ ส่งผลให้สังคมโดยรวมมีแนวโน้มมองว่า เพศชายคือ “ผู้กระทำ” มากกว่าเป็น “ผู้ถูกกระทำ” ซึ่งเป็นการมองข้ามบริบทของความเปราะบางของผู้ชายในฐานะ “เหยื่อ” ที่มีอยู่จริงในหลากหลายสถานการณ์ โดยเฉพาะในบริบทของความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุล

หนึ่งในปัญหาที่สะท้อนให้เห็นช่องโหว่ดังกล่าวอย่างชัดเจน คือ ความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับโลก รวมถึงในสังคมไทย โดยข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสถิติเชิงปริมาณจากหน่วยงานรัฐ การวิจัยเชิงสังคม หรือรายงานข่าวสารต่าง ๆ ที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในส่วนของบทนำ ล้วนชี้ให้เห็นว่าผู้ชายจำนวนไม่น้อยตกเป็นเหยื่อของความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ความสูญเสียที่เกิดขึ้นมีตั้งแต่ทรัพย์สิน ความมั่นคงทางจิตใจ ไปจนถึงในบางกรณีที่รุนแรงถึงขั้นนำไปสู่การสูญเสียชีวิต เช่น กรณีของของนายแดนนี่ ชายชาวเกาหลีใต้ที่ตกเป็นเหยื่อของกลลวงในลักษณะ Romance Scam กับหญิงไทยที่รู้จักกันในเมืองพัทยาเมื่อปี ค.ศ. 2020 สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของผู้ชายในบริบทความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงทางอารมณ์ หญิงผู้ก่อเหตุได้สร้างเรื่องราวส่วนตัวที่เต็มไปด้วยความเศร้า เช่น การประสบอุบัติเหตุ ความสูญเสียในครอบครัว และการเจ็บป่วยจากโรคมะเร็ง เพื่อเร้าอารมณ์ความเห็นอกเห็นใจและชักจูงให้ผู้เสียหายโอนเงินช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง รวมเป็นมูลค่ากว่า 10 ล้านบาท¹⁶

16. Petch Petpailin, *Pattaya bar girl scams 10 million baht from South Korean man*, ออนไลน์, <https://thethaiger.com/news/pattaya/pattaya-bar-girl-scams-10-million-baht-from-south-korean-man>. [5 สิงหาคม 2568].

จากที่กล่าวมานี้สะท้อนถึงความจำเป็นที่สังคมต้องทบทวนบทบาททางเพศ และให้ความสำคัญกับประเด็นความเปราะบางของเพศชายในเชิงโครงสร้างอย่างจริงจัง

ภายใต้ระบบปิตาธิปไตย ผู้ชายที่ถูกคาดหวังให้เป็นผู้ชายในอุดมคติ ความคาดหวังนี้ถูกฝังลงในระบบโครงสร้างทางสังคม เมื่อผู้ชายถูกกระทำในฐานะ “เหยื่อ” จึงเลือกที่จะปิดบัง อำพราง ซ่อนเร้น ในสิ่งที่ตนถูกกระทำ เพราะหากผู้ชายเหล่านั้นเปิดเผยในสิ่งที่ตนถูกกระทำนั้นเท่ากับว่า ผู้ชายคนนั้นได้ล้มเหลวในฐานะของความเป็นชาย¹⁷ จะเห็นได้ว่าระบบปิตาธิปไตย ถือเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) ที่สร้างความเจ็บปวดให้กับผู้ชายที่ตกเป็นเหยื่อของการถูกหลอกแต่ต้องปิดบังไว้ เพราะเกรงว่าจะนำมาซึ่งความอับอาย หรือเป็นผู้ล้มเหลวทางสังคมที่ระบบปิตาธิปไตยได้กำหนดไว้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ชายหลายคนที่เป็นเหยื่อจึงเลือกที่จะปิดบังความผิดพลาดของตน เพื่อไม่เป็นที่อับอาย หรือกลายเป็นเรื่องขำขันของผู้คนในสังคมที่ชอบมีทัศนคติว่า เป็นผู้ชายเหตุใดจึงโดนผู้หญิงหลอก ในอีกกรณีหนึ่งคือ ผู้ชายที่ตกเป็นเหยื่อ และรู้ว่าตนนั้นกลายเป็นเหยื่อแต่เลือกที่จะดำเนินความสัมพันธ์นั้นต่อไป อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการหรือความปรารถนาที่จะได้รับความรัก ถึงแม้ความรักที่เขาได้รับจะเป็นความรักที่ไม่เป็นความจริงแต่อย่างไร และผู้ชายเองก็เข้าใจและยอมรับเรื่องนี้เป็นอย่างดี ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเปราะบาง (vulnerability) ที่โดนกระทำทั้งจากผู้หลงกลวง และจากโครงสร้างทางสังคม

สิ่งที่น่าสนใจจากความสัมพันธ์เชิงหลอกกลวงในสังคมออนไลน์ จะทำให้เห็นว่าระบบปิตาธิปไตยในปัจจุบันนี้อาจถึงจุดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดความท้าทายต่อระบบปิตาธิปไตย เนื่องจากความสัมพันธ์เชิงหลอกกลวงที่ผู้ชายเป็นผู้ถูกกระทำจากเพศหญิง หรือการที่ผู้หญิงใช้ช่องโหว่ของระบบปิตาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการจัดการกับเพศชาย อาจแสดงให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงมีอำนาจเหนือชายผ่านเครื่องมือหรือกลไกบางอย่างไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรักเป็นเครื่องมือ การสร้างตัวตนปลอม

17. Kimmel, M. Guyland: *The perilous world where boys become men*, (New York: Harper, 2008), 42–43. https://www.academia.edu/108380687/Guyland_The_Perilous_World_Where_Boys_Become_Men.

การเรียกร้องความสนใจ การทำตนให้ดูน่าสงสาร ทำให้ความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ จึงกลายเป็นจุดทำลายหนึ่งต่ออำนาจทางเพศ

กรณีของ Romance Scam เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งผู้กระทำมักสวมรอยเป็นคู่รักเพื่อสร้างความเชื่อใจและหลอกล่อให้โอนเงิน ความเปราะบางของเหยื่อไม่ได้จำกัดเฉพาะเพศหญิงเท่านั้น หากแต่ผู้ชาย โดยเฉพาะในบริบทของสังคมชายเป็นใหญ่ ก็สามารถตกเป็นเหยื่อได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะกรอบความคาดหวังทางเพศที่กดทับให้เพศชายต้องแสดงออกถึงความเข้มแข็ง ส่งผลให้ผู้ชายจำนวนมากน้อยไม่กล้าเปิดเผยตนว่าเป็นผู้เสียหาย และยังทำให้การช่วยเหลือทางกฎหมายและสังคมขาดประสิทธิภาพในการเข้าถึงเหยื่อเพศชายอย่างเหมาะสม

5. จริยศาสตร์เชิงกรณียธรรม (Deontological Ethics) กับความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ที่ผู้ชายตกเป็นเหยื่อ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ที่ผู้ชายตกเป็นเหยื่อผ่านแนวคิดจริยศาสตร์เชิงกรณียธรรม ของ อิมมานูเอล คานท์ สามารถแยกออกเป็น 2 มิติ ได้แก่ (1) ผู้กระทำ/ผู้หลอกลวง (2) ผู้ถูกกระทำ/เหยื่อ โดยสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. **ผู้กระทำ/ผู้หลอกลวง** ซึ่งในการวิเคราะห์นี้จะกล่าวถึงผู้หญิงเป็นหลัก ตามความเห็นของคานท์จะเห็นว่า ทุกการกระทำของมนุษย์นั้นต้องยึดหลักของหน้าที่ และต้องเป็นกฎสากล กล่าวคือ ทุกการกระทำของมนุษย์ต้องยึดหลักของหน้าที่ ซึ่งหน้าที่ในที่นี้จะต้องเป็นหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่หน้าที่ตามสถานภาพ หรือหน้าที่ทางสังคม จึงจะเป็นกฎสากล หรือเป็นกฎทางศีลธรรม การกระทำที่ดีคือ การทำตามหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงผลว่าจะให้ผลในทิศทางใด และการกระทำที่ดีต้องปราศจากอารมณ์ความรู้สึก ถึงแม้ว่าความรู้สึกนั้นจะเป็นความรู้สึกที่เต็มไปด้วยความเมตตา การช่วยเหลือ ความกรุณา ก็ตาม ซึ่งจะเห็นว่า ผู้กระทำ/ผู้หลอกลวง ที่ใช้ความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์ นั้น ได้ละเมิดกฎทางศีลธรรมอย่างสิ้นเชิง อันเกิดจากการกระทำที่ไม่จริงใจ (lack of honesty) อันไม่เป็นกฎสากล เพราะถ้าหากเป็นกฎสากลนั้น มนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน หากมนุษย์ทุกคนใช้ความไม่จริงใจเป็นกฎสากลก็จะเท่ากับว่ามนุษย์ก็จะหลอกลวงซึ่งกันและกัน อันนำมาซึ่งความวุ่นวาย

ทางสังคมเนื่องจากมนุษย์ต่างก็จะไม่ไวใจซึ่งกันและกัน สังคมก็จะไร้ศีลธรรม ในอีกประการหนึ่งคือ การที่ผู้หญิงอาศัยความสัมพันธ์เพื่อหลงลืม ด้วยการให้ความหวัง การให้ความรัก อันนำมาซึ่งการหาผลประโยชน์ เพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเอง จากการกระทำดังกล่าว คือ การที่มนุษย์ปฏิบัติต่อมนุษย์ผู้อื่นในฐานะของเครื่องมือ การที่ผู้กระทำ/ผู้หลงลืม ได้ใช้เหยื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์เช่น ทรัพย์สิน ชื่อเสียง สถานะทางสังคม ถือเป็นการลดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ (เหยื่อ) จึงผิดหลักจริยธรรมของคานท์

2. **ผู้ถูกกระทำ/เหยื่อ** ซึ่งในบทวิเคราะห์นี้จะกล่าวถึงผู้ชายเป็นหลัก โดยแบ่งเป็น 2 กรณี

กรณีที่ 1 ผู้ชายไม่รู้ว่าตนเองโดนหลอก อันเนื่องมาจากการรู้ไม่เท่าทันกลอุบายของอีกฝ่าย ในกรณีนี้คานท์ มองว่า การกระทำของพวกผู้ถูกกระทำนั้นจะไม่ผิดกฎทางศีลธรรม ถ้าหากกระทำเหล่านั้นประกอบไปด้วยเจตนาดี เช่น การโอนเงินผ่านแอปพลิเคชัน การให้ความช่วยเหลือ โดยที่การกระทำนั้นจะต้องไม่หวังอะไรกลับมา ในขณะที่เดียวกันถ้าหากผู้ถูกกระทำนั้นให้การช่วยเหลือ เพื่อหวังจะได้บางสิ่งบางอย่างจากคนคนนั้น เช่น การจ่ายเงิน การให้ความช่วยเหลือ และการสร้างบุญคุณ เพื่อให้ได้มาซึ่งจะได้ร่วมหลับนอน หรือการมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงคนนั้น คานท์จะมองว่าผิดกฎศีลธรรมทันที แต่หากการช่วยเหลือ หรือการกระทำนั้นไม่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นเพียงแค่การกระทำตามหน้าที่ (หน้าที่ของความเป็นมนุษย์) โดยไม่หวังซึ่งผลบางสิ่งบางอย่าง จึงจะนับว่าเป็นการกระทำที่ดีตามทัศนะของคานท์ ถึงแม้ว่าผลที่ได้กลับมาจะเป็นการหลงลืมของผู้กระทำก็ตาม

กรณีที่ 2 ผู้ชายที่รู้ว่าตนเองโดนหลอกแต่ยังดำเนินความสัมพันธ์ดังกล่าวต่อไป โดยกรณีดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้หลายปัจจัย อาทิ ความเปลี่ยวเหงาในโลกออนไลน์ (Digital Loneliness) ความกลัว “สูญเสีย” มากกว่ากลัว “ถูกหลอก” หากเป็นในกรณีนี้ คานท์มีความเห็นว่า ผิดหลักของจริยธรรมเนื่องจากผู้ถูกกระทำรู้แล้วว่าตนเป็น “เหยื่อ” แต่ยังยอมให้ผู้กระทำหลงลืมต่อไปได้เท่ากับว่าผิดหลักของคานท์ในเรื่อง หน้าที่ต่อตนเอง คานท์มองว่ามนุษย์จะต้องเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตัวเองกัน และไม่ใช้ผู้อื่นในฐานะเครื่องมือเพื่อประโยชน์บางสิ่งบางอย่าง แต่ในขณะ

เดียวกัน มนุษย์ก็จะต้องเคารพคุณค่า หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง (การไม่ใช้ตนเองเป็นเครื่องมือ) ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการที่เหยื่อถูกหลอกซ้ำ หรือเต็มใจที่จะถูกหลอกเท่ากับว่าเหยื่อไม่เคารพคุณค่า หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง (ใช้ตนเองเป็นเครื่องมือ) เพราะถ้าหากผู้ถูกระทำเคารพความเป็นตนเอง ผู้ถูกระทำจะไม่ยอมตกเป็นเหยื่อของผู้กระทำอันไม่เท่าเทียมซ้ำแล้วซ้ำเล่า (การถูกใช้เป็นเครื่องมือ) เป็นการละเมิดหน้าที่ต่อตนเอง ซึ่งผิดต่อหลักจริยธรรมของ อิมมานูเอล คานท์

6. สรุป

ประเด็นที่ 1 วิเคราะห์ระบบปิตาธิปไตยกับความสัมพันธ์เชิงหลอกลวงในสังคมออนไลน์

พบว่า ระบบปิตาธิปไตย ไม่ได้เป็นระบบที่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงแต่เพียงเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบต่อเพศชายด้วยเช่นกัน อันมาจากระบบโครงสร้างทางสังคมที่สร้างภาพลักษณ์ให้แก่เพศชายที่ต้อง แข็งแรง เป็นผู้นำ ห้ามอ่อนแอ ห้ามอ่อนไหวหรือต่อสู้อย่างยอมตกเป็นเหยื่อ ดังนั้นการที่เพศชายต้องเป็นเหยื่อของการหลอกลวง จึงจะต้องปิดบังอำพรางสิ่งเหล่านั้นไว้ไม่ให้ใครรู้เพราะกลัวว่าหากมีผู้รู้ว่ตนโดนหลอก ก็จะทำมาซึ่งความอับอาย จากการขบขันของผู้คน และมันจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการล้มเหลว และเสียศักดิ์ศรีของความเป็นเพศชาย ดังนั้นเพศชายจึงเลือกที่จะเงียบ หรืออดทน

แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและลำดับชั้นของบทบาทชายในสังคมภายใต้ระบบปิตาธิปไตย โดยชายภาพครอบงำ เป็นแบบอย่างที่มีอำนาจและได้รับการยอมรับสูงสุด สะท้อนความแข็งแกร่งและความเป็นผู้นำ ขณะที่ชายภาพร่วมมือ คือกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากระบบนี้แม้ไม่ได้แสดงลักษณะครอบงำอย่างเต็มที่ ชายภาพที่ถูกกลดสถานะ คือกลุ่มที่ถูกกดทับและมองว่าอ่อนแอ เช่น ชายเพศทางเลือก และชายภาพที่ถูกกีดกันทางสังคมหรือชาติพันธุ์ หมายถึงกลุ่มชายที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากเพศ เช่น ชนชั้นหรือชาติพันธุ์ ซึ่งทั้งหมดสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและบริบทที่หลากหลายของชายภาพในสังคม จึงไม่กล้าแสดงออก

ประเด็นที่ 2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงหลงกลวงผ่านจริยศาสตร์เชิงกรณียธรรม ของ อิมมานูเอล คานท์

พบว่า การกระทำที่ดีต้องมาจากเจตนาที่ดี ซึ่งกล่าวถึงการกระทำตามหน้าที่ ไม่อาศัยอารมณ์ หรือความรู้สึก และไม่คำนึงถึงผลที่ตามมา และการกระทำดังกล่าวต้องเป็นการกระทำตามกฎหมาย และการกระทำต้องเป็นการกระทำตามหน้าที่ทั้งต่อตนเอง และหน้าที่ต่อผู้อื่น

ดังนั้น ผู้กระทำ/ผู้หลงกลวง ทำผิดกฎจริยธรรมของคานท์อย่างชัดเจนเนื่องจากการหลงกลวงไม่ใช่กฎหมาย ซึ่งเป็นผิดทางศีลธรรม และการกระทำดังกล่าวยังเป็นการใช้มนุษย์ในฐานะเครื่องมือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์

ในส่วนของผู้ถูกระทำ/เหยื่อ ตามทัศนะของคานท์ ในกรณีที่หนึ่ง ผู้ชายไม่รู้ว่ตนเองโดนหลอก อันเนื่องมาจากการรู้ไม่เท่าทันกลอุบายของอีกฝ่าย โดยประเด็นแรกหากผู้ถูกระทำนั้นช่วยเหลือผู้กระทำเพียงเพราะว่าต้องการให้ความช่วยเหลือ อันเป็นการกระทำตามหน้าที่ (หน้าที่ความเป็นมนุษย์) โดยการกระทำนั้นประกอบด้วยเจตนาที่ดี ถึงแม้ว่าช่วยเหลือไปแล้วตนเองจะกลายเป็นเหยื่อของผู้กระทำในฐานะเครื่องมือก็ตาม ผู้ถูกระทำก็ไม่นับว่าผิดกฎจริยธรรมของคานท์ เพราะการกระทำตามหน้าที่ของคานท์นั้นไม่ต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา หากแต่ถ้าผู้ถูกระทำทำเพื่อหวังบางสิ่งบางอย่างเป็นการตอบแทนจากการช่วยเหลือ ผู้ถูกระทำก็นับว่าผิดกฎจริยธรรมของคานท์ ส่วนกรณีที่สอง ผู้ชายที่รู้ว่าตนเองโดนหลอกแต่ยังดำเนินความสัมพันธ์ดังกล่าวต่อไป ผู้ถูกระทำถือว่าผิดหลักจริยธรรมของคานท์เนื่องจากไม่เคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของตนเอง เป็นการกระทำที่ละเมิดหน้าที่ของตนเอง

รายการอ้างอิง

- กรุงเทพธุรกิจ. เปิดความเสี่ยง ‘รักออนไลน์’ อินเลิฟแบบไหน ไม่ถูกหลอก. ออนไลน์. <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/865858>. [12 กุมภาพันธ์ 2020].
- จณิสตา ธนาธรชัย. *The Patriarchal Dilemma: ในโลกที่ชายเป็นใหญ่ ผู้ชายเอง ก็ตกเป็นเหยื่อ*. ออนไลน์. <https://thepotential.org/life/the-patriarchal-dilemma/>. [17 พฤษภาคม 2022].
- นาวุญ แซ่ตั้ง. *ความเป็นมนุษย์ในจริยศาสตร์สมัยใหม่ : บทวิเคราะห์จากจริยศาสตร์ของ คานท์. (Humanism in modern ethics: analysis from Kant)*. ออนไลน์. https://www.academia.edu/analysis_from_Kant_. [12 กันยายน 2561].
- วศิน อินทสระ. *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์, 2518.
- วิจิตร แผ่นทอง และคณะ. “ถ้าผู้ชายร้องไห้ไม่เป็น” เหยื่อผู้ชายกับความรุนแรงและการล่วงละเมิดในครอบครัว “Man don’t cry”: Male victims of domestic violence and abuse in family”. *วารสารพุทธจิตวิทยา*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (2565). 99–114.
- วิทย์ วิศทเวทย์. *จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2540.
- วิทย์ วิศทเวทย์. *ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2536.
- อนันตญา ตั้งประสมสุข. “สังคมปิตาธิปไตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ภาพสะท้อนบุรุษมีอำนาจและสิทธิเหนือสตรีจากการศึกษาละครไทยในช่วงปี พ.ศ. 2560–2564 กรณีศึกษา ละครเรื่องเมีย 2018”. *ภาคนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา*. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2564.
- AP News. *Woman accused of drugging and robbing older men in a deadly romance scheme*. Online. <https://apnews.com/article/deadly-romance-scam-d0229b7733c6dd0dd3bbc2b2d83b1c5f>. [22 February 2025].

- Chanan Yodhong. น้ำตาผู้ชาย น้ำลายหมาบ้า: สองบุคลิกปิตาธิปไตยและประชาธิปไตยไทย. ออนไลน์. <https://thematter.co/thinkers/tears-of-toxic-masculinity/>. [21 พฤษภาคม 2019].
- Connell, R. W. *Masculinities*. California: University of California Press, 2005. https://lulfmi.lv/files/2020/Connell_Masculinities.pdf.
- Kimmel, M. *Guyland: The perilous world where boys become men*. New York: Harper, 2008. https://www.academia.edu/108380687/Guyland_The_Perilous_World_Where_Boys_Become_Men.
- Napaporn Panitchart. ดีอี เตือน! วาเลนไทน์ คนโสดระวัง “Romance Scam” เผยช่วง 2 ปีที่ผ่านมา มีคดีหลอกให้เปย์แล้วเททิ้ง สูญเงินกว่า พันล้านบาท. ออนไลน์. <https://www.thebangkokinsight.com/news/politics-general/general/1274272>. [14 กุมภาพันธ์ 2567].
- Petch Petpailin. *Pattaya bar girl scams 10 million baht from South Korean man*. ออนไลน์. <https://thethaiger.com/news/pattaya/pattaya-bar-girl-scams-10-million-baht-from-south-korean-man>. [24 ธันวาคม 2567].
- Rebecca Cole. “A qualitative investigation of the emotional, physiological, financial, and legal consequences of online romance scams in the United States”. *Journal of Economic Criminology*. (2024). <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949791424000605>.
- Windwalk_Jupiter. ‘Romance Scam’ ภัย ‘คนเหงา’ ยุคดิจิทัล เมื่อ ‘ความรัก’ กลายเป็นเครื่องมือของมิจฉาชีพ. ออนไลน์. <https://blog.cofact.org/digital-thinkers-sep3>. [7 กันยายน 2022].

ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่าง
เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน:
กรณีศึกษาบ้านโคกไร่ใหญ่จังหวัดนราธิวาส

Success Factors in the Management of Model Farm
for Community Self-reliance: A Case Study
of Ban Khok Rai Yai Village Narathiwat Province

สุทธิดา ไชยปุย, สุกولاتี อูมา, อลิสา สะแลแม, อีรฟาน กาเจอร์,
บารมี หลังยานาย, พรทิพย์ มานพคำ, พัทณี ตูเล๊ะ
Sutthida Chaipui, Sukholatee Uma, Alisa Salaemae, Aerafan Kache,
Baramee Langyanai, Phornthip Manopkham, Patchanee Tuleh

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

Public Administration Program, Faculty of Management Sciences,

Princess of Naradhiwas University

Email: sutthida.090347@gmail.com, Sukholatee.5164@gmail.com,
alisa16990@gmail.com, 6560705099@pnu.ac.th, Ming.baramee@gmail.com,
manopkham.p@gmail.com, patchaneetuleh@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 20 มิถุนายน 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 23 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 16 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน กรณีศึกษาบ้านโคกไไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารฟาร์มจำนวน 3 คน และเกษตรกรในฟาร์มตัวอย่างจำนวน 10 คน พร้อมศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จของฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไไร่ใหญ่ประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) ด้านการบริหารจัดการ มีการจัดระบบอย่างมีโครงสร้าง แบ่งหน้าที่ชัดเจน มีการกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านสาธารณูปโภคและองค์ความรู้ (2) ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเกษตรกรมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และฝึกฝนทักษะจากการลงมือปฏิบัติจริง ส่งผลให้เกิดความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการฟาร์ม (3) ด้านการพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยี มีการนำระบบน้ำหยดและระบบควบคุมอัตโนมัติมาใช้ เพื่อลดต้นทุนแรงงานและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตนอกจากนี้ ฟาร์มยังมีแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก การถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน การปลูกฝังความสามัคคี

คำสำคัญ: ปัจจัยความสำเร็จ การบริหารจัดการ ฟาร์มตัวอย่าง การพึ่งพาตนเอง

Abstract

This research aims to study the success factors of management in a model farm for community self-reliance, the case study of Ban Khok Rai Yai, Narathiwat Province. It is a qualitative study that collected data through in-depth interviews with three farm managers and ten farmers working in the model farm. Additional information was gathered from related documents, and data was analyzed through content analysis.

The findings reveal that the success of the model farm can be categorized into three main aspects: (1) Management Structure: The farm is employed by a structured system with clearly defined roles, centralized policy direction, and government support in terms of infrastructure and knowledge transfer. (2) Human Resource Development: Farmers gain skills through hands-on experience and continuous learning, leading to greater expertise in farm management. (3) Technological Development and Application: The farm has been used drip irrigation systems and automated controls to reduce labor costs and increase production efficiency. Furthermore, the farm demonstrates sustainable development practices such as member participation, knowledge sharing, and community unity.

Keywords: Success Factors, Management, Model Farm, Self-Reliance

1. บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบันยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติ โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพึ่งพาตนเองของชุมชน¹ ในบริบทของภาคใต้ของประเทศไทย ภาคการเกษตรยังคงเป็นอาชีพหลักของประชากรในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีประชากรกว่าร้อยละ 75 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แม้จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ดิน น้ำ และภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก แต่เกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเผชิญกับข้อจำกัดด้านทุน การเข้าถึงองค์ความรู้ และการจัดการฟาร์มอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเกษตรกรรมในภาคใต้จึงจำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งมุ่งเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันควบคู่กับคุณธรรมและความรู้ เพื่อสร้างความมั่นคงในระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน แนวทางนี้ช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ลดความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอก และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน¹ อย่างไรก็ตาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังต้องเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ดังกล่าวได้รับผลกระทบจากความไม่สงบและความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา และการเมือง ทำให้การพัฒนาในหลายด้านล่าช้ากว่าพื้นที่อื่น โดยเฉพาะการเข้าถึงบริการของรัฐ การสนับสนุนทางการเกษตร และโอกาสทางเศรษฐกิจ สถานการณ์นี้ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางรายได้ ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น และการขาดเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง²

บ้านโคกไร่ใหญ่ ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีศักยภาพในการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง ภายใต้บริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความซับซ้อนทั้งทางวัฒนธรรมและความมั่นคง ชุมชนแห่งนี้ได้เริ่ม

-
1. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570), (กรุงเทพฯ: สำนักรัฐมนตรี, 2565).
 2. ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, รายงานสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปีงบประมาณ 2565, (ยะลา: ศอ.บต., 2565).

จัดตั้ง “ฟาร์มตัวอย่าง” ดำเนินงานภายใต้กรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมี การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอย่างพอประมาณ ใช้เหตุผลในการตัดสินใจ มีการเตรียมความพร้อมต่อความเสี่ยง และยึดหลักคุณธรรมในการดำเนินงาน³ ชุมชนมีการ จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ในระดับครัวเรือน การจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่ายในฟาร์มอย่างเป็นระบบ การใช้แรงงานในครัวเรือนร่วมกัน และการรวมกลุ่ม เครือข่ายเกษตรกรเพื่อแบ่งปันองค์ความรู้ ส่งผลให้ฟาร์มตัวอย่างแห่งนี้กลายเป็นแหล่ง เรียนรู้ของชุมชนใกล้เคียงและองค์กรภายนอก ความสำเร็จของบ้านโคกไไร่ใหญ่เห็นได้ อย่างเป็นรูปธรรมจากการที่ครัวเรือนมีรายได้เสริมจากการแปรรูปผลผลิต มีต้นทุน การผลิตลดลงจากการใช้ปุ๋ยหมักและวัสดุธรรมชาติ และชุมชนสามารถบริหารจัดการ ตนเองในช่วงวิกฤต เช่น ภัยแล้งหรือการระบาดของโรคพืชได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁴ ที่ สำคัญชุมชนมีการส่งเสริมจริยธรรมผ่านกิจกรรมภาวนา การอบรมคุณธรรมเกษตรกร และการสร้างเครือข่ายจิตอาสา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาปัจจัยความสำเร็จ ของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างแห่งนี้ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการ แนวทางการ บริหาร และบทเรียนที่สามารถถอดแบบได้ในการพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืนในพื้นที่ อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน แม้ฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไไร่ใหญ่จะประสบความสำเร็จใน การพัฒนาเกษตรกรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาและเศรษฐกิจพอเพียง แต่ยังไม่ มีงานวิจัยที่ศึกษาอย่างเป็นระบบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของฟาร์มแห่งนี้ในเชิง ลึก โดยเฉพาะในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม และ ความมั่นคงที่ต่างจากพื้นที่อื่นอย่างชัดเจน⁵ การศึกษานี้จึงมีความจำเป็นเพื่อรวบรวม องค์ความรู้จากพื้นที่จริง อธิบายรูปแบบการจัดการฟาร์มที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในระดับชุมชน และเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบนโยบายหรือกิจกรรมส่งเสริม การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนในพื้นที่เสี่ยงอื่น ๆ ต่อไป

3. โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ, โครงการฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไไร่ใหญ่, ออนไลน์, <https://projects.rdpb.go.th/projects/6377518588231680>. [6 มีนาคม 2568].

4. สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดนราธิวาส, รายงานผลการดำเนินงานฟาร์มตัวอย่าง ตามแนวพระราชดำริบ้านโคกไไร่ใหญ่, (นราธิวาส: สดจ.นราธิวาส, 2564).

5. มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, รายงานวิจัย: การพัฒนาเกษตรกรรมชุมชนในพื้นที่ชายแดนใต้, (ยะลา: ศูนย์วิจัยชายแดนใต้เพื่อสันติสุข, 2565).

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน กรณีศึกษากำนันโคกไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก มีรายละเอียดดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ หนังสือ วารสาร บทความ วิทยานิพนธ์ เว็บไซต์และงานวิจัย ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ผู้บริหารจัดการฟาร์ม ประกอบด้วย ผู้จัดการฟาร์ม 1 คน ผู้ช่วยผู้จัดการฟาร์ม 2 คน รวมทั้งหมดเป็นจำนวน 3 คน กำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่ม คือ เกษตรกรในฟาร์มตัวอย่าง จำนวน 10 คน
3. เครื่องมือในการวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลที่สำคัญ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีข้อคำถามประกอบการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) รูปแบบในการบริหารจัดการ 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ 3) แนวทางในการพัฒนาฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส
4. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ครอบคลุมด้านเนื้อหา โดยผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแก้ไขให้ข้อคิดเห็น เสนอแนะ เกี่ยวกับความสอดคล้องด้านเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์ข้อมูลรายละเอียดเป็นรายบุคคล และผู้วิจัยมีการลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์ ในประเด็นตามแบบสัมภาษณ์ที่กำหนด ซึ่งประเด็นคำถามจะครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของวิจัยทั้งหมด ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้เวลาครั้งละ 45 นาทีโดยประมาณ และและใช้ลักษณะการบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปเพื่อให้ได้ข้อมูล และนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป
6. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดย

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการแยกประเด็นและเรียบเรียงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ตามคำถามที่ได้ตั้งไว้ จากนั้นเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากผู้สัมภาษณ์เพื่อหาความเหมือนหรือแตกต่าง ก่อนนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่มีความสัมพันธ์ เพื่อหาความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน เมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วนแล้วจึงนำมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างบนพื้นฐานพระพุทธศาสนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน กรณีศึกษาร้านโคกไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส

4. ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน กรณีศึกษาร้านโคกไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส สามารถสรุปผลปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่าง ได้ดังนี้

4.1 ปัจจัยด้านรูปแบบในการบริหารจัดการ

1. การบริหารงานในฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการฟาร์ม พบว่าเป็นการบริหารงานโดยมีส่วนกลางเป็นผู้วางระบบในการทำงานของฟาร์ม จะมีการบริหารแบบนโยบายหรือวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งฟาร์ม 1) เน้นหนักความรู้และทักษะ 2) เป็นแหล่งผลิตอาหารปลอดภัย 3) เพื่อสร้างรายได้ให้เกษตรกร จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า มีส่วนกลางเป็นผู้วางระบบในการทำงาน ในส่วนของฟาร์มจะมีผู้บริหารฟาร์มและแบ่งหน้าที่ออกเป็นแผนกตามงานที่ได้รับผิดชอบ

2. การสนับสนุนจากภาครัฐมีผลต่อการพัฒนาและความสำเร็จของระบบฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการฟาร์ม พบว่า มีผลต่อการพัฒนาในระบบพื้นฐาน เช่น การสนับสนุนความรู้จากภาครัฐสาธิตปฏิบัติ ระบบน้ำ และระบบไฟฟ้าพื้นฐาน เส้นทางคมนาคม จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า ภาครัฐช่วยส่งเสริมองค์ความรู้ และปัจจัยพื้นฐานของฟาร์ม เช่น เรื่อง น้ำ ไฟฟ้าถนน และมีการอบรมการส่งเสริมอาชีพจากภาครัฐ ต่อยอดการพัฒนาความสามารถในการวางแผนการจัดการภายในฟาร์ม

3. กลยุทธ์ในการบริหารจัดการฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีการจัดแบ่งกลุ่มภายในฟาร์มตัวอย่าง โดยแบ่งเป็นโซนควบคุม มีหัวหน้าโซนแต่ละโซนคอยดูแลควบคุม จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า มีการจัดระบบเป็นแผนงาน เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมและดำเนินงานในแต่ละภาคส่วนของงาน และความรับผิดชอบ

4. วิธีการบริหารจัดการ จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า การบริหารจัดการในรูปแบบของการแบ่งกลุ่ม ทำให้ง่ายต่อการควบคุมภายในแปลงหรือภายในฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่ จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า การจัดการแบบกลุ่มเพื่อให้สะดวกในการวางแผน การทำงาน และการปลูก จะไม่มีผลผลิตที่ต่อเนื่องกันเพื่อง่ายต่อการควบคุมภายในแปลง และได้กระจายงานสร้างความรู้ความเข้าใจของผู้ปฏิบัติงานทุก ๆ ระดับ

4.2 ปัจจัยความสำเร็จ

1. ประสบการณ์ในการทำงานฟาร์มมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพและความสำเร็จของฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีความสัมพันธ์กันดีเพราะการมีประสิทธิภาพในการทำงานจะนำไปสู่ความสำเร็จ ในด้านการทำงานของตัวบุคคลภายในฟาร์มตัวอย่าง โดยมีความสำคัญในการพัฒนากิจกรรม ในฟาร์มให้ส่งผลต่อความสำเร็จในด้านผลิตในฟาร์มต่าง ๆ เช่น ในด้านการประมง ปศุสัตว์ พืช จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า ประสบการณ์การทำงานมีผลกับการทำงานเพราะปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการทำงานสามารถนำมาปรับปรุงพัฒนาแก้ไขให้มีประสิทธิภาพ เพื่อการชำนาญในการทำงาน ก็จะทำให้คนงานทำงานคล่องขึ้น เป็นไปตามแผนที่ได้ตั้งไว้ และเพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมและการดำเนินงานในแต่ละภาคส่วนของงาน

2. การเรียนรู้ด้วยตัวเองและการเรียนรู้จากประสบการณ์มีผลต่อทักษะการบริหารฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีผล เพราะ การเรียนรู้ด้วยตัวเองเป็นการได้ลงมือทำภายในกิจกรรมนั้น ๆ และจะนำไปสู่ประสบการณ์ของตัวเองภายในอนาคตตลอดระยะเวลาการทำงานภายในฟาร์มตัวอย่างหรือกิจกรรมนั้น

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า มีผล การทำงานจำเป็นต้องมีความรู้ในด้านนั้นถ้านำความรู้มารวมกันก็จะทำให้มีการพัฒนา และการบริหารฟาร์ม เกษตรกรต้องทราบรายละเอียดขั้นพื้นฐานก่อนและก็เคยสัมผัสหน้างานจริงก่อน จึงจะทำให้การดำเนินงาน วางแผนงาน เป็นไปตามเป้าหมาย

3. ความสามารถในการวางแผนและบริหารจัดการ จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า เกษตรกรที่มีทักษะในการวางแผนและการจัดการมีแนวโน้มที่จะทำงานได้สำเร็จมากขึ้น เพราะสามารถเชื่อมโยงทรัพยากร เวลา และแรงงานให้เหมาะสมกับกิจกรรมแต่ละด้านในฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า มีการวางแผนการผลิตที่ตรงกับช่วงเทศกาล ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

4. การสนับสนุนองค์ความรู้และทักษะจากภายนอก จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า เน้นการพึ่งพาตนเอง การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานด้านเกษตร เช่น การอบรม ความรู้ด้านเทคนิค การจัดการน้ำและไฟฟ้า มีส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพของเกษตรกร และเสริมสร้างฐานความรู้สำหรับพัฒนาให้เกิดฟาร์มต้นแบบ ที่ประกอบด้วย ศีลธรรม จริยธรรม ความมีวินัย และความพอประมาณ จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า มีการสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการเกษตร

4.3 แนวทางในการพัฒนาฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่

1) แนวทางในการพัฒนาคมนงานในฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีการลงไปควบคุมกิจกรรมในแต่ละด้าน และได้มอบหมายงานเป็นรายบุคคลและกลุ่มทำให้สมาชิกคนนั้นมีการพัฒนามากขึ้น จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า ให้ความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ มอบหมายงานให้ปฏิบัติในแต่ละกลุ่มให้รับผิดชอบให้ออกความคิดเห็นในการทำงานในแต่ละกิจกรรมนำไปศึกษาดูงานในเครือฟาร์มด้วยกัน

2) แนวทางในการพัฒนาให้บุคคลมีส่วนร่วมในการพัฒนาฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีแนวทางในการมอบหมาย ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ รวมไปถึงการมอบความรู้ความรับผิดชอบและเข้าใจถึงกิจกรรมทุกด้าน เช่น การปลูก การ

ดูแล การรักษา ตลอดจนพัฒนาความรู้ทุกด้าน จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกรพบว่า สร้างความรัก ความสามัคคี ต้ององค์กร ให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำงาน เช่น ออกความคิดเห็น และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน และได้มีการจัดกิจกรรมพัฒนาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น การปลูกต้นไม้

3) แนวทางในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาฟาร์ม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า มีแนวทางในการพัฒนาตัวอย่าง ได้นำนวัตกรรม ในการลดการใช้แรงงานคนหรือสมาชิกจากเดิมรดน้ำพืชผัก มีการเปลี่ยนเป็นระบบน้ำหยด การควบคุมด้วยการใช้เวลา และระบบใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ควบคุมการเปิดปิดน้ำตามเวลา จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า นำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อลดปัญหาในเรื่องเวลาการปฏิบัติงาน เช่นการให้น้ำ ปุ๋ย แบบอัตโนมัติและมีการนำเทคโนโลยีด้านควบคุมแปลงโดยการใช้ผ่านระบบอัตโนมัติมากขึ้น เช่นการใช้โทรศัพท์ เปิดปิดระบบน้ำ ในโรงเรือน

4) แนวทางในการพัฒนาฟาร์มให้เกิดความยั่งยืน จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจัดการฟาร์ม พบว่า การนำเอานวัตกรรมใหม่ ๆ มาใช้ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ และการลดต้นทุนการผลิตแล้วเพิ่มรายได้และเพิ่มทางเลือกในการจำหน่ายแหล่งผลิตมากขึ้น จากการสัมภาษณ์ตัวแทนเกษตรกร พบว่า ให้มีการจัดการดำเนินงานให้เหมาะสมกับพื้นที่และปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ให้มีรายได้ทั้งรายเดือน รายปีเพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวฟาร์มเองให้ได้

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่าง เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน กรณีศึกษาบ้านโคกไร่ใหญ่ จังหวัดนราธิวาส ผู้วิจัยได้นำประเด็นมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้ต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านรูปแบบในการบริหารจัดการ การบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่มีรูปแบบการจัดการแบบมีศูนย์กลางที่ชัดเจน โดยภาครัฐหรือหน่วยงานกลางเป็นผู้วางระบบ โครงสร้าง และเป้าหมายของฟาร์ม ซึ่งรูปแบบนี้ถือเป็นการจัดการ

แบบ Centralized Management ที่มีข้อดีในด้านการควบคุมทิศทางของนโยบายและความสอดคล้องของการดำเนินงาน โดยเฉพาะในกรณีที่ฟาร์มเป็นต้นแบบและต้องการสร้างมาตรฐาน⁶ อย่างไรก็ตาม ในระดับปฏิบัติการกลับมีการกระจายอำนาจบางส่วนให้กับผู้นำโซนหรือหัวหน้าแผนกในฟาร์ม ซึ่งแสดงถึงการประยุกต์ใช้แนวทางแบบ Hybrid Management Model ที่ผสมข้อดีของการควบคุมจากส่วนกลางและการให้อำนาจการตัดสินใจในระดับหน้างาน เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทเฉพาะของแต่ละหน่วยงานย่อยในฟาร์ม⁷ การแบ่งแผนกหรือโซนอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับแนวคิดของ Division of Labor ที่เสนอโดย Fayol และ Taylor⁸ ซึ่งเน้นการจัดแบ่งงานตามหน้าที่เฉพาะเพื่อเพิ่มความชำนาญและประสิทธิภาพของแรงงาน โดยเฉพาะในบริบทเกษตรกรรมที่ต้องการการจัดการที่แม่นยำในแต่ละกิจกรรม เช่น พืชผัก ประมง หรือปศุสัตว์ นอกจากนี้ การวางแผนการผลิตแบบไม่ให้มีผลผลิตออกพร้อมกัน ยังแสดงถึงการมีระบบวางแผนการผลิตแบบต่อเนื่อง (Staggered Production Planning) เพื่อบริหารจัดการทรัพยากร การตลาด และแรงงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Lean Agriculture ที่เน้นการลดความสูญเปล่าและเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตในระบบฟาร์ม⁹ การบริหารงานแบบรวมศูนย์แต่ยืดหยุ่นนี้ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับ “องค์ประกอบ 3 ประการ” คือ ความรู้ (ปัญญา) การปฏิบัติ (ศีล) และจิตใจที่มุ่งมั่นพัฒนา (สมาธิ) โดยการบริหารจัดการในรูปแบบนี้ช่วยหล่อหลอมให้เกษตรกรมีระเบียบวินัย เข้าใจบทบาทของตน และสามารถทำงานร่วมกันเป็นระบบได้ดี

2. ปัจจัยที่ความสำเร็จการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของฟาร์ม

-
6. Anthony, R. N. and Govindarajan, V., *Management Control Systems*, (New York: McGraw-Hill, 2007).
 7. Mintzberg, H., *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*, (New Jersey: Prentice Hall, 1983).
 8. Fayol, H., *General and Industrial Management*. Pitman. FAO. *The future of food and agriculture – Trends and challenges*, (Rome: 2017).
 9. Womack, J. P. and Jones, D. T., *Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation*, (London: Free Press, 2003).

ตัวอย่างบ้านโคกไไร่ใหญ่พบว่า มีองค์ประกอบสำคัญหลายด้านที่ช่วยส่งเสริมให้ฟาร์มสามารถพึ่งพาตนเองและดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

1) ประสบการณ์ในการทำงานของเกษตรกร ประสบการณ์ถือเป็นทุนมนุษย์ (Human Capital) ที่ทรงคุณค่า เพราะการสั่งสมความรู้จากการปฏิบัติงานจริง ช่วยให้เกษตรกรสามารถปรับตัวกับปัญหาและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของ Becker¹⁰ ที่ระบุว่าทุนมนุษย์มีบทบาทสำคัญต่อผลผลิตและความสำเร็จขององค์กร นอกจากนี้ ประสบการณ์ยังเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น งานพืช ปศุสัตว์ หรือประมง ซึ่งช่วยให้แต่ละแผนกในฟาร์มสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ

2) การเรียนรู้ด้วยตนเองและจากประสบการณ์ ฟาร์มตัวอย่างเน้นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรผ่านกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) ซึ่งเป็นแนวทางที่ Kolb¹¹ เสนอว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจริงเมื่อผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ และสะท้อนผลจากสิ่งที่ได้ทำไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลัก “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้และฝึกฝนด้วยตนเองจะนำไปสู่ความเข้าใจและการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

3) ความสามารถในการวางแผนและบริหารจัดการ เกษตรกรที่มีทักษะในการวางแผนและการจัดการมีแนวโน้มที่จะทำงานได้สำเร็จมากขึ้น เพราะสามารถเชื่อมโยงทรัพยากร เวลา และแรงงานให้เหมาะสมกับกิจกรรมแต่ละด้านในฟาร์ม ซึ่งตรงกับแนวคิด Management Competency Framework ที่ระบุว่า¹² ความสำเร็จในองค์กรสัมพันธ์โดยตรงกับความสามารถด้านการวางแผน การจัดการ และการแก้ไขปัญหา

4) การสนับสนุนองค์ความรู้และทักษะจากภายนอก แม้จะเน้นการพึ่งพา

10. Becker, G. S., *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*, (Chicago: University of Chicago Press, 1993).

11. Kolb, D. A., *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, (New Jersey: Prentice Hall, 1984).

12. Boyatzis, R. E., *The Competent Manager: A Model for Effective Performance*, (New Jersey: Wiley, 1982).

ตนเอง แต่การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานด้านเกษตร เช่น การอบรม ความรู้ด้านเทคนิค การจัดการน้ำและไฟฟ้า มีส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพของเกษตรกร และเสริมสร้างฐานความรู้สำหรับพัฒนาให้เกิดฟาร์มต้นแบบ ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของ External Support in Capacity Building¹³ จากการวิเคราะห์ พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของฟาร์มไม่ได้เกิดจากนโยบายหรือการบริหารเพียงลำพัง แต่เกิดจากการบูรณาการของ “ทุนมนุษย์” (เช่น ประสบการณ์ ความสามารถ) และ “ทุนความรู้” (เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การฝึกอบรม) รวมถึงมีพื้นฐานความคิดจากพระพุทธศาสนาที่เน้นความมีวินัย การใฝ่เรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อ ซึ่งทั้งหมดเป็นรากฐานของการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

3. แนวทางในการพัฒนาฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่เป็นผลลัพธ์ของการบูรณาการระหว่างการจัดการภายในองค์กรเกษตรชุมชนและการนำหลักคิดจากพระพุทธศาสนามาใช้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ เทคโนโลยี และความยั่งยืนในระดับระบบ ดังนี้

1) การพัฒนาคนงานในฟาร์ม ฟาร์มมีการพัฒนาบุคลากรผ่านการมอบหมายงานตามบทบาท และลงพื้นที่ควบคุมจริง ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดของการเรียนรู้ผ่านการทำงาน (Work-Based Learning) โดยให้คนงานได้ฝึกฝนจากประสบการณ์จริง พร้อมทั้งสร้างความรับผิดชอบต่อเฉพาะในแต่ละกลุ่มงาน การพัฒนาในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Knowles ว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะเกิดได้ดีเมื่อได้รับการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และได้สัมผัสประสบการณ์ตรงนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริม “การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ” เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริงจากภายใน โดยไม่พึ่งพิงภายนอกตลอดเวลา

2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเปิดพื้นที่ให้คนงานเสนอความคิดเห็นและร่วมแก้ปัญหาต่าง ๆ ในฟาร์ม เป็นการใช้แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) ซึ่งส่งเสริมให้เกิดความผูกพัน ความรักองค์กร และ

13. Pretty, J. N., *Regenerating Agriculture: Policies and Practice for Sustainability and Self-Reliance*, (London: Earthscan, 1995).

การยอมรับในบทบาทหน้าที่ของตนเอง¹⁴ แนวทางนี้ยังช่วยสร้างพลังชุมชนและความสามัคคี ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในแนวคิด “พึ่งพาตนเองโดยรวม” หรือ Self-Reliance with Community Empowerment ที่มักใช้ในการพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืน¹⁵

3) การใช้เทคโนโลยีในการพัฒนา การนำเทคโนโลยี เช่น ระบบน้ำหยดอัตโนมัติ และระบบควบคุมผ่านโทรศัพท์มือถือมาใช้ในการฟาร์มเป็นรูปแบบของ Smart Farming ที่ช่วยลดต้นทุนแรงงาน เพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ FAO¹⁶ ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางอาหารและรายได้

4) การพัฒนาความยั่งยืนของฟาร์ม ฟาร์มตัวอย่างเน้นแนวทาง การผลิตที่หลากหลายและต่อเนื่อง เช่น มีทั้งผลผลิตรายเดือน รายปี เพื่อบริหารกระแสเงินสดและเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของฟาร์ม สะท้อนถึงแนวคิด Sustainable Livelihood Framework ที่ให้ความสำคัญกับการใช้ทุนต่าง ๆ เช่น ทุนทรัพยากรมนุษย์ ทุนกายภาพ และทุนสังคม เพื่อให้เกิดความอยู่รอดในระยะยาว¹⁷

6. คุณค่าใหม่ที่ได้จากงานวิจัย

งานวิจัยนี้ได้สร้างสรรค์คุณค่าใหม่ที่สำคัญหลายประการ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเกษตรกรรมชุมชนและการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างกว้างขวาง การพัฒนารูปแบบการจัดการแบบผสมผสาน เป็นนวัตกรรมที่โดดเด่นของงานวิจัยนี้ โดยการผนึกกำลังระหว่างการจัดการแบบศูนย์กลางจากภาครัฐในด้านนโยบายและมาตรฐาน กับการมอบอำนาจให้ผู้ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ตัดสินใจในเรื่องปฏิบัติการ รูปแบบนี้ช่วยสร้างความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว

14. Likert, R., *New Patterns of Management*, (New York: McGraw-Hill, 1961).

15. UNDP, *Capacity Development Practice Note: Community Empowerment and Social Inclusion*, (2005).

16. FAO, *The future of food and agriculture – Trends and challenges*, (Rome, 2017).

17. Chambers, R., and Conway, G., “Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century”, *IDS Discussion Paper 296*, (1992).

ของฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปใช้เป็นแม่แบบสำหรับการบริหารโครงการพัฒนาชุมชนในพื้นที่อื่นได้

งานวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้แนวคิด Lean Agriculture และ Smart Farming ในบริบทชุมชน ผ่านการวางแผนผลผลิตแบบต่อเนื่องและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น ระบบน้ำหยดอัตโนมัติ ซึ่งช่วยลดการสูญเสียและเพิ่มมูลค่าผลผลิต แม้ในฟาร์มระดับรายย่อย นี่ก็ตัวอย่างที่ชัดเจนของการปรับใช้เทคโนโลยีให้สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของชุมชน การสร้างทุนมนุษย์และทุนความรู้แบบคู่ขนานเป็นอีกหนึ่งค้นพบที่สำคัญ งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของฟาร์มเกิดจากการบูรณาการระหว่างประสบการณ์ ความสามารถส่วนบุคคล และการเสริมความรู้จากภายนอกอย่างสมดุล สร้างเป็นโมเดลการพัฒนาศักยภาพสองทางที่สามารถใช้เป็นกรอบความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในเกษตรกรรมชุมชนได้

สุดท้าย การเชื่อมโยงการพึ่งพาตนเองกับพลังชุมชนเป็นมิติใหม่ที่งานวิจัยนี้นำเสนอ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกในฟาร์มและการสร้างความรักองค์กรส่งผลโดยตรงต่อการพึ่งพาตนเองในระยะยาว นี่เป็นการต่อยอดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้กลายเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเชิงสังคม ที่เน้นทั้งความมั่นคงของรายบุคคลและความสามัคคีของชุมชนไปพร้อมกัน คุณค่าเหล่านี้ไม่เพียงเป็นผลลัพธ์ทางวิชาการ แต่ยังเป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปขยายผลและพัฒนาต่อยอดในชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม

7. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยความสำเร็จของฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไไร่ใหญ่ ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ด้านระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ที่มีการจัดโครงสร้างชัดเจน การสนับสนุนจากภาครัฐ และกลยุทธ์การจัดการที่เหมาะสม ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผ่านประสบการณ์การทำงานและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุน พร้อมกับการมุ่งเน้นความยั่งยืน

8. ข้อเสนอแนะการวิจัย

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ส่งเสริมรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานรัฐควรสนับสนุนฟาร์มตัวอย่างที่มีการกระจายอำนาจภายในอย่างเหมาะสม เช่น การจัดโซนหรือแผนงาน โดยส่งเสริมให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และประเมินผล เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและยกระดับการพึ่งพาตนเองของชุมชน

2. สนับสนุนการนำเทคโนโลยีเกษตรอัจฉริยะมาใช้ ควรมีนโยบายช่วยเหลือด้านงบประมาณหรือการฝึกอบรมแก่เกษตรกรเพื่อนำเทคโนโลยี เช่น ระบบน้ำหยดอัตโนมัติหรือการควบคุมผ่านมือถือ มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่มีข้อจำกัดด้านแรงงาน

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. พัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้รู้ด้านการเรียนรู้ในพื้นที่ ควรจัดกิจกรรมพี่เลี้ยงหรือกลุ่มเรียนรู้ภายในฟาร์มเพื่อให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้ฝึกฝนผ่านประสบการณ์จริง โดยใช้เกษตรกรผู้มีประสบการณ์เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ (Mentor Farmer)

2. สร้างเครือข่ายฟาร์มต้นแบบในระดับภูมิภาค เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยี และแนวทางพระพุทธศาสนา ควรมีการจัดเวทีหรือระบบสื่อสารระหว่างฟาร์มต้นแบบในแต่ละพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างนวัตกรรมและการปรับตัวร่วมกัน

3. จัดทำระบบติดตามและประเมินผลการบริหารฟาร์มอย่างต่อเนื่อง เสนอให้ฟาร์มตัวอย่างมีระบบเก็บข้อมูลการผลิต รายได้ และต้นทุน เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และปรับปรุงแนวทางการจัดการให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของพื้นที่อย่างยั่งยืน

8.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1. ศึกษาการเปรียบเทียบระหว่างฟาร์มที่ใช้หลักพระพุทธศาสนากับฟาร์มทั่วไป เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างด้านประสิทธิภาพ ความมั่นคงของรายได้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. วิจัยด้านผลกระทบระยะยาวของการนำเทคโนโลยีมาใช้ในฟาร์มตัวอย่าง

เช่น การเปลี่ยนแปลงต้นทุน การลดแรงงาน หรือผลต่อระบบนิเวศ เพื่อใช้ประกอบการวางแผนขยายผล

3. ศึกษารูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชนพึ่งพาตนเอง เพื่อออกแบบหลักสูตรหรือแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของชุมชนเกษตรกรรม

บรรณานุกรม

- โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ. *โครงการฟาร์มตัวอย่างบ้านโคกไร่ใหญ่*. ออนไลน์.
<https://projects.rdpb.go.th/projects/6377518588231680>. [6 มีนาคม 2568].
- นรินทร์ พูลสวัสดิ์. *พุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชุมชนเพื่อสันติภาพ, 2562.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. *รายงานวิจัย: การพัฒนาเกษตรกรรมชุมชนในพื้นที่ชายแดนใต้*. ยะลา: ศูนย์วิจัยชายแดนใต้เพื่อสันติสุข, 2565.
- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. *รายงานสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปีงบประมาณ 2565*. ยะลา: ศอ.บต., 2565.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพฯ: สำนักรัฐมนตรี, 2565.
- สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดนราธิวาส. *รายงานผลการดำเนินงานฟาร์มตัวอย่างตามแนวพระราชดำริบ้านโคกไร่ใหญ่*. นราธิวาส: สกจ.นราธิวาส, 2564.
- อนุชา สายทอง. “การบริหารจัดการฟาร์มชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้”. *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2564.
- Anthony, R. N. and Govindarajan, V. *Management Control Systems*. New York: McGraw-Hill, 2007.
- Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Boyatzis, R. E. *The Competent Manager: A Model for Effective Performance*. New Jersey: Wiley, 1982.
- Chambers, R. and Conway, G. “Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century”. *IDS Discussion Paper 296*. (1992).

- FAO. *The future of food and agriculture – Trends and challenges*. Rome, 2017.
- Fayol, H. *General and Industrial Management*. Pitman. FAO. *The future of food and agriculture – Trends and challenges*. Rome, 2017.
- Kolb, D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Prentice Hall, 1984.
- Likert, R. *New Patterns of Management*. New York: McGraw-Hill, 1961.
- Mintzberg, H. *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*. New Jersey: Prentice Hall, 1983.
- Pretty, J. N. *Regenerating Agriculture: Policies and Practice for Sustainability and Self-Reliance*. London: Earthscan, 1995.
- UNDP. *Capacity Development Practice Note: Community Empowerment and Social Inclusion*. 2005.
- Womack, J. P. and Jones, D. T. *Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation*. London: Free Press, 2003.

การศึกษาวิเคราะห์ ‘วิมุตติญาณทัสสนะ’
ในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

An Analytical Study of ‘Vimuttiñāṇadassana’
In the Theravāda Buddhist Scriptures

รศ. ดร.วิไลพร สุจริตธรรมกุล

Assoc. Prof. Dr.Wilaiporn Sucharithamkul

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

Email: wilaiporn.su@ku.th

ผศ. ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา

Asst. Prof. Dr.Baramee Ariyalertmetta

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

Email: baramee.a@ku.th

ประภัสสร นพฤทธิ์

Praphatsorn Noppharit

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

DCI Center for Buddhist Studies.

Email: paoprphatsorn@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 18 กรกฎาคม 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 23 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 16 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

คำว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ” เป็นธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรม มักเป็นที่เข้าใจว่า วิมุตติญาณทัสสนะเป็นคุณวิเศษของพระอรหันต์ ที่ละกิเลสได้ทั้งหมดแล้วเท่านั้น อย่างไรก็ตามในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏคำอธิบายเรื่องนี้ไว้โดยเฉพาะ และปัจจุบันการศึกษาเรื่องนี้ยังมีน้อย จึงมีองค์ความรู้เรื่องนี้ไม่มากนักและขาดการอธิบายที่ละเอียดครบถ้วนมากกว่าการให้นิยามดังกล่าว

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะจากพระไตรปิฎก ด้วยวิธีการวิจัยคัมภีร์ วิจัยเชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์ตีความเนื้อหา เพื่อให้เกิดความรู้ที่สามารถอธิบายเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะอย่างเป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจน และง่ายต่อการศึกษาทำความเข้าใจมากยิ่งขึ้น โดยการศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัยที่มุ่งเน้นในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของเถรวาทเป็นหลัก และศึกษาจากเอกสารชั้นหลังที่เกี่ยวข้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาธรรมะหรือต้องการค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้สืบไป

ผลการวิจัยพบว่า วิมุตติญาณทัสสนะเป็นคุณวิเศษที่สามารถทบทวนและรู้ถึงธรรมที่ละได้และที่ยังละไม่ได้ ซึ่งเกิดขึ้นได้ในบุคคลตั้งแต่ระดับกัลยาณปุถุชนที่มีเป้าหมายจะบรรลุธรรมและการบรรลุธรรมในระดับโสดาบันบุคคล ระดับสกิทาคามีบุคคล ระดับอนาคามีบุคคล ไปจนถึงระดับอรหันตบุคคล การศึกษาครั้งนี้จึงมีส่วนในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการบรรลุธรรมและการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา.

คำสำคัญ: วิมุตติญาณทัสสนะ ปัจจเวกขณะญาณ พระอรหันต์ ธรรมชั้นรั

Abstract

The term Vimuttiñāḍassana refers to a Dhamma concept associated with the realization of spiritual liberation. It is commonly understood as a superior attribute exclusive to arahants, those who have entirely eradicated defilements. However, the Tipiṭaka does not provide a specific definition or comprehensive explanation of this concept. Moreover, contemporary studies on Vimuttiñāḍassana remain limited, resulting in a lack of detailed and structured knowledge beyond basic definitions.

This research article aims to explore and compile information on Vimuttiñāḍassana (vision of liberation) from the Tipiṭaka. By Utilizing doctrinal textual research methods, qualitative research approaches, and interpretive content analysis, the study seeks to systematically present the concept of Vimuttiñāḍassana in a clear and accessible manner. The primary sources for this investigation include the Tipiṭaka and Theravāda commentarial literature, supplemented by relevant later documents. The outcomes of this research are intended to benefit those interested in Dhamma studies and to support further scholarly inquiry into this subject.

Findings indicate that Vimuttiñāḍassana refers to a reflective cognitive faculty that enables practitioners to discern which defilements have been eliminated and which remain. Challenging conventional perspectives, this faculty can manifest across varying levels of spiritual attainment—from virtuous lay practitioners (kalyāṇaputhujjana) who aspire to realize the Dhamma, to stream-enterers (sotāpanna), once-returners (sakadāgāmi), non-returners (anāgāmi), and arahants. This study contributes to a more nuanced understanding of the process of spiritual realization and Buddhist meditative practice.

Keywords: Vimuttijñāḍassana, Paccavekkhaṇañāḍa, Arahant, Dhammakhandha

1. บทนำ

การบรรลุลุธรรมเป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา แต่เป็นเรื่องยากที่จะทำความเข้าใจและไม่สามารถปฏิบัติให้บรรลุได้โดยง่าย จึงเป็นเรื่องที่รู้ได้เฉพาะตัวผู้บรรลุลุธรรมเองเท่านั้น การอธิบายเรื่องการบรรลุลุธรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจนนั้นหาได้ยาก การค้นคว้าในพระไตรปิฎกก็ไม่พบการอธิบายไว้มากนัก และแม้จะอาศัยคำอธิบายในอรรถกถาก็อาจไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของการปฏิบัติ การศึกษาในทางปริยัติจึงทำได้เพียงระดับหนึ่ง

“วิมุตติญาณทัสสนะ”¹ เป็นคำที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกในหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติภาวนาขั้นสูงและการบรรลุลุธรรม หากสามารถทำความเข้าใจเรื่องนี้ได้ก็จะช่วยให้เข้าใจเรื่องการบรรลุลุธรรมได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่ามีหมวดธรรมใดที่อธิบายเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะไว้โดยเฉพาะ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องมีวิทยานิพนธ์ของพระครูสุนทรกาญจนาคม (สุพจน์ สุพฺพโจ) ได้กล่าวไว้ว่า

โดยสรุป คำว่าวิมุตติญาณทัสสนะ คือ ปัญญาที่รู้แจ้งว่าหลุดพ้นแล้วจากกิเลส โดยตรง คือ ปัจจเวกขณญาณ ของพระอริยบุคคล สูงสุด คือ ของพระอรหันต์ ดังนั้น คำว่า การเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ คือ กล่าวโดยนัยสูงสุด คือ ปัญญาของพระอรหันต์ที่ พิจารณาถึงกิเลสที่ได้ละแล้วหมดไม่เหลืออีกนั่นเอง วิมุตติ จึงมุ่งหมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสแล้ว ที่เป็นอรรถัตถผลจิตเป็นต้น ส่วนวิมุตติญาณทัสสนะ มุ่งหมายถึง ปัญญาที่เกิด หลังจาก อรรถัตถผลจิตเกิดพิจารณาว่ากิเลสทั้งปวง ละได้แล้วไม่เหลืออีก วิมุตติเป็นโลกุตตระ เพราะมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ส่วนผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติและวิมุตติญาณทัสสนะ คือ ผู้ที่มีปัญญาถึงความเป็นพระอรหันต์แล้วนั่นเอง²

-
1. คำว่า วิมุตติญาณทัสสนะ มีการสะกด 2 รูปแบบ คือ “วิมุตติญาณทัสสนะ” เป็นการสะกดแบบบาลี และ “วิมุตติญาณทัสสนะ” เป็นการสะกดแบบสันสกฤต ในบทความนี้จะขอใช้คำว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ” เพราะสืบค้นได้เนื้อหาจำนวนมากกว่า
 2. พระครูสุนทรกาญจนาคม. “ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสติสัมปชัญญะสูตร.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), 33.

จากการสรุปดังกล่าวทำให้เข้าใจได้ว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ” คือปัญญาในการพิจารณาความหลุดพ้น ที่เป็นคุณวิเศษของอริยบุคคลระดับพระอรหันต์ผู้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหมดแล้วเท่านั้น อย่างไรก็ตามการหลุดพ้นจากกิเลสมีหลายระดับ ทั้งการดับกิเลสสังโยชน์เบื้องต่ำ-เบื้องสูง หรือในระดับโสดาบันบุคคล สกทาคามีบุคคล อนาคามีบุคคลที่ยังหลงเหลือกิเลสบางประการอยู่

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาและพบว่าในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะเป็นโลเกียะ³ และวิมุตติญาณทัสสนะเป็นพื้นฐานมีตั้งแต่ระดับปฐมฌาน⁴ ดังนั้นจึงทำให้เกิดสมมติฐานใหม่ว่า วิมุตติญาณทัสสนะอาจจะไม่ได้มีอยู่เฉพาะระดับพระอรหันต์เท่านั้น

ผู้เขียนจึงค้นคว้าความหมายที่แท้จริงของวิมุตติญาณทัสสนะเพิ่มเติม รวมไปถึงการเกิดและการเข้าถึงวิมุตติญาณทัสสนะในการบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ โดยผู้เขียนได้ศึกษาจากการสืบค้นคำว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ” และ “วิมุตติญาณทัสนะ” ในการสืบค้นพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและอรรถกถาจากฉบับมหาหมกุฏราชวิทยาลัย จากนั้นได้นำมารวบรวมเป็นหมวดหมู่เพื่อง่ายต่อการศึกษาและสรุปผล รวมถึงเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะมากขึ้น และเกิดความชัดเจนว่าวิมุตติญาณทัสสนะเกิดเฉพาะในระดับชั้นอรหัตตผลเท่านั้นหรือไม่อย่างไร

2. ภาพรวม “วิมุตติญาณทัสสนะ” ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

คำว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ” (Vimutti-ñāṇa-dassana) นี้ มักจะปรากฏอยู่กับเรื่องการบรรลุธรรม หรือการปฏิบัติวิปัสสนา รวมถึงการปฏิบัติตนของพระภิกษุ ซึ่งมีบริบทแตกต่างกันออกไปตามแต่เนื้อความ เมื่อสืบค้นคำว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ”⁵ พบว่ามีคำว่าวิมุตติญาณทัสสนะปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก 1 แห่ง, พระสุตตันตปิฎก 48 แห่ง และพระอภิธรรม 2 แห่ง รวมทั้งสิ้น 51 แห่งโดยปรากฏร่วมกับคุณธรรม

3. ส.ศ.อ. 25/131 (ไทย.มมร).

4. ที.ปา.อ. 15/210 (ไทย.มมร).

5. จำนวนพระสูตรในการสืบค้นนับเฉพาะคำที่สะกด “วิมุตติญาณทัสสนะ” ที่เป็นคำโดด ไม่สมาส และสนธิกับคำอื่น และไม่นับในอรรถกถา

คุณวิเศษอื่น ๆ เป็นกลุ่มคำ เมื่อจำแนกแยกแยะบริบทของแต่ละกลุ่มคำพบว่ามีความแตกต่างและความสอดคล้องกันบางประการ จึงพิจารณาจำแนกกลุ่มคำที่พบออกเป็น 3 หมวด คือ

2.1 หมวดธรรมชั้น

2.1.1 ธรรมที่ภิกษุควรปฏิบัติ (กถาวัตถุ 10 ประการ)

ประกอบด้วยกลุ่มคำ 10 คำ ได้แก่ ความมกน้อย ความสันโดษ ความสัจ ความไม่คลุกคลีกัน การปรารภความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งปรากฏอยู่ใน พระสูตรตันตปิฎก 8 พระสูตร ยกตัวอย่างเช่น รตนสูตร มหาโคสิณสูตร ปฐมกถาวัตถุสูตร เป็นต้น เนื้อความในพระสูตรกล่าวถึงสิ่งที่พระภิกษุควรปฏิบัติทั้ง การคิด การพูดและการกระทำ เป็นดั่งแบบแผนในการฝึกตนของพระภิกษุ โดยรวมธรรมชั้น 5 ประการเข้าไว้ด้วย

2.1.2 ธรรมชั้น 5 ประการ

ประกอบด้วยกลุ่มคำ 5 คำ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก 20 พระสูตร และในพระอภิธรรม 1 พระสูตร ยกตัวอย่างเช่น สังคีตสูตร, การวสูตร และสีลสูตร เป็นต้น มีเนื้อความกล่าวถึงธรรม 5 ประการอันเป็นคุณสมบัติของภิกษุผู้ฝึกตนมาดีแล้ว ดังข้อความตอนหนึ่งในสีลสูตร ว่า “ภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควร แก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก” มีนัยเป็นคุณสมบัติของพระภิกษุ ต่างจากหัวข้อ 2.1.1 ที่มีนัยเป็นการปฏิบัติมากกว่า

2.2 หมวดธรรมที่เป็นปัจจัยแก่การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ

ประกอบด้วยกลุ่มคำ 11 คำ ได้แก่ ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ ปรากฏในพระวินัยปิฎก 1 พระสูตร และปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก 15 พระสูตร ยกตัวอย่างเช่น สติสัมปชัญญสูตร, กัมมัตถยสูตร, เจตนาการณียสูตร และปฐมอุปนิสสูตร เป็นต้น ใน

หมวดนี้กล่าวถึงธรรมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับต่อเนื่องกันของเส้นทางการเข้าถึงธรรม เกิดโดยอาศัยอานิสงส์ของธรรมที่เกิดขึ้นก่อน ซึ่งจะกล่าวถึงศีลเป็นลำดับต้นว่าทำให้เกิดอวิปปฏิสาร เมื่อมีอวิปปฏิสารจึงเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์จึงเกิดปิติไล่ลำดับไปจนถึงลำดับสุดท้ายคือเมื่อมีวิราคะจึงเกิดวิมุตติญาณทัสสนะได้

2.3 หมวดที่เกี่ยวข้องกับปัจจเวกชนญาณ

ในชั้นอรรถกถาปรากฏคำอธิบายที่น่าสนใจไว้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะเป็นปัจจเวกชนญาณ เป็นการอธิบายคำว่าวิมุตติญาณทัสสนะโดยเปรียบเทียบความหมายจากคำอื่น ทำให้เข้าใจได้ว่าวิมุตติญาณทัสสนะมีลักษณะเช่นเดียวกันกับ ปัจจเวกชนญาณ ซึ่งจากการสืบค้นพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ปรากฏมีอรรถกถาจำนวน 16 พระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องนี้ (รายละเอียดในหัวข้อที่ 3)

ทั้งนี้กลุ่มคำที่มีคำว่า วิมุตติญาณทัสสนะ ในหมวดที่ 1 และ 2 ปรากฏอยู่ในชั้นพระไตรปิฎก ส่วนกลุ่มคำหมวดที่ 3 พบในชั้นอรรถกถาอธิบายเนื้อหาในพระไตรปิฎก ซึ่งสร้างความเข้าใจและช่วยตีความเนื้อหาจากชั้นพระไตรปิฎกให้เข้าใจความหมายง่ายและชัดเจนมากขึ้น ลำดับถัดไปจึงจะกล่าวถึงการสืบค้นในชั้นอรรถกถาที่อธิบายปัจจเวกชนญาณอันเชื่อมโยงกับวิมุตติญาณทัสสนะและนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องลักษณะหน้าที่ของวิมุตติญาณทัสสนะ ที่ทำให้ง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจเนื้อหาต่อไป

3. วิมุตติญาณทัสสนะกับปัจจเวกชนญาณ

จากการศึกษาความหมายของวิมุตติญาณทัสสนะในชั้นอรรถกถาพบประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคือปรากฏคำอธิบายว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นปัจจเวกชนญาณ” หรือบางแห่งกล่าวกลับกันว่า “ปัจจเวกชนญาณ เป็นวิมุตติญาณทัสสนะ” ปรากฏในอรรถกถาจำนวน 16 พระสูตร ทำให้ทราบว่าคำว่า “ปัจจเวกชนญาณ” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหรือคล้ายกันกับคำว่าวิมุตติญาณทัสสนะกระทั่งสามารถใช้แทนที่กันได้ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างข้อความที่บ่งบอกว่าวิมุตติญาณทัสสนะคล้ายกันกับปัจจเวกชนญาณ โดยเลือกเฉพาะข้อความที่ไม่ซ้ำกันจาก 6 พระสูตร ดังนี้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างข้อความที่กล่าวว่าวิมุตติญาณทัสสนะคล้ายกันกับปัจจเวกขณญาณ

ลำดับ	คัมภีร์	อรรถกถา	ข้อความที่ปรากฏ
1	วินัยปิฎก ปิรवार	จุฬสังคาม วัฒนนา	ปัจจเวกขณญาณ ชื่อว่าวิมุตติญาณทัสสนะ.
2	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	อรรถกถาการวสูตร ที่ 2	วิมุตติญาณทัสสนะเป็นโลกียะเท่านั้น และ วิมุตติญาณทัสสนะนั้นเป็นปัจจเวกขณญาณ
3	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	อรรถกถาสีลสูตรที่ 3	วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นปัจจเวกขณญาณ.
4	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	อรรถกถาขัปปสูตร	ก็ ปัจจเวกขณญาณ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกว่า วิมุตติญาณทัสสนะ
5	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อรรถกถาปาวาสสูตร	วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นโลกียะอย่างเดียว วิมุตติญาณทัสสนะนั้น มี 19 อย่าง เพราะ เป็นปัจจเวกขณญาณ
6	พระอภิธรรมปิฎก ธาตุกถา	อรรถกถาบุคคลผู้ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ตนเป็นต้น	วิมุตติญาณทัสสนะ ได้แก่ปัจจเวกขณ ญาณ มี 19 อย่าง ⁶

จากตารางข้างต้นทำให้เข้าใจว่า วิมุตติญาณทัสสนะ กับ ปัจจเวกขณญาณ อาจเป็นสิ่งเดียวกัน หรือมีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนั้นหากศึกษาความหมายของ ปัจจเวกขณญาณได้ ก็จะทำให้ทราบความหมายของวิมุตติญาณทัสสนะได้โดยการ เทียบเคียงกับความหมายของปัจจเวกขณญาณ นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตที่ว่าใน อรรถกถาบางส่วน (ลำดับ 2 และ 5 ในตาราง) ระบุว่า “วิมุตติญาณทัสสนะ เป็น โลกียะอย่างเดียว” นั้นหมายความว่าวิมุตติญาณทัสสนะจะไม่ได้เกิดเฉพาะในพระ อรหันต์หรือพระอริยบุคคลเท่านั้น

-
6. ปัจจเวกขณญาณ 19 อย่าง คือ การสำรวจทบทวน 5 ประการ ได้แก่ 1. สำรวจทบทวนคุณมรรค 2. สำรวจทบทวนคุณผล 3. สำรวจทบทวนคุณกิเลสทั้งหลายที่ละได้แล้ว 4. สำรวจทบทวนคุณกิเลสทั้งหลายที่ยังเหลืออยู่ 5. สำรวจทบทวนคุณพระนิพพาน ของพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระ อนาคามี มีปัจจเวกขณะ 5 ประการนี้ แต่ของพระอรหันต์ มี 4 ประการ ไม่มีการสำรวจทบทวนคุณ กิเลสที่เหลือ (เพราะท่านละกิเลสทั้งหลายหมดแล้ว) รวมทั้งหมดจึงมี 19 ประการ ศึกษาเพิ่มเติม ได้ที่ สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส์จำกัด, 2554), 1137–1138.

วิเคราะห์ความหมายของปัจจเวกขณะญาณ

เมื่อสืบค้นคำว่า “ปัจจเวกขณะญาณ” ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา พบว่า ปัจจเวกขณะญาณปรากฏอยู่ในข้อความที่กล่าวถึงการหลุดพ้น ของพระอริยบุคคล รวมถึงบรรลู่หรือตัดผลหรือการหมดกิเลส โดยมีข้อความที่อธิบายคุณลักษณะของ ปัจจเวกขณะญาณ ดังนี้

ขุททกนิภายได้กล่าว 2 ที่ โดยในที่แรกกล่าวว่า “ปัญญาในการเห็นธรรมที่มาร่วมกันในขณะที่นั้น ชื่อว่าปัจจเวกขณะญาณ (ญาณในการพิจารณาทบทวน)”⁷ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าปัจจเวกขณะญาณนั้นเป็นปัญญาในการเห็นธรรมหรือพิจารณาทบทวน ในที่ที่ 2 ได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจเวกขณะญาณเป็นปัญญาในการเห็นที่อยู่ในระดับตั้งแต่โสดาปัตติมรรคจนกระทั่งถึงอรหัตตผล ตามพระสูตรดังนี้

“ปัญญาในการเห็นธรรมที่มาร่วมกันในขณะที่นั้น ชื่อว่าปัจจเวกขณะญาณ เป็นอย่างไร คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็นมาร่วมกันในขณะที่นั้น...ในขณะที่แห่งสกทาคามีผล... ฯลฯ ในขณะที่แห่งอนาคามีมรรค... ฯลฯ ในขณะที่แห่งอนาคามีผล... ฯลฯ ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค... ฯลฯ...

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มา ร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ ...ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัดเพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาธรรม ที่เข้ามาประชุมกันในขณะที่นั้น ชื่อว่าปัจจเวกขณะญาณ”⁸

ในขณะที่มีการกล่าวในทำนองเดียวกันว่าปัจจเวกขณะญาณไม่ใช่อยูในระดับ อรหัตตผลเท่านั้น และเป็นส่วนที่สามารถพิจารณาเห็นว่ากิเลสได้ถูกขำไปก็ส่วนและ เหลืออีกก็ส่วนดังในอรรถกถาต่อไปนี้

“...ภิกษุเมื่อนี้ก็ฉนั้น อาศัยแพคืออริยมรรค เมื่อจะข้ามห้วงน้ำคือ กิเลส ข้ามกิเลสอันปฐมมรรคคือโสดาปัตติมรรคจะพึงข้าม ดำรงอยู่ใน ผลจิต ในลำดับ

7. ขุ.ป. 31/14/2 (ไทย.มจร).

8. ขุ.ป. 31/65/106-109 (ไทย.มจร).

ต่อจากมรรคจิต กลับตรวจดูด้วยปัจจเวกขณญาณ ย่อมรู้ว่า บรรดาภิเลสทั้งหลาย ที่มรรคทั้ง 4 พังฆ่า ส่วนหนึ่งเราละได้แล้ว ยังเหลืออยู่อีก 3 ส่วน เมื่อประชุม อินทรีย์ พลละ และโพชนงค์เหมือนอย่างนั้น นั้นแลอีก พิจารณาสังขาร ข้ามภิเลสอันมรรคจิตที่ 2 คือสกทาคามิมรรค จะพังฆ่า แล้วดำรงอยู่ในผลจิต ในลำดับต่อจากมรรคจิต แล้วกลับตรวจ ดูด้วยปัจจเวกขณญาณย่อมรู้ว่า บรรดาภิเลสทั้งหลายที่มรรคจิตทั้ง 4 พัง ฆ่า เราละได้แล้ว 2 ส่วน ยังเหลืออยู่อีก 2 ส่วน. ฯลฯ...”⁹

จากข้อความข้างต้นได้กล่าวถึงการพิจารณาตรวจดูกิเลสที่กำจัดได้แล้วเมื่อบรรลุธรรมในแต่ละระดับกล่าวคือ เมื่อบุคคลใดบรรลุธรรมในระดับใด บุคคลนั้นจะอาศัยปัจจเวกขณญาณตรวจดูว่ากิเลสที่กำจัดได้แล้วมีกี่ส่วน และยังเหลือกิเลสอีกกี่ส่วนที่จะต้องกำจัดต่อไปเพื่อบรรลุธรรมในระดับสูงขึ้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ปัจจเวกขณญาณคือ ปัญญาที่ใช้ตรวจดูกิเลสที่กำจัดได้แล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่เมื่อบรรลุธรรมในแต่ละระดับของเสขบุคคลหรืออริยบุคคล

เมื่อนำลักษณะของปัจจเวกขณญาณที่ปรากฏในอรรถกถาอาสีวิสูตรที่ 1 ข้างต้น มาเทียบเคียงตามคำกล่าวที่ว่า วิมุตติญาณทัสสนะเป็นปัจจเวกขณญาณ อาจสรุปได้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะ คือ ความรู้ความเห็นในการหลุดพ้นเป็นปัญญาที่ใช้ในการพิจารณาถึงกิเลสที่กำจัดไปได้แล้ว และรู้ถึงกิเลสที่ยังกำจัดไม่ได้ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการบรรลุธรรมแต่ละระดับของอริยบุคคล นอกจากนี้ยังมีอรรถกถาที่แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “วิมุตติญาณทัสสนะเป็นโลกียะ หรือปัจจเวกขณญาณ”¹⁰ ซึ่งอาจตีความได้ว่า ในขณะที่ยังไม่ได้เป็นอริยบุคคลผู้บรรลุธรรมระดับต่าง ๆ ก็สามารถมีวิมุตติญาณทัสสนะได้

อีกทั้งยังมีสารธรรมในชั้นพระอภิธรรมที่กล่าวว่า ปัจจเวกขณญาณเป็นญาณที่รู้เห็นธรรมในระดับมานของพระโยคาวจร¹¹ และพระสูตรในขุททกนิกาย ที่แสดง

9. ส.สพ.อ. 28/391 (ไทย.มจร).

10. ส.สค.อ. 25/131 (ไทย.มจร).

11. อภ.วิ. 35/804/516 (ไทย.มจร).

ว่าผู้ปฏิบัติตั้งแต่ปฐมฌาน เรื่อยไปจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ชื่อว่า ปัจจเวกขณาวสี ซึ่งอาจอยู่นอกเหนือจากระดับอริยบุคคล ตามข้อความข้างล่างนี้

สมาบัติตลาภิบุคคลออกจากปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเนิ่นช้าในการออก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าภูฐานาวสี สมาบัติตลาภิบุคคลพิจารณาปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเนิ่นช้าในการพิจารณา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ปัจจเวกขณาวสี

สมาบัติตลาภิบุคคลคำนึงถึงทุติยฌาน ฯลฯ คำนึงถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติที่ไหนก็ได้ ... พิจารณา เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเนิ่นช้าในการพิจารณา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าปัจจเวกขณาวสี¹²

จากพระสูตรข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ปัจจเวกขณาวสีนั้น เริ่มต้นได้ตั้งแต่ปฐมฌาน หรืออาจกล่าวได้ว่า มีวิมุตติญาณทัสสนะ สามารถรู้วากิเลสหมตไปเท่าไรและเหลือเท่าไร ตั้งแต่ปฐมฌานได้เช่นกัน ไม่ใช่แต่มีเพียงในระดับอริยบุคคลหรือพระอรหันต์เท่านั้น

ลำดับต่อไปจะศึกษาวิเคราะห์ถึงที่มาและการเกิดขึ้นของวิมุตติญาณทัสสนะ จากเนื้อหาในพระไตรปิฎก ซึ่งคำว่า วิมุตติญาณทัสสนะ ปรากฏอยู่ในหัวข้อธรรมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามพบว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในแต่ละหัวข้อธรรม อันจะนำไปสู่ข้อสรุปในการอธิบายลักษณะหรือสภาวะของวิมุตติญาณทัสสนะได้

4. ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ

จากการศึกษาภาพรวมและจำแนกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวิมุตติญาณทัสสนะไว้เป็น 3 หมวดข้างต้น ในหมวดที่ 2 หมวดธรรมที่เป็นปัจจัยแก่การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ ประกอบด้วยคำว่า ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมานิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิจารณ์ วิมุตติญาณทัสสนะ ดังนี้ เป็นการเกิดคุณธรรมคุณวิเศษอย่างเป็นลำดับ ทำให้ทราบได้ว่าการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะจะต้องมีคุณธรรมคุณวิเศษอย่างอื่นเกิดขึ้นมาก่อน โดยเริ่มตั้งแต่ “ศีล” เป็นลำดับแรกแล้วจึงเป็นอันานิสงส์ปัจจัย

12. ขุ.ปฎิ. 31/85/144 (ไทย.มจร).

ให้เกิดคุณธรรมคุณวิเศษอย่างอื่นต่อ จนกระทั่งเกิด “นิพพิทา-วิราคะ” แล้วจึงเกิด วิมุตติญาณทัสสนะเป็นลำดับสุดท้าย ซึ่งพบพระสูตรที่กล่าวเช่นนี้จำนวน 16 พระสูตร¹³

นอกจากนี้ยังพบว่าบางแห่งปรากฏมีคำว่า “วิมุตติ” เพิ่มขึ้นมาอีกลำดับหนึ่ง ก่อนเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ คือ “นิพพิทา-วิราคะ-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะ” จากการ ศึกษาพบว่ามีความแตกต่างกันจากลำดับทั่วไปที่ไม่มีคำว่าวิมุตติ จึงได้อธิบายเรื่องการ เกิดวิมุตติญาณทัสสนะเป็น 2 รูปแบบ คือ 1. ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะทั่วไป และ 2. ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะที่ปรากฏคำว่า “วิมุตติ”

4.1 ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะทั่วไป

ข้อความที่กล่าวถึงลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะโดยส่วนมากจะกล่าวถึง อานิสงส์ปัจจัยที่ทำให้เกิด สีล สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ ญาณทัสสนะ ตามลำดับ ซึ่งพบพระสูตรที่กล่าวถึงลำดับทำนองเดียวกันนี้ จำนวน 16 พระสูตร¹⁴ ที่กล่าวถึงอานิสงส์ที่นำไปสู่การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะแต่ละลำดับ ตรงกัน ในที่นี้จะยกมาแสดง 5 พระสูตร คือ กิมัตถียสูตร, สีลสูตร, อินทริยสังวร

-
13. 1. จุฬสังคาม วัฒนนา วิ.อ. 10/700 (ไทย.มมร), 2. อรรถกถาอิสัสตลสูตร ส.ส.อ. 24/520 (ไทย.มมร), 3. อรรถกถาการวสูตร ส.ส.อ. 25/131 (ไทย.มมร), 4. อรรถกถาสีลสูตร ส.ม.อ. 30/198 (ไทย.มมร), 5. อรรถกถาจุทสูตร ส.ม.อ. 30/441 (ไทย.มมร), 6. อรรถกถาปัปสูตร อง.ติก.อ. 34/231 (ไทย.มมร), 7. อรรถกถาอรุเวลสูตร อง.จตุกก.อ. 35/57 (ไทย.มมร), 8. อรรถกถาปฐมหิตสูตร อง.ปญจก.อ. 36/25 (ไทย.มมร), 9. อรรถกถาทุติยเสขสูตร อง.ปญจก.อ. 36/217 (ไทย.มมร), 10. อรรถกถาสีลสูตร อง.ปญจก.อ. 36/245 (ไทย.มมร), 11. อรรถกถาหิริสูตร อง.สตตก.อ. 37/213 (ไทย.มมร), 12. อรรถกถาอังคสูตร อง.ทสก.อ. 38/27 (ไทย.มมร), 13. อรรถกถาปาว่าสูตร ขุ.อุ.อ. 44/111 (ไทย.มมร), 14. อรรถกถาสีลสูตร ขุ.อิติ.อ. 45/659 (ไทย.มมร), 15. อรรถกถาปุณณกมามวกปัญหานิทเทศ ขุ.จู.อ. 67/97 (ไทย.มมร), 16. อรรถกถาบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเป็นต้น อภิ.ธ.อ. 79/380 (ไทย.มมร).
 14. นอกเหนือจากพระสูตรที่อยู่ในตารางอีก 11 พระสูตร ดังนี้ 1. ประโยชน์แห่งวินัย วิ.ป. 8/367/552 (ไทย.มจร), 2. ทุสสีลสูตร อง.ปญจก. 22/24/30 (ไทย.มจร), 3. เจตนานกรณียสูตร อง.ทสก. 24/2/3 (ไทย.มจร), 4. ปฐมอุปนิสสูตร อง.ทสก. 24/3/5 (ไทย.มจร), 5. ทุติยอุปนิสสูตร ทสก-เอกาทสกนิบาต 24/4/6-7 (ไทย.มจร), 6. ตติยอุปนิสสูตร อง.ทสก. 24/5/7-8 (ไทย.มจร), 7. กิมัตถียสูตร อง.ทสก. 24/1/390 (ไทย.มจร), 8. เจตนานกรณียสูตร อง.ทสก. 24/2/391 (ไทย.มจร), 9. ปฐมอุปนิสสูตร อง.ทสก. 24/3/392 (ไทย.มจร), 10. ทุติยอุปนิสสูตร อง.ทสก. 24/4/394 (ไทย.มจร), 11. ตติยอุปนิสสูตร อง.ทสก. 24/5/395 (ไทย.มจร).

สูตร, หิริโอตตปปสูตร, และสติสัมปชัญญสูตร เมื่อนำลำดับของแต่ละพระสูตรมาเปรียบเทียบกัน พบว่ามีความสอดคล้องกันทั้งหมด ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะใน 5 พระสูตร

พระสูตร/ ลำดับ	กัมมัตถิย สูตร ¹⁵	สีลสูตร ¹⁶	อินทริยสังวร สูตร ¹⁷	หิริโอตตปป สูตร ¹⁸	สติสัมปชัญญ สูตร ¹⁹
1					สติสัมปชัญญะ
2				หิริ-โอตตปปะ	หิริ-โอตตปปะ
3			อินทริยสังวร	อินทริยสังวร	อินทริยสังวร
4	ศีล	ศีล	ศีล	ศีล	ศีล
5	อวิปปฏิสาร				
6	ความ ปราโมทย์				
7	ปีติ				
8	ปีสัสติ				
9	ความสุข				
10	สมาธิ	สมาธิ	สมาธิ	สัมมาสมาธิ	สัมมาสมาธิ
11	ยถาภูตญาณ ทัสสนะ	ยถาภูตญาณ ทัสสนะ	ยถาภูตญาณ ทัสสนะ	ยถาภูตญาณ ทัสสนะ	ยถาภูตญาณ ทัสสนะ
12	นิพพิทา วิราคะ	นิพพิทา วิราคะ	นิพพิทา วิราคะ	นิพพิทา วิราคะ	นิพพิทา วิราคะ
13	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณทัส สนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ

15. อง.ทสก. 24/1/3 (ไทย.มจร).

16. อง.ปญจก. 22/168/282-283 (ไทย.มจร).

17. อง.ปญจก. 22/50/518-519 (ไทย.มจร).

18. อง.สตตก. 23/65/131 (ไทย.มจร).

19. อง.สตตก. 23/81/405-406 (ไทย.มจร).

จากตารางข้างต้นเห็นได้ว่า เส้นทางหลักที่สอดคล้องกันทุกพระสูตรคือ **วิมุตติญาณทัสสนะ** เกิดจาก**นิพพิทา** **วิราคะ**, **นิพพิทา** **วิราคะ**เกิดจาก**ยถาภูตญาณทัสสนะ**, **ยถาภูตญาณทัสสนะ**เกิดจาก**สมาธิ**, **สมาธิ**เกิดจาก**ศีล**... ซึ่งในกัมมัฏฐานสูตร อธิบายรายละเอียดจากศีลไปถึงสมาธิเพิ่มเข้ามา ส่วนอินทริยสังวรสูตร, หิริโอตตปัสสูตร และ สติสัมปชัญญะสูตร มีกล่าวถึงอินทริยสังวร, หิริ-โอตตปปะ และสติสัมปชัญญะเพิ่มเข้ามาอันเป็นอานิสงส์เป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดศีล

จึงสรุปได้ว่า การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะต้องมีลำดับการเกิดโดยเป็นเหตุปัจจัยตามลำดับกัน เริ่มจาก **ศีล - สมาธิ - ยถาภูตญาณทัสสนะ - นิพพิทา - วิราคะ - วิมุตติญาณทัสสนะ** ตามลำดับอันเป็นลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะระดับทั่วไปที่พบได้โดยมาก

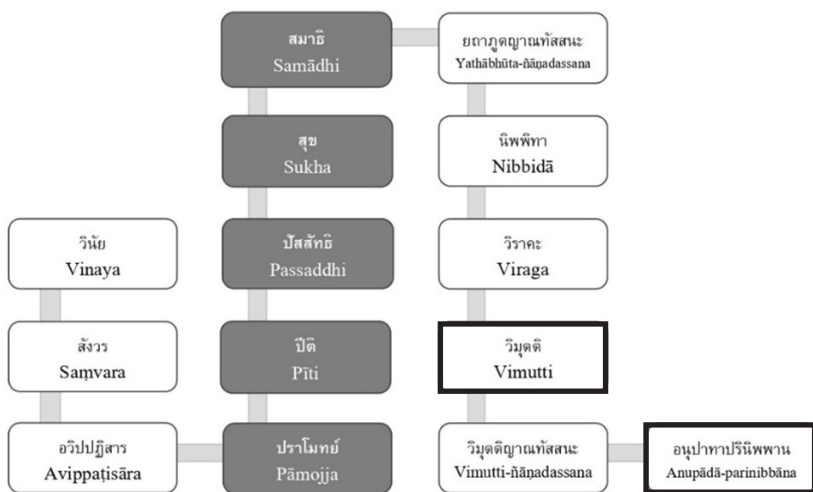
4.2 ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะที่ปรากฏคำว่า “วิมุตติ”

จากคัมภีร์วินัยปิฎก เรื่องประโยชน์แห่งวินัย กล่าวถึงอานิสงส์แห่งวินัยไว้เป็นลำดับ ตั้งแต่วินัยหรือการรักษาศีลและปฏิบัติตามพระวินัย และมีเส้นทาง การเข้าถึงธรรมคล้ายกับข้อ 3.1 ไปจนถึงปลายทางคืออนุปาทาปรินิพพาน ดังนี้

วินัยเพื่อประโยชน์แก่ความสำรวม ความสำรวมเพื่อประโยชน์แก่ความไม่เดือดร้อน ความไม่เดือดร้อนเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์ ความปราโมทย์เพื่อประโยชน์แก่ความปิติ ความปิติเพื่อประโยชน์แก่ปัสสัทธิ ปัสสัทธิเพื่อประโยชน์แก่ความสุข ความสุขเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ สมาธิเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นตามเป็นจริง ความรู้เห็นตามเป็นจริงเพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายเพื่อประโยชน์แก่ความคลายกำหนด ความคลายกำหนดเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ วิมุตติเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญาณทัสสนะ วิมุตติญาณทัสสนะเพื่อประโยชน์แก่ อนุปาทาปรินิพพาน การกล่าวมีอนุปาทานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ การปริกษามี อนุปาทานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ ความเป็นปัจจัยกันมีอนุปาทานิพพานนั้น เป็นประโยชน์ ความเจียไสตรสดับมีอนุปาทานิพพานนั้นเป็นประโยชน์ คือ ความพ้นวิเศษแห่งจิตเพราะไม่ยึดมั่น²⁰

20. วิ.ป. 8/366/552 (ไทย.มจร).

ข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่า วินัย (การรักษาศีล) เป็นปัจจัยนำไปสู่อนุปาทาปรินิพพานอย่างเป็นลำดับ กล่าวคือ เมื่อมีวินัยแล้วจึงทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นตามมา คุณธรรมข้อต่อมาเป็นปัจจัยให้เกิดคุณธรรมข้อถัดไป จนกระทั่งท้ายที่สุดเกิดวิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นปัจจัยไปสู่อนุปาทาปรินิพพาน ทั้งนี้ได้นำแผนภาพแสดงลำดับดังกล่าวตามพระสูตรมาประกอบ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 เส้นทางเข้าถึงธรรมตามลำดับประโยชน์แห่งวินัย²¹

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นเส้นทางจากวินัยไปสู่อนุปาทาปรินิพพาน ซึ่งมีความสอดคล้องกับเนื้อหาใน กัมมัตถยสูตร ตามตารางที่ 2 ในหัวข้อ 4.1 แต่มีส่วนที่แตกต่างกันคือ ในจุฬสังคัม วัณณนา มีคำว่า “วิมุตติ” และ “อนุปาทาปรินิพพาน” ซึ่งเป็นคำที่มีนัยบ่งชี้ถึงการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด จึงแตกต่างจากเนื้อหาใน หัวข้อ 4.1 ที่ไม่มีคำว่า “วิมุตติ” และ “อนุปาทาปรินิพพาน” อยู่ในลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ

21. Sanu Mahatthanadull, *Theravāda Buddhist Practice and the Access of Happiness*, (Ayuthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2019), Figure 1.

4.3 วิเคราะห์กรณีที่มี “วิมุตติ” เพิ่มขึ้นมา

เมื่อศึกษาความเชื่อมโยงของลำดับคำว่า “นิพพิทา-วิราคะ-วิมุตติ” พบว่ามีรูปแบบที่มี “วิมุตติ” นอกจากในพระวินัยแล้วยังมีในพระสูตรด้วยและพบว่า นิพพิทา-วิราคะ-วิมุตติ เกิดขึ้นโดยเป็นที่อาศัยหรือเป็นเหตุปัจจัยกันตามลำดับ โดย วิมุตติ มีวิราคะเป็นที่อาศัย กล่าวคือวิมุตติมีวิราคะเป็นเหตุปัจจัย ความปรากฏในอุปนิสสูตร ดังนี้

“...อะไรเล่าเป็นที่อาศัย แห่งขยญาณ สิ่งนั้นควรเรียกว่า ‘วิมุตติ’ เรากล่าวว่าแม้วิมุตติก็มีที่อาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีที่อาศัย อะไรเล่าเป็นที่อาศัย แห่งวิมุตติ สิ่งนั้นควรเรียกว่า ‘วิราคะ’ เรากล่าวว่าแม้วิราคะก็มีที่อาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีที่อาศัย อะไรเล่าเป็นที่อาศัย แห่งวิราคะ สิ่งนั้นควรเรียกว่า ‘นิพพิทา’ เรากล่าวว่าแม้นิพพิทาก็มีที่อาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีที่อาศัย อะไรเล่าเป็นที่ อาศัยแห่งนิพพิทา สิ่งนั้นควรเรียกว่า ‘ยถาภูตญาณทัสสนะ’...”²²

จากข้างต้นสามารถถอดความอุปนิสสูตรได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าบรรลุธรรมแล้วพระองค์รู้จักกำจัดกิเลสอาสวะได้แล้วอาศัย ขยญาณ เป็นเครื่องรู้ ซึ่งขยญาณนี้เองเกิดขึ้นอยู่โดยอาศัยวิมุตติ และวิมุตติก็เกิดขึ้นอยู่โดยอาศัยวิราคะ วิราคะเกิดขึ้นอยู่โดยอาศัยนิพพิทา นิพพิทาเกิดขึ้นอยู่โดยอาศัยยถาภูตญาณทัสสนะ ...สมาธิ ...สุข ...ปัสสัทธิ ...ปีติ ...ปราโมทย์ ...ศรัทธา ...ทุกข ...ชาติ ...ภพอุปาทานตัณหาเวทนาผัสสะ ...สฬายตนะ ...นามรูป ...วิญญาณ ...สังขาร สังขารเกิดขึ้นอยู่โดยอาศัยอวิชชา เพราะเหตุนี้สังขารทั้งหลายมีอวิชชาเป็นที่อาศัย วิญญาณมีสังขารเป็นที่อาศัย...วิราคะมีนิพพิทาเป็นที่อาศัย วิมุตติมีวิราคะเป็นที่อาศัย ขยญาณมี วิมุตติเป็นที่อาศัย

มีข้อสังเกตว่าในอุปนิสสูตร กล่าวถึงการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงบรรลุอรหัตตผลสามารถกำจัดกิเลสอาสวะได้แล้ว ปรากฏคำว่า “วิมุตติ” เพิ่มเข้ามาเชื่อมโยงกับ นิพพิทา-วิราคะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ แตกต่างจากลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะที่ไม่ปรากฏคำว่า “วิมุตติ” จึงเป็นไปได้ว่าพระสูตรที่กล่าวถึง “วิมุตติ” อยู่ในลำดับจะหมายเอาการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดนำไปสู่พระนิพพาน ส่วนพระสูตรที่

22. ส.น. 16/23/40-41 (ไทย.มจร).

ไม่มีคำว่า “วิมุตติ” มิได้หมายเอาการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดแต่เป็นการบรรลุธรรมขั้นรองลงมาเท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้นในชั้นอรรถกถาพระวินัยจุฬาสังคมาวันณนา ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า วิราคะ เป็นอริยมรรค และ วิมุตติ เป็นอรรถัตตผล²³ ทำให้เข้าใจชัดเจนขึ้นว่า วิมุตติญาณทัสสนะที่เกิดขึ้นต่อจากวิราคะ มีอยู่ในทุกลำดับขั้นของการบรรลุธรรม คือทั้งโสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค แต่วิมุตติญาณทัสสนะที่เกิดขึ้นต่อจากวิมุตติ จะนำไปสู่อรรถัตตผลอันเป็นอนุปาทาปรินิพพาน ซึ่งคำว่า วิมุตติ ที่เพิ่มเข้ามานั้นแสดงให้เห็นว่า สามารถลดกำหนดและละกิเลสได้หมดสิ้น จนเกิดวิมุตติตามมา ถือได้ว่าเป็นวิมุตติระดับอัสวขยญาณ หรือไม่เหลือกิเลสแล้วหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร ทำให้เกิดวิมุตติญาณทัสสนะที่รู้ว่ากิเลสสิ้นหมดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ถึงที่สุดแล้ว ภพหน้าไม่มีอีกแล้ว

สรุปได้ว่า ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ มี 2 ระดับคือ 1. ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะระดับทั่วไป เป็นระดับอริยมรรคมีอยู่ในทุกลำดับขั้นของการบรรลุธรรม และ 2. ลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะระดับสูงที่เกิดต่อจากวิมุตติ อันเป็นระดับโลกุตระเกิดในการบรรลุธรรมขั้นอรรถัตตผล

5. วิมุตติญาณทัสสนะในธรรมชั้น 5 (ของผู้บรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ)

ธรรมชั้น 5 ในที่นี้หมายถึง ธรรม 5 ประการที่ควรทำให้แจ้ง²⁴ อันประกอบด้วย คำว่า ศีล, สมาธิ, ปัญญา, วิมุตติ, วิมุตติญาณทัสสนะ บางครั้งใช้คำว่า ศีลชั้น 5, สมาธิชั้น 5, ปัญญาชั้น 5, วิมุตติชั้น 5, วิมุตติญาณทัสสนชั้น 5 ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงเรื่องธรรมชั้น 5 ประการนี้อยู่หลายแห่ง มักเป็นการกล่าวถึงองค์ประกอบของพระภิกษุที่ดีจะมีธรรม 5 ประการนี้เป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่ง

การศึกษาเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะในธรรมชั้น 5 เป็นคุณสมบัติของบุคคลแตกต่างจากเรื่องลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ (ในหัวข้อที่ 3) อย่างไรก็ตาม กลุ่มคำในธรรมชั้น 5 มีความสอดคล้องตรงกับกลุ่มคำในลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะซึ่งได้นำมาเปรียบเทียบกันดังนี้

23. วิ.ป.อ. 10/699 (ไทย.มจร).

24. ที.ปา. 11/355/386 (ไทย.มจร).

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบธรรมชั้น กับลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ

พระ สูตร ลำดับ	ธรรมชั้น 5	กัมมัตถิย สูตร	ศีลสูตร	อินทริยสังวร สูตร	ทิริโตนุป สูตร	สติสัมปชัญญ สูตร
1						สติสัมปชัญญะ
2					ทิริและ โตนุปะ	ทิริและ โตนุปะ
3				อินทริยสังวร	อินทริยสังวร	อินทริยสังวร
4	ศีล	ศีล	ศีล	ศีล	ศีล	ศีล
5		อวิปปฏิสาร				
6		ความ ปราโมทย์				
7		ปิติ				
8		ปัสสัทธิ				
9		ความสุข				
10	สมาธิ	สมาธิ	สมาธิ	สมาธิ	สมาธิ	สมาธิ
11	ปัญญา	ยถากุตญาณ ทัสสนะ	ยถากุตญาณ ทัสสนะ	ยถากุตญาณ ทัสสนะ	ยถากุตญาณ ทัสสนะ	ยถากุตญาณ ทัสสนะ
12	วิมุตติ	นิพพิทา วिरาคะ	นิพพิทา วिरาคะ	นิพพิทา วिरาคะ	นิพพิทา วिरาคะ	นิพพิทา วिरาคะ
13	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ	วิมุตติญาณ ทัสสนะ

เมื่อเปรียบเทียบลำดับของธรรมชั้น 5 กับลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะจากพระสูตรอื่น ๆ พบว่ามีความสอดคล้องกัน ทำให้เข้าใจได้ว่าวิมุตติญาณทัสสนะจะเกิดขึ้นเมื่อเกิดวิมุตติ ซึ่งอาจสมมติฐานได้ว่าวิมุตติในธรรมชั้น 5 เปรียบได้กับนิพพิทาและวิราคะในหัวข้อที่ 4 จากนั้นจึงเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ โดยมศีลเป็นลำดับแรกเมื่อเกิดศีลแล้วจึงเกิดสมาธิ เมื่อเกิดสมาธิแล้วจึงเกิดปัญญา เมื่อเกิดปัญญาแล้วจึงเกิดวิมุตติ

เมื่อเกิดวิมุตติแล้วจึงเกิดวิมุตติญาณทัสสนะตามลำดับ ทั้งนี้วิมุตติในธรรมชั้นกับวิมุตติในข้อ 4.2 นั้นต่างกันหรือไม่อย่างไรจะวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

วิเคราะห์ ความต่างของวิมุตติ ในธรรมชั้นกับวิมุตติในข้อ 4.2

โดยทั่วไปเรื่องธรรมชั้น 5 พบในพระสูตรที่อธิบายถึงคุณสมบัติของภิกษุที่ดี ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นคุณสมบัติที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นเป็นผู้มีคุณธรรมดี เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้ควรแก่การเคารพยกย่องหรือสักการะ เพราะได้ฝึกฝนอบรมตนเองมาอย่างดี จึงสามารถเป็นต้นแบบให้กับผู้อื่นได้ ดังเช่นข้อความใน สีสสูตร กล่าวว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ การเห็นภิกษุเหล่านั้นก็ดี การได้ยินภิกษุเหล่านั้นก็ดี การเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นก็ดี การเข้าไปนั่งใกล้ภิกษุเหล่านั้นก็ดี การระลึก ถึงภิกษุเหล่านั้นก็ดี การบวชตามภิกษุเหล่านั้นก็ดี เรากล่าวว่า มีอุปการะมาก...²⁵

ดังนั้นธรรมชั้น 5 ประการนี้จึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่เกิดแก่ภิกษุหรือบุคคลที่ได้ประพฤติตนตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และรวมไปถึงเป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะบรรลุธรรมในขั้นต่อ ๆ ไป อาจตีความได้ว่า คำว่า วิมุตติ ในธรรมชั้นหมายถึงคุณสมบัติของบุคคลทั้งที่เป็นเพศและอเพศ²⁶ แตกต่างกับคำว่า วิมุตติ ในหัวข้อ 4.2 ที่หมายถึงการบรรลุธรรมของพระอรหันต์

อีกทั้งยังมีพระสูตรที่ชี้ให้เห็นว่าธรรมชั้นเป็นส่วนหนึ่งของการบรรลุธรรม ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน โดยเรียงลำดับจากธรรมชั้นไปสู่ลำดับฌานและลำดับการบรรลุอริยบุคคลตามลำดับ ของพระสาวกหลังจากการเข้าสมาบัติ ตามที่ปรากฏข้อความในอรรถกถาสัมปสาทนียสูตรดังนี้

25. ส.ม. 19/184/114 (ไทย.มจร).

26. เสขบุคคล หมายถึง บุคคลที่ยังต้องศึกษาอยู่ ความหมายเดียวกับ เสข ผู้ยังต้องศึกษา ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุหัตถผล ว่าโดยพิสดารมี 7 คือ ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ในโสดาปัตติผล ในสกทาคามีมรรค ในสกทาคามีผล ในอนาคามีมรรคในอนาคามีผล และในอรหัตตมรรค, พุทธเจ้าแต่ระดับเป็น 3 คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล คือ พระอรหันต์เรียกว่า อเสขะ. (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 10, อ้างคำว่า “เสขบุคคล”).

พระเถระได้กวาดที่פקกลางวันนั้นแล้ว ปูลาดแผ่นหนัง เอาน้ำจากลักจั่น ชูมือและเท้าให้เย็นแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ 3 ชั้น ทำตามกำหนดเวลาแล้วจึงเข้าผลสมาบัติ. ท่านออกจากสมาบัติด้วยเวลาตามที่ได้กำหนดไว้แล้วเริ่มที่จะระลึกถึงคุณของตน.

ที่นั่น เมื่อท่านกำลังระลึกถึงคุณอยู่ ศีลก็ได้มาปรากฏ ต่อแต่นั้น สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ปฐมฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน อากาสนัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ วิปัสสนาญาณ ฯลฯ ทิพพจักขุญาณ ฯลฯ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล ฯลฯ อรหัตตมรรค อรหัตตผล อตถปฏิสัมภิยา ธรรมปฏิสัมภิยา นิรุตติปฏิสัมภิยา ปฏิภาณปฏิสัมภิยา สวากขารมัญญาน ก็ปรากฏขึ้นตามลำดับ.²⁷

จากข้อความข้างต้น ทำให้ทราบว่า ธรรมชั้นเกิดก่อนปฐมฌาน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงเกิดปฐมฌานตามลำดับ คำว่า วิมุตติ ในธรรมชั้น 5 จึงมิได้หมายเอาการวิมุตติ ที่หลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งหมด อย่างอัสวขยญาณ ที่จะบรรลุอรหัตตผล (ในหัวข้อ 4.2) แต่วิมุตติ ในธรรมชั้นเป็นเพียงการยึดเอาเป็นเป้าหมาย ที่จะบรรลุแล้วเริ่มต้นบำเพ็ญฌานตั้งแต่ปฐมฌาน จนถึง วิปัสสนาญาณและอริยมรรค อริยผล ตามลำดับ

นอกจากพระสูตรข้างต้นแล้วยังมีการกล่าวถึงการเกิดธรรมชั้น 5 ไว้ว่าเกิดขึ้นได้ในบุคคลหลายระดับ ตามที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัย ความว่า “จริงอยู่ เสขบุคคลทั้งหลายมีกัลยาณปุณฺณเป็นต้น จนถึงเป็นพระอรหันต์ ย่อมถึงความนับว่า ภาณุผู้เจริญ เพราะประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ อันเจริญ”²⁸ สรุปได้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะตามนัยธรรมชั้น 5 เกิดได้ในบุคคลหลายระดับ ตั้งแต่ระดับกัลยาณปุณฺณ²⁹ หรือเสขบุคคลจนถึงระดับพระอรหันต์

27. ที.ปา.อ. 3/210-211 (ไทย.มมร).

28. วิม.หา.อ. 1/773 (ไทย.มมร).

29. กัลยาณปุณฺณ หมายถึง คนธรรมดาที่มีความประพฤติดี, ปุณฺณผู้มีคุณธรรมสูง. (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 10, อ้างคำว่า “ปุณฺณ”).

จากการศึกษาเรื่องธรรมชั้น 5 และลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ ทำให้เห็นความสอดคล้องกันว่า การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ จะต้องมีความสัมพันธ์อย่างอื่นเกิดขึ้นมาก่อน โดยศีลเป็นคุณสมบัติประการแรกและถือเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติจนกระทั่งเกิดวิมุตติญาณทัสสนะในที่สุด ซึ่งทำได้ตั้งแต่ระดับกัลยาณปุถุชนหรือภิกษุทั่วไป กระบวนการนี้ดำเนินไปตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงอรหัตตผล เพียงแต่จะมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นในระดับอริยบุคคลดังปรากฏในลำดับการบรรลุธรรม (ในหัวข้อ 4.1 และตารางที่ 3) และละเอียดมากที่สุดตามกระบวนการในหัวข้อ 4.2 ที่ไปถึงอนุปาทาปรินิพพาน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะสามารถอยู่ในระดับโลกียะได้เช่นกัน ดังที่ปรากฏในอรรถกถาตามตารางที่ 1

6. การวิเคราะห์และอภิปราย

จากการศึกษาลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ สอดคล้องกับวิมุตติญาณทัสสนะในธรรมชั้น 5 จึงสามารถแบ่งระดับของวิมุตติญาณทัสสนะในธรรมชั้น 5 โดยพิจารณาจากระดับประเภทของบุคคล ได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

6.1 วิมุตติญาณทัสสนะระดับกัลยาณปุถุชนหรือเสขบุคคล

กัลยาณปุถุชนหรือเสขบุคคล คือบุคคลที่ยังคงมีกิเลสอยู่ นับตั้งแต่ระดับบุคคลที่ยังไม่บรรลุโสดาบันไปจนถึงระดับอนาคามีบุคคล ยังไม่บรรลุอรหัตตผล ซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะของกัลยาณปุถุชนเป็นระดับที่สามารถจัดนิรณได้บางส่วนแล้วแต่ยังหลงเหลือนิรณและกิเลสอยู่ จึงเรียกว่าเสขบุคคล ดังที่วิเคราะห์ในหัวข้อที่ 4 และหัวข้อที่ 5

6.2 วิมุตติญาณทัสสนะระดับพระอรหันต์

พระอรหันต์ คือผู้กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว การบรรลุอรหัตตผลเป็นการบรรลุธรรมระดับสูงสุดและผู้ที่บรรลุธรรมขั้นนี้ปรากฏมี วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นคุณธรรมคุณวิเศษประการหนึ่ง เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระกัสสปะ เป็นต้น ดังปรากฏในมหาโคตติยสูตร พระมหาเถระสนทนากันว่าป่าโคตติยศาลวันพิงงามด้วยภิกษุเช่นไร แล้วนำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงทรงรับรองคำตอบ

ของพระมหาเถระแต่ละรูป และตรัสรับรองว่าพระองค์สละเป็นผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ³⁰

6.3 วิมุตติญาณทัสสนะระดับพระพุทเจ้า

วิมุตติญาณทัสสนะนัยธรรมชั้นนี้มีอยู่ในระดับพระพุทเจ้า ยังปรากฏข้อความในการวสุตฺร มีเนื้อหากล่าวถึงการเคารพพระธรรมของพระพุทเจ้า ปรารภเหตุที่พระองค์พิจารณาแล้วเห็นว่าไม่มีผู้ใดจะมีธรรมชั้นอันบริบูรณ์ควรจะเป็นที่สักการะของพระองค์ได้ยิ่งไปกว่าพระองค์เองเลย จึงทรงเคารพในพระธรรมอันตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงวิมุตติญาณทัสสนะของพระพุทเจ้าความว่า

เราควรสักการะเคารพสมณะ หรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งวิมุตติญาณทัสสนะชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะ หรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะยิ่งกว่าตน ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราควรสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้นั้นแหละ แล้วอาศัยอยู่.³¹

จากข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่า พระพุทเจ้าทรงมีวิมุตติญาณทัสสนะ และวิมุตติญาณทัสสนะของพระองค์มีความบริบูรณ์มากที่สุด ผู้อื่นที่จะมีวิมุตติญาณทัสสนะบริบูรณ์ยิ่งไปกว่าพระพุทเจ้านั้นไม่มี จึงสรุปได้ว่า วิมุตติญาณทัสสนะมีอยู่ในระดับพระพุทเจ้าและกล่าวได้ว่าเป็นระดับสูงสุดของวิมุตติญาณทัสสนะ

สรุปได้ว่า ธรรมชั้น 5 ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นได้ในบุคคลตั้งแต่ระดับกัลยาณปुरुชน คือผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรมขั้นใดไปจนถึงผู้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือพระอรหันต์

ในท่ามกลางการศึกษาเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะที่มีน้อยมาก ยังมี ศาสตราจารย์ พิชัย โยคี ที่ศึกษาธรรมชั้นและการบรรลุธรรม มีความเห็นว่าที่สอดคล้องว่าในแต่ละระดับขั้นของการบรรลุธรรมนั้น ต้องผ่านธรรมชั้น อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

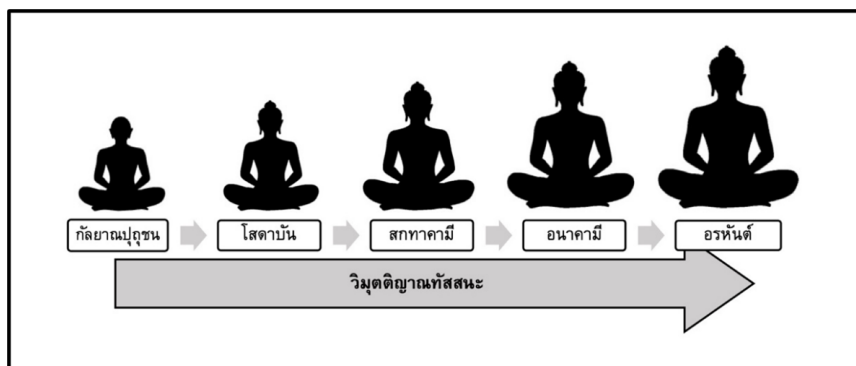
30. ม.ม. 12/342/373 (ไทย.มจร).

31. ส.สค. 15/173/234 (ไทย.มจร).

วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ในทุกระดับชั้น จนไปถึงพระนิพพาน³²

จากการศึกษาการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะในลำดับชั้นการบรรลุนิพพาน และการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลที่บรรลุนิพพานในชั้นต่าง ๆ ทำให้ทราบว่าลำดับชั้นของการบรรลุนิพพานที่มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นองค์ประกอบไม่ได้มีเฉพาะลำดับชั้นสูงสุดที่นำไปสู่การเป็นพระอรหันต์เท่านั้น แต่วิมุตติญาณทัสสนะยังเป็นส่วนประกอบของทุก ๆ ลำดับชั้นของการเข้าสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้น จากอรรถกถาสัมปสาทนียสูตรแสดงให้เห็นว่า ธรรมชั้น 5 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ มีตั้งแต่ระดับปฐมฌาน ซึ่งเป็นระดับขั้นก่อนจะบรรลุโสดาปัตติผล และยังไม่ถึงระดับพระอรหันต์

วิมุตติญาณทัสสนะ ตามนัยของปัจจุเวกขณะญาณและธรรมชั้น 5 นั้นยืนยันว่าเป็นการรู้สภาวะของการหลุดพ้นกิเลสได้แล้วยังเหลือกิเลสได้อีก จึงอาจกล่าวได้ว่าในทุก ๆ ลำดับชั้นของการบรรลุนิพพานจะต้องอาศัยวิมุตติญาณทัสสนะเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ทำให้รู้ถึงความสำเร็จว่าอยู่ระดับชั้นใด กล่าวคือ วิมุตติญาณทัสสนะเป็นสิ่งที่มียอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับกัลยาณปुरुชนผู้บำเพ็ญปฐมฌาน เรื่อยไปจนถึง ระดับโสดาบัน ระดับสกิทาคามี ระดับอนาคามี และระดับอรหันต์ซึ่งเป็นการบรรลุนิพพานระดับสุดท้าย ก็ต้องใช้วิมุตติญาณทัสสนะเช่นกัน ดังแผนภาพด้านล่าง

แผนภาพที่ 2 วิมุตติญาณทัสสนะเกิดในบุคคลระดับต่าง ๆ

32. P.G.Yogi, “The attainment of Buddhahood and Bodhisattvas”, *Bulletin of Tibetology*, (Sikkim : Namgyal Institute of Tibetology, 2001), 10. https://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/bot/pdf/bot_2001_03_cover.pdf.

จากตารางที่ 3 พบว่าเมื่อเปรียบเทียบธรรมชั้น 5 กับลำดับการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะจาก 5 พระสูตร เห็นได้ว่ามีลำดับที่สอดคล้องกันโดยเริ่มต้นจากศีลเป็นลำดับแรก อย่างไรก็ตามในพระไตรปิฎกได้กล่าวเรื่องธรรมชั้นในขั้นตอนก่อนบรรลุเป็นพระอรหันต์ในรูปแบบอธิบายโดยพิสดาร แต่ในลำดับขั้นตั้งแต่ปฐมฌานจนกระทั่งถึงอนาคามี ไม่ได้แสดงขั้นตอนละเอียดของธรรมชั้นไว้ ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้ว่า การกล่าวถึงวิมุตติญาณทัสสนะในรูปแบบของธรรมชั้นไม่ได้ถูกกล่าวไว้อย่างละเอียดในทุกระดับ ดังที่ปรากฏในสัมปสาทนียสูตร ที่ไม่ได้ระบุธรรมชั้นในแต่ละขั้นตอนจากปฐมฌานจนถึงทุติยฌาน จนกระทั่งถึงระดับอนาคามี แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าไม่มีกระบวนการของธรรมชั้นเกิดขึ้นในระหว่างขั้นตอนเหล่านั้นหรือกล่าวได้ว่า พระไตรปิฎกแสดงเพียงเนื้อหาส่วนตอนต้นและส่วนตอนท้ายของการบรรลุธรรม โดยมิได้แสดงเนื้อหาธรรมชั้นในส่วนระหว่างกลางไว้อย่างละเอียดหรือละเอียดไว้ในฐานที่เข้าใจดังที่มีเครื่องหมาย ฯลฯ ปรากฏในพระสูตร

7. บทสรุป

ความเข้าใจเดิมโดยทั่วไปมักจะเป็นที่เข้าใจว่า วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นญาณของอริยบุคคลหรืออรหัตผล จากการศึกษาพบว่า วิมุตติญาณทัสสนะ คือความรู้ความเห็นในการหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส ตามลำดับขั้นของการบรรลุธรรมแต่ละขั้น วิมุตติญาณทัสสนะเป็นคุณวิเศษที่เกิดขึ้นได้มีเฉพาะในบุคคลที่เป็นอรหันต์หรืออริยบุคคล แต่สามารถมีได้ในกัลยาณปุถุชนที่มีเป้าหมายที่จะบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ และเป็นความรู้ที่ใช้พิจารณาทบทวนกิเลสอาสวะในตนว่าได้หลุดพ้นแล้วเท่าไรและยังมีกิเลสเท่าไรเหลืออยู่บ้าง ในทุก ๆ การปฏิบัติภาวนาตั้งแต่ระดับก่อนปฐมฌานเป็นต้นไป ที่จะต้องมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นองค์ประกอบ วิมุตติญาณทัสสนะจึงไม่ใช่ญาณที่เกิดเฉพาะพระอรหันต์ที่บรรลุธรรมแล้วอย่างที่มีคนเข้าใจกัน แต่ที่เข้าใจอย่างนั้นเพราะอาจจะไปเข้าใจในประเด็นที่อธิบายลำดับเส้นทางการเข้าถึงธรรมในพระวินัย ที่ระบุ นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ อนุภาทาปรินิพพาน ซึ่งมีเฉพาะในพระอรหันต์และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

โดยการเกิดวิมุตติญาณทัสสนะจะต้องมีศีลที่บริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นพื้นฐาน การรักษาศีลจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการหลุดพ้น การเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ และการบรรลุธรรมในที่สุด ดังนั้นจึงควรตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาศีลอันเป็นการปฏิบัติในขั้นต้นที่กระทำได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้ปฏิบัติทั้งต่อชีวิตประจำวันและต่อการเจริญภาวนา

8. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะยังมีแง่มุมอื่น ๆ ที่สามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารื่องวิมุตติญาณทัสสนะและการบรรลุธรรมที่จะนำไปสู่องค์ความรู้ใหม่หรือเกิดความเข้าใจที่ละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ดังนี้

- 1) การศึกษาความแตกต่างระหว่างวิมุตติญาณทัสสนะกับญาณทัสสนะ
- 2) การศึกษาเรื่องคุณสมบัติของธรรมขั้นนี้
- 3) การศึกษาเรื่องเจโตวิมุตติญาณทัสสนะ และปัญญาวิมุตติญาณทัสสนะ
- 4) การศึกษาเรื่องปัจเจกเวทณในบริบทอื่น ๆ

รายการอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.
- สมเด็จพระพุทธปาหารจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บ. ธนาเพรส จำกัด, 2554.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- พระครูสุนทรกาญจนาคม. “ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสติสัมปชัญญสูตร”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.
- P.G. Yogi. “The attainment of Buddhahood and Bodhisattvas”. *Bulletin of Tibetology*, Sikkim: Namgyal Institute of Tibetology, 2001. 1–13.
- Sanu Mahatthanadull. *Theravāda Buddhist Practice and the Access of Happiness*. Ayuthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2019).

การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ
ของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม

A Study of Information Technology Communication
Needs of School Administrators in Amphawa Subdistrict
Municipality, Samut Songkhram Province

สุทธิลักษณ์ ผลจันทร์

Suthilak Phonchan

นักศึกษาหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

Student of Master of Education, Educational Administration, Rattana Bundit University

Email: tanscootter06@gmail.com

ผศ. ดร.อรชร วัฒนกุล, ผศ. ดร.พร้อมศักดิ์ บึงบัว, ดร.อำนวยการ เถาตระกูล
Asst. Prof. Dr.Orachon Wattanakul, Asst. Prof. Dr.Promphak Buengbua,
Dr.Amnuay Thaotrakul

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

Department of Educational Administration, Faculty of Education, Rattana Bundit University

Email: tui23002@gmail.com, prompakk@gmail.com, amnuay_t@hotmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 19 มิถุนายน 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 29 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 17 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม วิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ศึกษา ได้แก่ ครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ เครื่องมือวิจัยใช้แบบสอบถาม มาตรฐานประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.94 สถิติที่ใช้ ได้แก่ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับความคิดเห็นต่อความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.17 (S.D. = 0.37) แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีสารสนเทศสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ลดความซ้ำซ้อนของงานเอกสาร และส่งเสริมการตัดสินใจอย่างรวดเร็วและแม่นยำ 2) การใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาและการส่งเสริมสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อศึกษามีความสามารถในการอธิบายสมการเท่ากับ 0.583 และมีอำนาจการทำนายร่วมร้อยละ 58.30

จากผลการวิจัยดังกล่าว พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความต้องการใช้งานเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ 1) ด้านนโยบายและการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด 2) ความรู้ความเข้าใจด้านเทคโนโลยีของผู้บริหาร 3) ความพร้อมของอุปกรณ์และระบบสื่อสาร การพัฒนาและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในระดับผู้บริหารสถานศึกษา จะสามารถยกระดับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ส่งเสริมความรวดเร็วในการสื่อสารภายใน และสร้างระบบงานที่สอดคล้องกับนโยบาย Smart Education ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความต้องการการสื่อสาร เทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้บริหารสถานศึกษา
สมุทรสงคราม

Abstract

This study aimed to: 1) examine the level of demand for communication through information technology among school administrators under the jurisdiction of Amphawa Subdistrict Municipality, Samut Songkhram Province, and 2) investigate the factors affecting such demand. A quantitative research method was employed. The population consisted of teachers and educational personnel in schools under the Amphawa Subdistrict Municipality. The sample size was 100 participants, selected using stratified sampling. The research instrument was a five-point Likert scale questionnaire, with a reliability coefficient (Cronbach's alpha) of 0.94. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and multiple regression analysis. The research results revealed: 1) The overall level of administrators' opinions on the need for communication using information technology was high, with a mean score of 4.17 (S.D. = 0.37). This indicates that information technology can significantly improve school management efficiency, reduce redundant paperwork, and promote rapid and accurate decision-making. 2) The use and management of information technology for education and the promotion of its use had a factor of 0.583, with a predictive power of 58.30%.

The research results revealed that key factors influencing the need for information technology use include: 1) policies and support from the parent organization; 2) administrators' technological knowledge and understanding; and 3) the readiness of equipment and communication systems. Developing and promoting the use of information technology at the school administrator level can enhance effective management, promote rapid internal communication, and create sustainable systems that align with the Smart Education policy.

Keywords: Communication Needs, Information Technology,
School Administrators, Samut Songkhram Province

1. บทนำ

ในยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อวิถีชีวิต การทำงาน และการบริหารจัดการในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในภาคการศึกษาซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และสังคม เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเรียนการสอน แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา ทั้งด้านการสื่อสาร การประมวลผลข้อมูล การติดตามผล และการตัดสินใจของผู้บริหาร¹ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกสถานศึกษา เพิ่มความรวดเร็วในการติดต่อ ลดข้อผิดพลาด และส่งเสริมความโปร่งใส รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องมากขึ้น² ตัวอย่างเช่น การใช้ฐานข้อมูลนักเรียน การจัดเก็บผลการเรียน และการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตหรือแอปพลิเคชัน เช่น LINE OA, Google Workspace ตลอดจนการประชุมผ่าน Zoom หรือ Microsoft Teams นอกจากนี้ ICT ยังสนับสนุนนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และการบริหารในศตวรรษที่ 21 ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี³ อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารยังแตกต่างกันตามปัจจัย เช่น อายุ ประสบการณ์ และโอกาสในการพัฒนา ส่งผลให้บางสถานศึกษายังใช้การบริหารแบบดั้งเดิมหรือผสมผสานเทคโนโลยีแบบไม่เต็มรูปแบบ ซึ่งอาจจำกัดประสิทธิภาพในการสื่อสารและการบริหารเชิงระบบ⁴

ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัด โดยเฉพาะการบริหารในยุคดิจิทัลซึ่งเทคโนโลยี

-
1. สุภาภรณ์ ศรีสุข, *บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษาแห่งชาติ, 2565).
 2. UNESCO, *Information and Communication Technologies (ICT) in education: A critical review and its impact on teaching and learning*, (Paris: UNESCO, 2018).
 3. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, *รายงานการพัฒนาและแนวโน้มการศึกษาของไทยในศตวรรษที่ 21*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2563).
 4. อำนาจ วังจีน, *การใช้เทคโนโลยีในการบริหารสถานศึกษา*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษาไทย, 2562).

สารสนเทศ (Information Technology: IT) เป็นเครื่องมือหลักที่สนับสนุนการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ⁵ การใช้ระบบสารสนเทศช่วยให้ผู้บริหารสามารถจัดการข้อมูลด้านนักเรียน งบประมาณ และการสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว แม่นยำ และโปร่งใส ลดความเสี่ยงจากการตัดสินใจที่ขาดข้อมูลครบถ้วน⁶ อย่างไรก็ตาม หากขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยี อาจนำไปสู่ความล่าช้าและข้อผิดพลาดในการบริหาร การอบรมและพัฒนาทักษะ ICT จึงจำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ การใช้ระบบสื่อสารดิจิทัล เช่น LMS หรือแอปพลิเคชันต่าง ๆ ยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน และผู้ปกครอง ทำให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้ดียิ่งขึ้น⁷

เทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่จัดการศึกษาระดับปฐมวัยและประถมศึกษา โดยมีสถานศึกษาในสังกัดที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น ขนาดสถานศึกษา ทรัพยากร และการเข้าถึงเทคโนโลยี ความแตกต่างนี้ส่งผลต่อความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) โดยเฉพาะในกลุ่มผู้บริหารที่ต้องเลือกใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา⁸ จากการสำรวจพบว่า ผู้บริหารบางรายยังขาดความรู้ในการเลือกใช้ ICT อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเลือกใช้เครื่องมือสื่อสารภายในหรือการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านระบบฐานข้อมูล⁹ นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น อินเทอร์เน็ตไม่

-
5. Laudon, K. C. and Laudon, J. P., *Management information systems: Managing the digital firm*, 16th ed., (Pearson, 2020).
 6. Zahra, S. A., and George, G., "Absorptive capacity: A review, reconceptualization, and extension", *Academy of Management Review*, Vol. 27 No. 2 (2002), 185–203.
 7. Kuo, Y. C. et al., "A predictive study of student satisfaction in online education programs", *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Vol. 14 No. 1 (2017), 16–39.
 8. Zheng, W., et al., "Linking organizational culture, structure, strategy, and organizational effectiveness: Mediating role of knowledge management", *Journal of Business Research*, Vol. 63 No. 7 (2010), 763–771.
 9. UNESCO, *Information and Communication Technologies (ICT) in education: A critical review and its impact on teaching and learning*, (2018)..

เสถียร ซอฟต์แวร์มีค่าใช้จ่ายสูง และงบประมาณอบรมจำกัด ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ¹⁰

การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา เป็นประเด็นสำคัญในยุคดิจิทัล เนื่องจากการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารที่รวดเร็ว ชัดเจน และโปร่งใส เทคโนโลยีสารสนเทศจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนภารกิจของผู้บริหาร เช่น การบริหารนโยบาย บุคลากร และงบประมาณ¹¹ การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจถึงระดับความต้องการ ความพร้อม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสารอย่างเป็นระบบ¹² ผลที่ได้สามารถนำไปใช้วางแผนอบรมพัฒนาหลักสูตร และออกแบบเครื่องมือสนับสนุนการบริหารงานที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละสถานศึกษา โดยเน้นการใช้ดิจิทัลเพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารและการเรียนรู้¹³

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมุ่งหวังให้ผลการศึกษานี้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนช่วยยกระดับการบริหารจัดการในสถานศึกษาให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัล

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

-
10. สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2560–2564*, (กรุงเทพฯ: สดช., 2560).
 11. Laudon, K. C. and Laudon, J. P., *Management information systems: Managing the digital firm*, 16th ed., (Pearson, 2020).
 12. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, *รายงานการพัฒนาและแนวโน้มการศึกษาของไทยในศตวรรษที่ 21*, กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, (2563).
 13. UNESCO, *Information and Communication Technologies (ICT) in education: A critical review and its impact on teaching and learning*, (2018)..

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

3. วรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

การใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา (เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) Utilization and Management for Education) หมายถึง การที่ผู้บริหารสถานศึกษานำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการวางแผน จัดการ และติดตามกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและการบริหารงานในสถานศึกษา

3.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

การส่งเสริมสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา (Promotion of เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) Usage for Education) หมายถึง บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการสนับสนุนและกระตุ้นให้ครูบุคลากร และนักเรียนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในกระบวนการเรียนการสอน รวมถึงการจัดหาอุปกรณ์และทรัพยากรที่จำเป็น

3.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ

ความต้องการด้านการสื่อสาร หมายถึง ความต้องการของผู้บริหารสถานศึกษาในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อพัฒนาการสื่อสารในสถานศึกษา ดังนั้นความต้องการด้านการสื่อสาร ได้แก่ การส่งข้อมูล การประชุม หรือการประสานงานกับครูและผู้ปกครอง ซึ่งครอบคลุมถึงความต้องการในเชิงคุณภาพ เช่น การเพิ่มความถูกต้องและทันเวลาในการถ่ายทอดข้อมูล รวมถึงความต้องการเชิงปริมาณ ได้แก่ การเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายและการลดปัญหาความล่าช้าในการส่งข้อมูล

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้กรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

5. วิธีดำเนินการวิจัย

5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร (Population) เป็นได้แก่ ครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 3 แห่ง รวมทั้งสิ้น 130 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane¹⁴ ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified sampling) และใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน

5.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ โดยศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความต้องการในการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของบุคลากรทางการศึกษา เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม เพื่อมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย แล้วจัดทำแบบสอบถามขอบเขตเนื้อหาของแบบสอบถาม และข้อคำถามในแบบสอบถาม

14. Yamane, T., *Statistics: An introductory analysis*, 3rd ed., New York: Harper & Row, 1973.

5.3 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถาม โดยพิจารณาความเที่ยงเชิงเนื้อหา (Content validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เป็นผู้ตรวจสอบ และคำนวณ ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหา (The index of item-objective congruence: IOC) พบว่า ข้อคำถามทุกข้อมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 ซึ่ง มากกว่า 0.50 นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ไปทดลองใช้ (Try out) เพื่อหาความเชื่อถือได้ (Reliability) กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่ ตัวอย่างจำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อถือได้ของตัวแปรแต่ละตัว จากสัมประสิทธิ์ แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) ของแบบสอบถามตาม มาตราการวัด พบว่า มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.94 ผ่านเกณฑ์การทดสอบ

5.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากตัวอย่างมาวิเคราะห์ทางสถิติเชิงพรรณนา และ สถิติเชิงอ้างอิง ในรูปของตาราง และบรรยายประกอบ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม การ วิเคราะห์ระดับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร สถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม การวิเคราะห์ถดถอย พหุ (multiple regression analysis) ใช้พยากรณ์ตัวแปรตาม ซึ่งส่งผลมาจากตัวแปร อิสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ผู้วิจัยเลือกใช้สถิติวิเคราะห์การถดถอยพหุ ด้วยวิธี Enter

6. ผลการวิจัย

6.1 การวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 70.00 มีอายุ 31–40 ปี จำนวน 43 คน คิดเป็นร้อยละ 43.00 มีระดับ การศึกษาปริญญาตรี จำนวน 83 คน คิดเป็น ร้อยละ 83.00 มีรายได้น้อยกว่า 30,000 บาท จำนวน 62 คน คิดเป็นร้อยละ 62.00 มีตำแหน่งเป็นครู จำนวน 81 คน คิด เป็นร้อยละ 81.00 และมีส่วนใหญ่ใช้เทคโนโลยีทุกวัน จำนวน 72 คน คิดเป็นร้อยละ

72.00 สะท้อนให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความพร้อมในระดับหนึ่งต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร แต่ยังมีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและโอกาสการพัฒนาทักษะเพิ่มเติม ปัจจัยเหล่านี้จึงมีผลต่อระดับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การสร้างระบบสื่อสารที่เข้าถึงง่ายใช้งานสะดวก และตอบสนองต่อการทำงานประจำวันของครูและบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 การวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาในภาพรวมพบว่า อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = 4.17, S.D. = 0.37) สะท้อนว่าผู้บริหารสถานศึกษามีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสื่อสารอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ โดยเมื่อพิจารณาแยกรายด้าน พบว่า ด้านการใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาอยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.19) รองลงมาคือด้านการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา (ค่าเฉลี่ย = 4.14) สำหรับความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร พบว่าอยู่ในระดับมากเช่นกัน (ค่าเฉลี่ย = 4.45) โดยลำดับความสำคัญที่สำคัญ ได้แก่ การลดปัญหาความล่าช้าในการส่งข้อมูล (ค่าเฉลี่ย = 4.49) การเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย (ค่าเฉลี่ย = 4.45) และการสื่อสารเพื่อการประสานงาน (ค่าเฉลี่ย = 4.41) ตามลำดับ ทั้งนี้ สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาระบบการสื่อสารที่รวดเร็วและมีหลายช่องทางเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ผู้บริหารต้องการ

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา ด้านการส่งเสริมสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อ การศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14 (S.D. = 0.36) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ผู้บริหารสามารถจัดการระบบข้อมูลของสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.38

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีความคิดเห็นต่อความต้องการ ด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.45 (S.D. = 0.39) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับ มาก โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ดังนี้ลดปัญหาความล่าช้าในการส่งข้อมูล มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 รองลงมา คือ การเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 4.45 และการสื่อสารเพื่อการประสานงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.41 ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีความคิดเห็นต่อความต้องการ ด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร ด้านการสื่อสารเพื่อการประสาน งาน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.41 (S.D. = 0.48) เมื่อพิจารณา รายข้อ พบว่า ข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ จำเป็นต้องมีช่องทางแจ้งข่าวสาร ภายในสถานศึกษาที่รวดเร็ว มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.53

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีความคิดเห็นต่อความต้องการ ด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร ด้านการเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่ หลากหลาย ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.45 (S.D. = 0.39) เมื่อ พิจารณารายข้อ พบว่า ข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ควรมีระบบฐานข้อมูล ออนไลน์เพื่อจัดเก็บและแชร์เอกสารสำคัญ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.72

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีความคิดเห็นต่อความต้องการ จำเป็นด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหาร ด้านลดปัญหาความล่าช้า ในการส่งข้อมูล ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 (S.D. = 0.47) เมื่อ พิจารณารายข้อ พบว่า ข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ควรมีการอบรมเกี่ยว กับเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสาร มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.60

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณของความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยวิธีแบบปกติ (Enter) ($n = 100$)

ตัวแปรอิสระ	B	SE	Beta	t	Sig.
การใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศ (X1)	0.17	0.16	0.20	1.08	0.29
การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (X2)	0.46	0.20	0.42	2.33	0.02*
(Constant)	1.83	0.56	-	3.30	0.00

* $R^2 = 0.583$, Adjusted $R^2 = 0.31$, Durbin-Watson = 1.09,

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตัวแปรการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (X2) มีอิทธิพลเชิงบวกและมีนัยสำคัญทางสถิติในการทำนายความต้องการด้านการสื่อสารของผู้บริหาร ($Beta = 0.42$, $Sig. = 0.02$) ขณะที่ตัวแปรการใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศ (X1) ไม่มีนัยสำคัญ ($Sig. = 0.29$) แสดงให้เห็นว่าปัจจัยการสนับสนุนและส่งเสริมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความต้องการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสารมากกว่าการบริหารจัดการเพียงอย่างเดียว

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการในการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า การใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา (X1) มีค่าสัมประสิทธิ์ $b = 0.17$ $Beta = 0.20$ ค่า $t = 1.08$ $sig = 0.29$ การส่งเสริมสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา (X2) มีค่าสัมประสิทธิ์ $b = 0.46$ $Beta = 0.42$ ค่า $t = 2.33$ $sig = 0.02^*$ โดยสามารถเขียนสมการถดถอยได้ดังนี้

$$\hat{Y}_{\text{tot}} = 1.83 + 0.17X_1 + 0.46X_2^*$$

ค่าความสามารถในการอธิบายสมการ (R^2) = 0.583 หมายความว่า สมการสามารถอธิบายความแปรปรวนของความต้องการในการใช้เทคโนโลยีได้ร้อยละ 58.30 และมี Adjusted $R^2 = 0.31$ ค่า Durbin-Watson = 1.09 อยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ แสดงว่าสมการไม่มีปัญหาเรื่องอัตโนมัติสัมพันธ์

7. อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

7.1 อภิปรายผล

การใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ส่งผลต่อความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ยังขาดทักษะและความสามารถในการใช้เทคโนโลยี แม้สถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวาจะมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้บ้างแล้ว แต่ลักษณะการใช้ส่วนใหญ่ยังคงจำกัดอยู่ที่การจัดเก็บข้อมูล และการส่งสารพื้นฐาน มิได้ถูกบูรณาการเข้าสู่ระบบบริหารจัดการอย่างเต็มรูปแบบ อีกทั้งผู้บริหารและบุคลากรยังขาดทักษะและความมั่นใจในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเชิงลึก ประกอบกับข้อจำกัดด้านงบประมาณ อุปกรณ์ และโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ความเร็วอินเทอร์เน็ต ทำให้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะกระตุ้นให้เกิดความต้องการด้านการสื่อสาร ในระดับสูงได้ จึงอธิบายได้ว่าทำไมผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามสมมติฐาน แต่กลับทำให้การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีอิทธิพลสูงกว่า เนื่องจากการได้รับการอบรม สนับสนุนทรัพยากร และแรงจูงใจจากผู้บริหาร เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและกระตุ้นให้บุคลากรเกิดความต้องการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสารมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tolica¹⁵ ที่ศึกษาผลกระทบของสังคมสารสนเทศและการจัดทำกลยุทธ์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยพบว่า การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีผลส่งเสริมความต้องการด้านการสื่อสารอย่างมีนัยสำคัญผ่านการบูรณาการเทคโนโลยีที่หลากหลาย ซึ่งทำให้การ

15. Tolica, E. K. et al., *Information society and the efforts for an ICT strategy*. In *Lecture Notes in Information Systems and Organisation*, (Springer International Publishing, 2015). 1–22.

สร้างข้อมูลและการจัดการข้อมูลมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การพัฒนาโซลูชันด้านการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา ส่งผลต่อความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Riyanto & Abdussamad¹⁶ ที่ชี้ให้เห็นว่าการสนับสนุนด้าน ICT ไม่ว่าจะเป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดหาเครื่องมือที่ทันสมัย หรือการสร้างแรงจูงใจจากผู้บริหารระดับสูง ล้วนส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มความต้องการใช้ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการสื่อสารเนื่องจากช่วยลดข้อจำกัดในการใช้งานและเพิ่มความสะดวกในการแลกเปลี่ยนข้อมูลทั้งภายในและภายนอกองค์กร โดยในบริบทของเทศบาลตำบลอัมพวาพบว่า ปัจจัยการส่งเสริมและสนับสนุนยังมีความสำคัญ เพราะครูและผู้บริหารไม่มีพื้นฐานการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอยู่แล้ว แต่ยังขาดความมั่นใจและความชำนาญการได้รับการสนับสนุน เช่น งบประมาณจัดหาอุปกรณ์ การพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ จึงเป็นตัวเร่งให้เกิดความต้องการด้านการสื่อสารที่สูงขึ้นอย่างชัดเจน

7.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. เทศบาลตำบลอัมพวาควรจัดโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการใช้แพลตฟอร์มการสื่อสารดิจิทัล เช่น Google Workspace, Zoom, Microsoft Teams ให้แก่ผู้บริหารและครู ควบคู่กับการพัฒนาระบบ Mentor หรือพี่เลี้ยงด้านเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับผู้บริหารที่ยังไม่มั่นใจในการใช้เทคโนโลยี พร้อมทั้งกำหนดเป็นนโยบายภายในสถานศึกษาในการใช้ระบบสื่อสารดิจิทัลอย่างเป็นทางการ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในการสื่อสาร

16. Riyanto, A., and Abdussamad, N., "Utilization of information and communication technology usage in supporting business activities", *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, Vol. 407 No. 1 (2018).

2. เทศบาลตำบลอัมพวาควรลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและระบบฐานข้อมูลกลางสำหรับสถานศึกษาในสังกัด เพื่อให้ทุกสถานศึกษามีความพร้อมที่ใกล้เคียงกัน และจัดทำยุทธศาสตร์ “Smart School Amphawa” เพื่อผลักดันให้สถานศึกษาในสังกัดใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นกลไกหลักในการสื่อสาร การบริหาร และการเรียนการสอน

3. เทศบาลตำบลอัมพวาสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานเอกชน เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่ ๆ พร้อมทั้งสร้างเวทีนำเสนอแก่ผู้บริหารและครูให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

7.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาความต้องการจำเป็นในการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศเชิงลึก โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมด้วย เช่น การสัมภาษณ์ผู้บริหาร หรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

2. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังสถานศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือสถานศึกษาเอกชน เพื่อเปรียบเทียบลักษณะการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหารในแต่ละบริบท

3. ควรศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจมีผลต่อการใช้เทคโนโลยีของผู้บริหาร เช่น ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยี (Technological Leadership) แรงจูงใจในการพัฒนางาน หรือวัฒนธรรมองค์กร

เอกสารอ้างอิง

- สำนักงานคณะกรรมการการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2560–2564. กรุงเทพฯ: สดช., 2560.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการพัฒนาและแนวโน้มการศึกษาของไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2563.
- สุภาภรณ์ ศรีสุข. บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษาแห่งชาติ, 2565.
- อำนาจ วังจิ้น. การใช้เทคโนโลยีในการบริหารสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษาไทย, 2562.
- Kuo, Y. C. et al. “A predictive study of student satisfaction in online education programs”. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Vol. 14 No. 1 (2017), 16–39.
- Laudon, K. C., and Laudon, J. P. *Management information systems: Managing the digital firm*. 16th ed. Pearson, 2020.
- Riyanto, A. and Abdussamad, N. “Utilization of information and communication technology usage in supporting business activities”. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 407 No. 1 (2018).
- Tolica, E. K. et al. *Information society and the efforts for an ICT strategy. In Lecture Notes in Information Systems and Organisation*. Springer International Publishing, 2015.
- UNESCO. *Information and Communication Technologies (ICT) in education: A critical review and its impact on teaching and learning*. Paris: UNESCO, 2018.
- Yamane, T. *Statistics: An introductory analysis*. 3rd ed. New York: Harper & Row. 1973.

- Zahra, S. A. and George, G. “Absorptive capacity: A review, reconceptualization, and extension”, *Academy of Management Review*. Vol. 27 No. 2 (2002). 185–203.
- Zheng, W., Yang, B. and McLean, G. N. “Linking organizational culture, structure, strategy, and organizational effectiveness: Mediating role of knowledge management”. *Journal of Business Research*. Vol. 63 No. 7 (2010). 763–771.

โมเดล 3S ในการสื่อสารทางการเมืองไทยยุคดิจิทัล:
ประยุกต์หลักสติและสัมมัตตาเพื่อป้องกันข่าวลวง

The 3S Model in Thai Political Communication in the
Digital Era: Applying the Principles of Mindfulness
and Samma-ttha to Prevent Fake News

ดร.ญิฮาด มะลูลีม

Dr.Jihad Maluleem

คณะสื่อสารการเมือง มหาวิทยาลัยเกริก

Faculty of Political Communication, Krirk Universit

Email: jihad.mal@krirk.ac.th

ณัฐกฤต เกิดกุลกิตติ์

Natthakrit Kerkoolkit

คณะสื่อสารการเมือง มหาวิทยาลัยเกริก

Faculty of Political Communication, Krirk Universit

Email: 67130155@krirk.ac.th

ตอบรับบทความ (Received) : 14 กรกฎาคม 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 29 กรกฎาคม 2568

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 16 สิงหาคม 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 27 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้ตรวจสอบแนวโน้มข่าวลวงทางการเมืองไทยในสื่อดิจิทัลระหว่างปี พ.ศ. 2562–2568 และเสนอ โมเดล 3S (Sati–Sammatta–Social Media) เป็นกรอบปฏิบัติเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรมต่อข่าวลวง งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสานวิธี เริ่มจาก (1) การวิเคราะห์เอกสารข่าวลวง 4,500 ชิ้น และ (2) กรณีศึกษาเชิงลึก 3 กรณี ได้แก่ ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (AFNC), เครือข่าย Cofact และความร่วมมือ TikTok–กกต. ตลอดจนการทดลองย่อยกับโปรแกรมฝึกสติออนไลน์ 8 สัปดาห์และเวิร์กช็อปสัมมัตตา

ผลการวิเคราะห์พบว่าสัดส่วนข่าวลวงทางการเมืองเพิ่มจาก 18% (ปี 2566) เป็น 27% (ครั้งแรก 2568) โดยเฉพาะบน TikTok ที่เติบโต 25% ต่อปี โมเดล 3S ลดการแชร์ข่าวลวงลง 18% ภายใน 6 สัปดาห์ (ผ่านฟังก์ชัน Sati-Prompt) ลด confirmation bias 21% และเพิ่มการตรวจสอบแหล่งข่าว 19% โปรแกรมสัมมัตตาทำให้อัตราการแก้ไขโพสต์ผิดเพิ่มจาก 4% เป็น 19% ใน 3 เดือน

บทความเสนอให้บูรณาการโมเดล 3S เข้าสู่หลักสูตร Media & Information Literacy พร้อมสร้างระบบติดตามผลอัตโนมัติ เพื่อรักษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในระยะยาว และเรียกร้องกองทุนนวัตกรรม Mindful Media สำหรับพัฒนา AI pre-bunking ที่เข้าถึงชุมชน

คำสำคัญ: สติ สัมมัตตา โมเดล 3S ข่าวลวงทางการเมือง

Abstract

This article analyzes the trend of political disinformation in Thai digital media from 2019 to 2025 and introduces the 3S Model (Sati–Sammatta–social media) to build ethical immunity against fake news. The study uses a mixed-method approach, including the analysis of 4,500 pieces of disinformation and in-depth case studies of the Anti-Fake News Center (AFNC), Cofact network, and the collaboration between TikTok and the Election Commission. Additionally, the research incorporates an 8-week online mindfulness training and Sammatta workshops.

The analysis reveals that the proportion of political disinformation increased from 18% in 2023 to 27% in the first half of 2025, with TikTok growing at a rate of 25% annually. The 3S Model reduced the sharing of disinformation by 18% within six weeks through the Sati-Prompt feature, decreased confirmation bias by 21%, and increased source verification by 19%. Concurrently, the Sammatta program raised the rate of false post corrections from 4% to 19% within three months.

The article recommends integrating the 3S Model into Media & Information Literacy curricula and developing an automated monitoring system to sustain ethical behavior long-term. It also calls for a “Mindful Media” innovation fund to support AI pre-bunking tools that effectively reach communities.

Keywords: Mindfulness (Sati), Sammatta, 3S Model, Political Disinformation

1. บทนำ

ภูมิทัศน์สื่อดิจิทัลทำให้คนไทยกว่า 85 % เสพข่าวการเมืองผ่านสมาร์ทโฟน ขณะเดียวกัน *ข่าวลวง* กลายเป็นความเสี่ยงเชิงโครงสร้าง ข้อมูลจาก AFNC ระบุว่าเดือนมกราคม 2567–มิถุนายน 2568 มีข่าวลวงทางการเมือง เฉลี่ย 2,617 ชิ้น/เดือน สูงกว่าปี 2566 ถึง 43 %¹ คลิป Deepfake ประกาศยุบสภาที่มียอดวิว 3.4 ล้านครั้งใน 24 ชม. เป็นตัวอย่างผลกระทบที่ลึกซึ้งทั้งด้านเศรษฐกิจ (เสียหายราว 60,000 ลบ./ปี) และความขัดแย้ง ทางสังคม (คดีความ 187 คดี) แนวทางเดิมอาศัยกฎหมายและ fact-checking เป็นหลัก แต่ประสบข้อจำกัดเรื่องขนาดข้อมูลและเสรีภาพ การแสดงออก งานวิจัยนี้จึงตั้งคำถามว่า “การผสานหลักสติและสัมมัตตามพระพุทธรศาสนา เข้ากับการออกแบบแพลตฟอร์มสื่อดิจิทัล จะสร้างภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรมเพื่อลดข่าวลวงทางการเมืองได้จริงหรือไม่?” เพื่อให้กรอบ “โมเดล 3S” มิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่ก้าวข้ามสู่การปฏิบัติที่วัดผลได้ ผู้วิจัยมุ่งหวังผลสำเร็จเชิงองค์ความรู้และเชิงสังคมในภาพรวม 4 ประการต่อไปนี้

1) พัฒนารอบแนวคิดจริยธรรมเชิงบูรณาการ

สังเคราะห์หลักสติ (Sati) และสัมมัตตา (Sammatta) เข้ากับทฤษฎีการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล เพื่อสร้าง “ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม” (Ethical Immunity) ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้หลากหลายบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

2) สร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านสื่อกับพุทธวาทกรรม

เติมเต็มช่องว่างงานวิจัยที่ยังขาดหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าหลักธรรมทางพุทธศาสนาช่วยลดการแพร่กระจายข่าวลวงได้อย่างไร โดยผลิตข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่ตรวจสอบได้

3) พัฒนาเครื่องมือและกิจกรรมต้นแบบ

ออกแบบโปรแกรมฝึกสติ เครื่องมือ AI pre-bunking และ nudges (เช่น Sati-Prompt, เจตนาท่อนคลิก Popup) ที่สามารถถ่ายโอนสู่การใช้งานจริงของภาคการศึกษา ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

1. Anti-Fake-News Center Thailand, *Monthly Disinformation Report*, (Jan–Jun 2025).

4) สร้างผลกระทบเชิงนโยบายและการเรียนรู้สาธารณะ

ผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางปรับปรุงหลักสูตร Media & Information Literacy (MIL) ให้รองรับมิติทางจริยธรรม พร้อมเผยแพร่ผลการทดลองสู่สาธารณะ เพื่อยกระดับขีดความสามารถของสังคมไทยในการรับมือข่าวลวงระยะยาว

หลักสติ (sati) และสัมมัตตา (sammatta) ในพระพุทธศาสนาจะถูกประยุกต์ใช้เป็นกลไกป้องกันข่าวลวงอย่างมีประสิทธิภาพได้หรือไม่? เพื่อตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยได้พัฒนา “โมเดล 3S” (Sati–Sammatta–social media) ขึ้นเป็นกรอบแนวคิดหลัก โมเดลนี้เชื่อมโยงหลักการทางพุทธศาสนาเข้ากับระบบนิเวศสื่อดิจิทัล โดยมีองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ:

2. คำชี้แจงศัพท์ที่ผู้วิจัยนิยามขึ้นเอง

คำว่า “**สัมมัตตา**” (สะ-มัด-ตะ) ไม่ปรากฏตรงตัวในพระไตรปิฎก แต่ผู้วิจัยสังเคราะห์จาก *สัมมาทิฐิ* (ความเห็นชอบ) และ *สัมมาสังกัปปะ* (ความดำริชอบ) ภายใต้ *อริยมรรคมีองค์ 8* เพื่อให้ครอบคลุม “เจตนาชอบ” ของผู้ผลิตและผู้เผยแพร่ข้อมูลดิจิทัล จึงขอใช้นิยามเชิงปฏิบัติว่า “*สภาวะเจตนาที่ตระหนักถึงผลลัพธ์ทางจริยธรรมของการสื่อสาร พร้อมยอมรับความรับผิดชอบต่อข้อมูลที่เผยแพร่*”

กรอบทฤษฎี

1. หลักสติ: วัฒนธรรมเอเชียจำนวนมากใช้ mindfulness เป็นเครื่องมือควบคุมปฏิกิริยาอารมณ์ งานของ Tang² ชี้ว่าการฝึกสติช่วยเพิ่มการควบคุมตนเองด้านข่าวเท็จ
2. สัมมัตตา: แนวคิดเรื่อง right intention ในพุทธศาสนาเชื่อมโยงทฤษฎี Normative Media Ethics ว่าด้วยความรับผิดชอบเชิงเจตนา

2. Tang, Y., et al., “Mindfulness-driven interventions and digital misinformation”, *Information Systems Frontiers*, Vol. 26 No. 2 (2024), 501–521. <https://doi.org/10.1007/s10796-022-10258-5> SpringerLink.

3. Behavioral Nudge: Sati-Prompt สอดคล้องการออกแบบ choice architecture³

แผนผังโมเดล 3S
Sati - Sammatta - Social Media

 Sati สติ / การตระหนักรู้	 Sammatta สัมมัตติ / ความถูกต้อง	 Social Media สื่อสังคมออนไลน์
• การมีสติในการใช้สื่อ • ตระหนักถึงผลกระทบ • รู้เท่าทันข้อมูล • ควบคุมอารมณ์ • ใช้อย่างมีจิตสำนึก	• ข้อมูลที่ถูกต้อง • การตรวจสอบแหล่งที่มา • หลีกเลี่ยงข่าวปลอม • แชรอย่างรับผิดชอบ • ยึดหลักจริยธรรม	• เครื่องมือการสื่อสาร • แพลตฟอร์มแลกเปลี่ยน • เครือข่ายการเรียนรู้ • พื้นที่สร้างสรรค์ • ช่องทางการมีส่วนร่วม

รูปที่ 1 แผนผังโมเดล 3S (Sati-Sammatta-Social Media)

ความหมายของโมเดล 3S

โมเดล 3S เป็นแนวคิดที่นำเสนอการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อ โดยเน้นให้ผู้มีสติ (Sati) ในการใช้งาน ยึดหลักความถูกต้อง (Sammatta) ในข้อมูล และใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เป็นเครื่องมือสร้างสรรค์เพื่อสังคม การบูรณาการทั้งสามองค์ประกอบนี้จะช่วยให้เกิดการใช้งานที่ปลอดภัย มีคุณภาพ และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

กรอบแนวคิดนี้เสนอว่า การผสมผสานหลักธรรมในระดับปัจเจกและเจตนา เข้ากับการออกแบบเชิงระบบของแพลตฟอร์ม จะสามารถสร้าง ‘ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม’ (Ethical Immunity) ต่อข่าวลวงได้อย่างยั่งยืน

3. Thaler, R. H. and Sunstein, C. R., *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*, (Penguin Books, 2008).

3. วิธีการวิจัย

การศึกษาใช้ *Mixed-Methods* 2 ขั้นตอน เริ่มจากวิเคราะห์เอกสารข่าวลงที่รวบรวมจากฐานข้อมูล AFNC และ Cofact จำนวน 4,500 รายการ (ปี 2562–2568) ผ่านการเข้ารหัสเนื้อหา โดยวัดแนวโน้ม สัดส่วนและแพลตฟอร์มที่กระจายข่าวลงมากที่สุด จากนั้นเลือกกรณีศึกษา 3 แห่งที่สะท้อนภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจ ได้แก่ AFNC, Cofact และ TikTok–กกด. เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 30 ราย และสังเกตการณ์มีส่วนร่วมในกิจกรรม Hackathon “Sati X” ในชั้นทดลองภาคสนาม ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มประชากรเป้าหมาย 2 กลุ่ม

1. วัย 18–25 ปี ($n = 200$) ซึ่งสถิติจาก DataReportal (2025) ระบุว่า เป็นกลุ่มที่ใช้ TikTok สูงสุด

2. ผู้ผลิตคอนเทนต์ออนไลน์ ($n = 60$) ที่มียอดผู้ติดตาม $> 10,000$ คน

ใช้การสุ่มแบบหลายชั้น (multistage sampling) โดยเริ่มจากการสุ่มจังหวัด 4 ภาค แล้วสุ่มสถานศึกษา/องค์กร ก่อนสุ่มรายบุคคล เทคนิควิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพคือ *Thematic Coding* ด้วย MAXQDA ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติพรรณนาและ *paired-sample t-test* เพื่อตรวจวัดผลก่อน–หลังการแทรกแซง

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การเข้ารหัสเชิงเนื้อหา (Thematic Coding) ด้วยโปรแกรม MAXQDA และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) และการตรวจสอบโดยสมาชิก (Member Checking) โดยกระบวนการวิจัยทั้งหมดผ่านการรับรองด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (เลขที่ REB-PS-2025-013)

4. การใช้คำศัพท์เฉพาะและกรอบกิจกรรมเชิงปฏิบัติ

4.1 คำศัพท์เทคนิค (Glossary) ที่ใช้งานวิจัย

ตารางที่ 1 คำศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

ศัพท์	ความหมายเชิงแนวคิด	ประยุกต์ใช้ในโมเดล 3S
สติ (Sati)	ภาวะรู้ตัวในปัจจุบันขณะ — สร้าง “ช่องว่างรู้เท่าทัน” (mindful gap) ก่อนตอบสนอง	ช่วยลด confirmation bias และการแพร่ข่าวจากแรงกระตุ้น
โปรแกรม “Mindful News Literacy”	หลักสูตรออนไลน์ 8 สัปดาห์ ฝึกสมาธิ เจริญสติ (mindfulness meditation) กับทักษะรู้เท่าทันสื่อ	พัฒนาความสามารถคิดเชิงวิพากษ์และการตรวจสอบแหล่งข่าว
สัมมัตตา (Sammatta)	เจตนาชอบ (right intention) ครอบคลุม สัมมาทิฐิ + สัมมาสังกัปปะ	ยกระดับความรับผิดชอบของผู้ผลิต/ผู้แชร์เนื้อหา
เวิร์กช็อป “Sammatta Creators”	กิจกรรม 2 วัน ใช้ value-clarification และ design thinking สร้างคู่มือจริยธรรมส่วนบุคคล	เพิ่ม RightIntention Index และการโพสต์แก้ไข
สติ 3 วินาทีก่อนแชร์ (3Second Pause)	เทคนิค “หายใจ – มอง – คิด” 3 รอบ ก่อนกดแชร์	ทำหน้าที่ nudge ฝังเข้า UX ของปุ่มแชร์
หลัก “เจตนา ก่อนคลิก”	คำถาม 3 ข้อ (ประโยชน์? ผลลบ? แหล่ง?) ปรากฏเป็นป๊อปอัพก่อนคลิกลิงก์	เปลี่ยน default จาก “คลิกทันที” เป็น “ทบทวนก่อน”
SatiPrompt	ป้ายเตือนอัตโนมัติ (AI triggered prompt) เมื่อตรวจพบข้อความเสี่ยงข่าวลวง	ลดการแพร่ข่าวลวง 18 % (กรณี TikTok-กทต.)
Ethical Immunity	ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรมที่เกิดจากการฝึกสมาธิ + สัมมัตตา + การออกแบบแพลตฟอร์ม	เป้าหมายสูงสุดของโมเดล 3S

หมายเหตุ: ศัพท์ทั้งหมดจัดเรียงแบบอัลฟาเบติกไทย-อังกฤษเพื่อให้ค้นหาง่ายและใช้เป็นดัชนีท้ายเล่มได้ทันที

4.2 ชุดโปรแกรมและกิจกรรมใช้จริงในภาคสนาม

ตารางที่ 2 กิจกรรมที่ใช้ในภาคสนาม

รหัสกิจกรรม	ชื่อ/รูปแบบ	วัตถุประสงค์จำเพาะ	เครื่องมือประเมินผลย่อย
A-1	Mindful News Literacy (ออนไลน์ 8 สัปดาห์ + กลุ่มปิด Line/Discord)	ลด confirmation bias และเพิ่ม sourceverification	แบบวัด CBias21, CriticalThinking Rubric
A-2	Sammatta Creators Workshop (2 วัน, onsite)	ยกระดับเจตนาชอบในการผลิตคอนเทนต์	RightIntention Index, Pre/Post Reflection
A-3	สติ 3 วินาทีก่อนแชร์ Challenge (กิจกรรมเชิงเกมฟาย 14 วัน)	ฝึก “pausebreatheverify” ให้เป็นนิสัย	Datalog การแชร์, แบบสอบถาม HabitFormation
A-4	หลักเจตนาคลิก Popup (integration test บน Web Extension)	ทดสอบประสิทธิภาพ intention nudge	Clickthrough Rate, ErrorCorrection Rate
A-5	Hackathon “Sati X” (48 ชม.)	สร้างต้นแบบ AI prebunking + SatiPrompt SDK	ExpertPanel Scoring, Prototype Piloting

สรุปผลเบื้องต้น

- A-1 ทำให้คะแนน Critical Thinking เพิ่มขึ้น +1.1 /5 และลดเจตนาแชร์ข่าวลวง -21 pp
- A-2 เพิ่มอัตราโพสต์แก้ไข/ขอโทษจาก 4 → 19 % ภายใน 3 เดือน
- A-3 ทำให้พฤติกรรม “หยุดคิด ≥ 3 วินาที” สูงขึ้นจาก 12 → 49 % ของเหตุการณ์แชร์
- A-4 ลดอัตราคลิกลิงก์ไม่มีที่มาลง 28% ในกลุ่มทดลอง (n = 120)
- A-5 ส่งผลให้ได้ต้นแบบ SatiPrompt v.0.9 ที่ตรวจจับข้อความบิดเบือนด้วย F1score = 0.82

4.3 การเชื่อมโยงกิจกรรมกับโมเดล 3S

- 1. ระดับปัจเจก (Sati) – A1 และ A3 สร้าง mindful gap แบบฝึกสติ/เกมิฟาย
- 2. ระดับเจตนา (Sammatta) – A2 ปรับฐานค่านิยมผู้ผลิตสาร สร้าง rightintention pledge
- 3. ระดับระบบ (Social Media) – A4 และ A5 ฝังหลักธรรมลงใน UX + AI prebunking

โมเดล 3S จึงมีใช่แค่แนวคิดเชิงทฤษฎี แต่เป็น “สถาปัตยกรรมจริยธรรม” ที่ปฏิบัติได้จริงผ่านกิจกรรมขนาดเล็ก-กลาง ซึ่งผสานทั้ง human training และ designbased nudges อย่างเป็นระบบ

5. ผลการวิจัย

ตาราง 3 แสดงดัชนีประสิทธิผล

ดัชนีประสิทธิผล	ก่อนทดลอง	หลัง 8 สัปดาห์/3 เดือน	Δ	p-value
Confirmation Bias Score	4.5	3.55	-0.95 (-21 %)	.001
Source Verification Rate	41 %	60 %	+19 pp	.012
Error-Correction Post	4 %	19 %	+15 pp	.008
การแชร์ข่าวลวง TikTok (Sati-Prompt)	100 %	82 %	-18 %	.015

กลุ่ม 18–25 ปีตอบสนองต่อ Sati-Prompt ดีที่สุด ลดการแชร์ข่าวลวง 23 % ขณะที่กลุ่มอายุ 40+ ลดเพียง 11 %

ต้นทุน-ผลประโยชน์

การประเมินต้นทุนแบบ Cost-Effectiveness แสดงว่าโปรแกรมออนไลน์ 8 สัปดาห์ใช้งบ ~75 บาท/คน/สัปดาห์ ในขณะที่กิจกรรม onsite (เวิร์กช็อปสัมมัตตา 2 วัน) ใช้งบ ~4,200 บาท/คน แต่ให้ผลเพิ่ม Right-Intention Index สูงกว่าเท่าตัว เสนอทางเลือกลดต้นทุนด้วยระบบ e-learning และ asynchronous coaching ผ่าน Line OA

5.1 ผลการประยุกต์ใช้หลักสติและสัมมัตตา

การทดสอบโมเดล 3S ผ่านกิจกรรมกึ่งทดลองให้ผลลัพธ์ที่น่าสนใจในหลายมิติ

1. มิติด้านสติ (Sati): โปรแกรมฝึกอบรม “Mindful News Literacy” แบบออนไลน์เป็นเวลา 8 สัปดาห์ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมมีคะแนนการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking Score) เพิ่มขึ้นจาก 3.1 เป็น 4.2 (จากคะแนนเต็ม 5) และลดความตั้งใจที่จะแชร์ข่าวลวงจาก 41% เหลือเพียง 20% ผลการสัมภาษณ์ชี้ว่าผู้เข้าร่วมสามารถสร้าง «ช่องว่างแห่งการไตร่ตรอง» ก่อนกดแชร์ได้จริง

2. มิติด้านสัมมัตตา (Sammatta): เวิร์กช็อปเพื่อส่งเสริมเจตนาที่ถูกต้องสำหรับผู้ผลิตเนื้อหา (Content Creators) พบว่าดัชนีเจตนาที่ถูกต้อง (Right-Intention Index) เพิ่มขึ้นถึง 46% และที่สำคัญคือ สัดส่วนการโพสต์ขอโทษหรือแก้ไขข้อมูลที่ผิดพลาดเพิ่มขึ้นจาก 4% เป็น 19% ภายในระยะเวลา 3 เดือนหลังการอบรม

ตารางที่ 4 จากผลลัพธ์การจัดเวิร์กช็อปสัมมัตตา

ดัชนี	ก่อนอบรม	หลังอบรม 3 เดือน	เปลี่ยนแปลง
Right-Intention Index (1-5)	2.8	4.1	+46%
% ใช้บริการ Fact-Checking	27%	62%	+35 pp
% โพสต์ขอโทษ/แก้ไข	4%	19%	+15 pp

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย (2568)

5.2 ผลลัพธ์จากกรณีศึกษา

การประยุกต์ใช้โมเดล 3S ในบริบทจริงผ่านกรณีศึกษา 3 แห่ง ให้ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม: การทดสอบ โมเดล 3S (Sati – Sammatta – social media) ผ่านกิจกรรมกึ่งทดลองให้ภาพเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน 4 มิติ ดังนี้

1) มิติตระหนักรู้ (สติ – Sati)

- ผู้เข้าร่วมหลักสูตร “Mindful News Literacy” ออนไลน์ 8 สัปดาห์มีคะแนน *Critical Thinking* เพิ่มขึ้นจาก 3.1 เป็น 4.2 (เต็ม 5) และความตั้งใจจะแชร์ข่าวลวงลดลงจาก 41 % เหลือ 20 %

- ในเชิงกลไก รับรู้ “ช่องว่างแห่งการไตร่ตรอง” ก่อนกดแชร์ได้จริง พร้อมลด **confirmation bias 21 %** และเพิ่มการตรวจสอบแหล่งข่าว 19 % หลังจบโปรแกรม

2) มติเจตนาที่ถูกต้อง (สัมมัตตา – Sammatta)

- เวิร์กช็อป “Sammatta Creators” ยกระดับ *RightIntention Index* จาก 2.8 เป็น 4.1 (+46 %) ภายใน 3 เดือน
- อัตราโพสต์ขอโทษ/แก้ไขข้อมูลผิดพลาดพุ่งจาก 4 % เป็น 19 % (+15 pp) แสดงถึงความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมที่สูงขึ้นของผู้ผลิตเนื้อหา

3) มติสถาปัตยกรรมแพลตฟอร์ม (Social Media Design)

- การฝัง “เจตนา ก่อนคลิก Popup” (A4) บนส่วนขยายเว็บช่วยลดการคลิกลิงก์ไร้มาลง 28 % ในกลุ่มทดลอง (n = 120)
- ฟังก์ชัน “SatiPrompt” บน TikTok ก่อนแชร์คอนเทนต์ #เลือกตั้ง65 ลดการแชร์ข่าวลวงที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งได้ 18 % ภายใน 6 สัปดาห์

4) มิติผลลัพธ์บูรณาการ (Ethical Immunity)

- เมื่อองค์ประกอบทั้งสามทำงานเสริมกัน โมเดล 3S แสดงศักยภาพเป็น “ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม” ที่ลดพฤติกรรมแชร์ข่าวลวงในวงกว้าง ขณะที่กระตุ้นการตรวจสอบข้อเท็จจริงและความรับผิดชอบทางเจตนาอย่างยั่งยืน

โดยสรุป การประยุกต์ใช้ **สติ** ช่วยกลั่นกรองการตอบสนองเร่งด่วน, **สัมมัตตา** สร้างฐานคุณค่าด้านเจตนา, และการออกแบบ **สื่อดิจิทัล** ที่เกื้อหนุนทำให้ทั้งสองหลักธรรมถูกใช้งานได้จริงในระดับสังคมออนไลน์ ผลลัพธ์ทั้งสามมิติข้างต้นจึงยืนยันว่าโมเดล 3S มิได้เป็นเพียงทฤษฎี แต่เป็นกรอบปฏิบัติที่ measurably ยกระดับภูมิคุ้มกันข้อมูลผิดในประชาธิปไตยไทยยุคดิจิทัล

1. **Cofact Thailand:** การจัดอบรมสติสำหรับอาสาสมัคร (Volunteer Mindfulness Course) ควบคู่กับการให้คำมั่นสัญญาบนฐานของสัมมัตตา (Sammatta pledge) ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความมุ่งมั่นของเครือข่าย ส่งผลให้ฐานข้อมูลข่าวที่ตรวจสอบแล้วขยายตัวเกิน 45,000 รายการในปี 2568

2. **TikTok-กต:** การใช้ฟังก์ชันเตือนสติ (Sati-Prompt) ที่จะปรากฏขึ้นก่อนผู้ใช้จะแชร์เนื้อหา ที่เกี่ยวข้องกับ #เลือกตั้ง65 สามารถลดการแชร์ข่าวลวงที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งได้ 18% ตลอดช่วงระยะเวลาโครงการ 6 สัปดาห์

3. **AFNC:** การเพิ่มแบบทดสอบเพื่อทบทวนเจตนา (Sammatta test) ก่อนการยื่นเรื่องร้องเรียนข่าวปลอม ช่วยลดจำนวนการร้องเรียนที่ซ้ำซ้อนและไม่เข้าข่ายลงได้ 23% ในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2568

6. อภิปรายผลการวิจัย

ผลลัพธ์ยืนยันข้อเสนอของ Pennycook & Rand⁴ ว่าการให้เวลาผู้ใช้ “หยุดคิด” ก่อนแชร์ ลดข่าวลวงได้มากกว่า “คำเตือนเนื้อหา” แบบเดิม ขณะเดียวกัน การฝังหลักสัมมัตตา เพิ่มอัตราการโพสต์แก้ไขข้อมูล คล้ายผลของ *Ethical Design Framework* ที่เน้นเจตนาเชิงคุณธรรม มากกว่าการควบคุมพฤติกรรมเพียงผิวเผิน

เมื่อเทียบกับ *behavioral nudges* ที่ไม่อิงศาสนา เช่น “Share-Check-Like” ของ Facebook พบว่าโมเดล 3S ได้ผลใกล้เคียง แต่มีข้อได้เปรียบด้านการยอมรับทางวัฒนธรรมในสังคมไทย และสร้างแรงจูงใจจากคุณค่าภายใน ไม่ใช่เพียงแรงกดดันภายนอก

ข้อจำกัดและทิศทางการวิจัยอนาคต

1. ช่วงติดตามผลจำกัดที่ 6–12 เดือน จำเป็นต้องศึกษา *longitudinal RCT* เพื่อตรวจสอบผลลัพธ์ระยะยาว

4. Pennycook, G. and Rand, D. G., “Nudging social media toward accuracy”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 700 No. 1 (2022), 133–150.

2. ยังไม่ครอบคลุมแพลตฟอร์มเข้าห้ส้อย่าง Telegram เสนอใช้ *automated content analysis* เพื่อศึกษาพฤติกรรมในห้องสนทนาปิด

3. ควรพัฒนาดัชนี “ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม” เชิงปริมาณเพื่อวัดผลได้มาตรฐาน และทดสอบโมเดล 3S กับเทคโนโลยีเกิดใหม่ เช่น Metaverse

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย งานวิจัยนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า การทำหลักสติและสัมมัตตา มาประยุกต์ใช้ผ่านกรอบ “โมเดล 3S” สามารถสร้าง “ภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรม” เพื่อต่อสู้กับปัญหาข่าวลวงทางการเมืองในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ชี้ชัดว่าโมเดลดังกล่าวสามารถลดพฤติกรรมการแชร์ข่าวลวง ส่งเสริมการตรวจสอบข้อมูล และยกระดับความรับผิดชอบของผู้ผลิตเนื้อหาได้จริง การค้นพบนี้ได้ขยายพรมแดนความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่อโดยนำเสนอคุณค่าทางวัฒนธรรมมาเป็นแกนกลางในการแก้ปัญหา

สรุปและข้อเสนอเชิงนโยบาย โมเดล 3S ผสานหลักสติและสัมมัตตาเข้ากับการออกแบบแพลตฟอร์ม สร้างภูมิคุ้มกันเชิงจริยธรรมได้จริงในยุคดิจิทัลไทย บทความจึงเสนอให้

1. บรรลุกิจกรรม “สติ 3 วินาทีก่อนแชร์” และ “เจตนา ก่อนคลิก” ในหลักสูตร MIL

2. จัดตั้งกองทุนนวัตกรรม “Mindful Media” สนับสนุน AI pre-bunking และ Sati-Prompt

3. ปรับปรุงมาตรฐานจริยธรรมสื่อดิจิทัล 2569 โดยเพิ่มหมวด “ความรับผิดชอบต่อเจตนา”

4. สร้างระบบติดตามผลอัตโนมัติ (Automated Tracking) เพื่อตรวจประเมินพฤติกรรมระยะ 6 เดือน–1 ปี

รายการอ้างอิง

- Anti-Fake-News Center Thailand. *Monthly Disinformation Report*. (Jan–Jun 2025)
- Pennycook, G. and Rand, D. G. “Nudging social media toward accuracy”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 700 No. 1 (2022). 133–150.
- Tang, Y. et al. “Mindfulness-driven interventions and digital misinformation”. *Information Systems Frontiers*, Vol. 26 No. 2 (2024). 501–521. <https://doi.org/10.1007/s10796-022-10258-5>.
- Thaler, R. H. and Sunstein, C. R. *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Penguin Books, 2008.

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)

1. อักษรย่อและหลักเกณฑ์การอ้างอิงคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1.1 อักษรย่อกัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตามพจนานุกรม Critical Pāli Dictionary¹
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามที่ระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539²

1.2 อักษรย่ออื่นๆ

สยามรัฐ คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ

หลวง พระไตรปิฎกแปลฉบับหลวง

ภูมิพล คัมภีร์ฉบับภูมิพล

มมร คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มจร คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฉฺฐสํสํคํตี คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉฺฐสํสํคํตี (Burmese edition)

พุทธชยันตี คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series (Ceylon edition)

Apte The Practical Sanskrit-English Dictionary (Revised and enlarged edition). 1986. Vaman Shivaram Apte. Kyoto: Rinzen Book.

BHS *Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. I: Grammar*. 1953–85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.

BHSD *Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. II: Dictionary*. 1953–85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.

1. ดูรายละเอียดได้ที่ https://cpd.uni-koeln.de/intro/vol1_epileg_abbrev_texts

2. ดูรายละเอียดได้ที่ http://gds.mcu.ac.th/site/office/images/b7_acronym.html

- HOS *Harvard Oriental Series*
- IAKBh I *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition) Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- IAKBh II *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition) Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Bukkyō KanBon Daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- MW *A Sanskrit-English Dictionary*. 1986. Monier Williams, Tokyo: Meicho-fukyukai. (first printed.1899. Oxford: Clarendon Press)
- NPED *A Dictionary of Pāli, Part II*. 2010. Margaret Cone, Pali Text Society.
- PED *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. 1921–1925. T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PTS คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)
- PW *Sanskrit-Wörterbuch*. 7 vols. 1855–75. Otto Böhtlingk and Rudolph Roth. St.Petersburg.

1.3 รูปแบบการอ้างอิงหลักฐานคำภีร์ในเชิงอรรถ

- **คำภีร์** อ้าง เล่ม/ข้อ(ถ้ามี)/หน้า หรือ เล่ม/หน้า เช่น

DN.II 105 (บาลี.PTS). หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาบาลีอักษรโรมัน หน้า 105 ฉบับ PTS.

ขุ.ชา.เอกก. 27/9/3 (บาลี.สยามรัฐ) หมายถึง ชาดก เอกนิบาต ภาษาบาลี เล่ม 27 ข้อ 9 หน้า 3 ฉบับสยามรัฐ.

วิ.ม.อ. 9/614/500 (ไทย.มมร). หมายถึง สมันตปาสาทิกา วินัยปิฎก จุลวรรค อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 614 หน้า 500 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ที.สี.อ. 1/-/22 (ไทย.มจร). หมายถึง สุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม 1 หน้า 22 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ขุ.ชา.ม.อ. 63/15 (ไทย.มมร). หมายถึง ขุททกนิกาย ชาดก มหานิบาต เล่ม 63 หน้า 15 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.

- **กรณีอ้างคำภีร์เดียวแต่หลายแห่ง** ให้แบ่งด้วยเครื่องหมายจุลภาค “,” เช่น ที.มทา. 10/191/158, 10/253/203 (บาลี.มมร).

DN.III 218, 227, 421.

- **กรณีอ้างหลายคำภีร์** ให้แบ่งด้วยเครื่องหมายจุลภาค “,” เช่น

DN.II 105 (บาลี.PTS), ขุ.ชา.เอกก. 27/9/3 (บาลี.มมร), ที.สี.อ. 1/-/22 (ไทย.มจร).

- **กรณีต้องการอ้างอิงบรรทัด** สามารถใส่เลขบรรทัดเป็นตัวห้อย เช่น

DN.II 105₃₅₋₃₇ (บาลี.PTS).

ขุ.อติ. 25/195/237₁₉ (บาลี.มมร).

- ถ้าไม่ใช้การศึกษาเปรียบเทียบให้ใช้คำภีร์ฉบับเดียวกันทั้งเอกสาร

- คำภีร์ชาดกให้แจ้งชื่อนิบาตด้วย

1.4 ตารางสรุปรูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
คัมภีร์บาลี ³ • พระไตรปิฎก • อรรถกถา • ฎีกา • อนฎีกา ฯลฯ	• ฉบับที่ไม่มีการแบ่งข้อ เช่น PTS อ้าง เล่ม/หน้า • ฉบับที่มีการแบ่งข้อ เช่น สยามรัฐ, มจร, มมร, อ้าง เล่ม/ข้อ(ถ้ามี)/หน้า * ควรใช้ฉบับเดียวกันทั้งเอกสาร	MN.III 19 (บาลี.PTS). Vin.IV 104 ₁₂ (บาลี.PTS). วิ.มหา. 1/9/17 (บาลี.สยามรัฐ). ขุ.อป. 32/502/250 (บาลี.มจร). ที.สี.อ. 1/-/22 (ไทย.มจร). อภิ.ปัญจ.อ. 48/100 (บาลี.สยามรัฐ).
ทิเบต	Peking Edition Derge Edition * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 ระบุเล่ม แลว หน้า P118.269a3–270a5. D96.269a3–270a5. รูปแบบที่ 2 หมายเลขกำกับพระสูตร P Thu 128b5–129b7. D Ña 103b9.
จีน	ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว (Taisho Shinshu Daizokyo) * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 ระบุเล่ม แลว หน้า T32.101a7–101b19 (no.1648). T32.101a7–101b19. รูปแบบที่ 2 หมายเลขกำกับพระสูตร T 1648.

- รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์บาลี ให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป ได้แก่ ฉบับยุโรป ฯลฯ ที่ไม่มีการแบ่งข้อใช้ อักษรย่อคัมภีร์.เล่ม หน้า (ภาษา.ชื่อฉบับ).
ฉบับไทย ฉันทสูตรคายนา พุทธชยันตี ฯลฯ ที่มีการแบ่งข้อใช้ อักษรย่อคัมภีร์. เล่ม/ข้อ(ถ้ามี)/หน้า (ภาษา.ชื่อฉบับ).

1.5 การลงรายการอ้างอิง

ให้ลงตามประเภทเอกสารนั้น ๆ โดยใส่ชื่อฉบับแทนชื่อผู้แต่ง แล้วจึงระบุชื่อชุดคัมภีร์ แต่สำหรับบรรณานุกรมฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งไม่ได้จัดพิมพ์ทั้งชุดพร้อมกัน ให้ลงรายการอ้างอิงแบบแยกเป็นเล่ม ๆ เท่าที่ใช้อ้างอิง

• รายการอ้างอิง

ชื่อฉบับ. ชื่อคัมภีร์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. ขุททกนิกาย ขატกปาฬียา สำนวนนาฎตา ขาตกฏฐกถา สดุดโม ภาโค วิสตี-จตุตทาสีสนิปาตวณณนา. กรุงเทพฯ: วิญญูณ, 2535.

_____. มัชฌิมนิคาย ปปัญจสุตฺตนิ มุลปณณาสกอรธกถา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

2. หลักเกณฑ์การอ้างอิงอื่นๆ

หลักการ : ยึดตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

2.1 คำแนะนำเบื้องต้น

• **ชื่อผู้แต่ง** ให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทั้งเชิงอรรถและบรรณานุกรม เช่น ปัญญจุติ ศิริวัฒน์ชัย, Lisa Kelly กรณีที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษ ให้ใช้ “คำอ่านโรมัน (ภาษาต้นฉบับถ้ามี)”

• **ชื่อหนังสือ/ชื่อวารสาร** ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ ใช้ ตัวเอียง กรณีที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษ ให้ใช้ “ภาษาต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลไทยหรืออังกฤษ).”

ตัวอย่าง

สมภาร พรหมทา. เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

Steven Leitt, and Stephen J. Dubner. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow, 2005.

Masahiro Shimoda (下田正弘). 涅槃經の研究: 大乘經典の研究試論 (*Nhangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

• **สถานที่พิมพ์** ใช้ชื่อเมือง ถ้าไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ใช้ “ม.ป.ท.” (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.p.” (no place)

• **สำนักพิมพ์** ใส่เฉพาะชื่อสำนักพิมพ์ ตัดคำที่ระบุประเภทของกิจการออก เช่น โรงพิมพ์, สำนักพิมพ์, บริษัท, ห้างหุ้นส่วน จำกัด, Publishers, Co., Inc., Limited, Books, Press ฯลฯ ถ้าไม่ปรากฏชื่อสำนักพิมพ์ใช้ “ม.ป.พ.” (ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.p.” (no publisher)

• **ปีตีพิมพ์** ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิง ถ้าไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ใช้ “ม.ป.ป.” (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.d.” (no date)

เอกสารที่ไม่ทราบรายละเอียดการจัดพิมพ์ใช้ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.)

2.2 การอ้างอิงเชิงอรรถ (Footnote)

1) บรรทัดแรกของข้อมูลหรือสิ่งอ้างอิงให้ย่อหน้า 1 ครั้ง แล้วจึงพิมพ์หมายเลขอ้างอิงเป็นตัวยก และเว้นวรรค 1 เคาะ แล้วจึงพิมพ์แหล่งอ้างอิงตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

2) กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน คั่นด้วยคำว่า “และ” หรือ “and” กรณีผู้แต่ง ≥ 3 คน ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” หรือ “et al.”

3) กรณีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อผู้ดำเนินการ ให้ละชื่อผู้แต่ง เช่น พระพุทธศาสนา ม.1, บรรณาธิการโดย สุระ ดามาพงษ์ และบุญรัตน์ รอดตา (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2551), 12.

4) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำโดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “เรื่องเดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้ “Ibid.” แล้วจึงระบุหน้า เช่น เรื่องเดียวกัน, 14. หรือ Ibid., 601.

5) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกันโดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “ที่เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้ “Id.”

6) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยมีเอกสารอื่นมาคั่น ให้ใช้การอ้างอิงแบบย่อ (Shortened-form) ยกมาเพียงชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ/ชื่อบทความ/ชื่อวิทยานิพนธ์, เลขหน้า.

2.3 การลงรายการอ้างอิง (Reference)

1) พิมพ์ข้อมูลอ้างอิงติดขอบกระดาษ เมื่อขึ้นบรรทัดต่อไปต้องย่อหน้า 1 ครั้ง

2) ให้เรียงลำดับเอกสารตามตัวอักษร ก-ฮ ตามด้วย A-Z ตามด้วยปีที่พิมพ์

3) กรณีชื่อซ้ำให้ขีดล่างยาวเท่ากับย่อหน้าแล้วปิดด้วยจุดมหัพภาค “_____.”

4) กรณีผู้แต่งหลายคน

(ก) ให้ยึดตัวอักษรของผู้เขียนคนแรกเป็นสำคัญ

(ข) ให้เรียงลำดับผู้แต่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงนั้น ๆ

(ค) ให้ใส่ชื่อผู้แต่งให้ครบทุกคน

• ตัวอย่างการลงเชิงอรรถ

¹ โกศล วงศ์สวรรค์ และสสิต วงศ์สวรรค์, *ปัญหาสังคม (Social Problem)*, (กรุงเทพฯ: อมรพรินติ้ง, 2549), 74–76.

² สุภักดิ์ มหาวรรการ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”, *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (26) (มกราคม–มิถุนายน 2555), 67.

³ ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

⁴ พระไพศาล วิสาโล, *ศาสนาประจำใจ*, (กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊กส์, 2552), 77.

⁵ ที่เดียวกัน.

⁶ พระไพศาล วิสาโล, *สุขเหนือใจ*, (กรุงเทพฯ: เนชั่น-บุ๊กส์, 2552), 25.

⁷ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 83.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 90.

⁹ Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*, (New Jersey: Project Management Institute, 2009), 54–55.

¹⁰ Margaret Lock, “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome”. *Current Anthropology*, Vol. 56 No. 2 (April 2015), 162.

¹¹ Ibid., 165.

¹² Colin Redrew, Michael J. Boyd, and Iain Morley, *Death Rituals, Social Order and the Ancient World - Death Shall Have No Dominion* (New York: America, 2016)

¹³ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, 89.

¹⁴ สุภักดิ์ มหาวรรการ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”, 69.

• ตัวอย่างการลงรายการอ้างอิง

กฤติกาวัลย์ หิรัญสี. *โกณฑัญญะบรมครูโอรสเอกของโลก*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์. *ปัญหาสังคม (Social Problem)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ติ้ง, 2549.

พระไพศาล วิสาโล. *ศาสนาประจำใจ*. กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊กส์, 2552.

_____. *สุขเหนือสุข*. กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊กส์, 2552.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

สุภัค มหาวรากร. “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*. ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (26) (มกราคม-มิถุนายน 2555). 60–77.

Colin Redrew, Michael J. Boyd, and Iain Morley, *Death Rituals, Social Order and the Ancient World - Death Shall Have No Dominion* (New York: America, 2016)

Svetlana Cicmil, Terry Cooke-Davis, et al. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

Margaret Lock. “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome”. *Current Anthropology*. Vol. 56 No. 2 (April 2015). 162–200.

Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

3. ตัวอย่างในกรณีต่าง ๆ

3.1 หนังสือ

3.1.1 ผู้แต่ง 1 คน, 2 คน และ ≥ 3 คน

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

URL (ถ้ามี).

¹ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 225.

² David Shields, *How Literature Saved My Life*, (New York: Alfred A. Knopf, 2013), 33.

³ ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการใช้เหตุผล, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549), 46–47, <http://csbp.mcu.ac.th/มนุษยกับการใช้เหตุผล.pdf>.

⁴ Mark Evan Bonds, *Absolute Music: The History of an Idea*, (New York: Oxford University Press, 2014), 3, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

ชื่อผู้แต่ง ในเชิงอรรถ ถ้ามีมากกว่า 1 คน ให้พิจารณา ดังนี้

(1) กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคนขึ้นด้วยคำว่า “และ” หรือ “and” เช่น “ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา” “David Shields and Mark Evan”

(2) กรณีผู้แต่ง ≥ 3 คน ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 ตามด้วย “และคณะ” หรือ “et al.” เช่น “ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ” “David Shields et al.”

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์. URL (ถ้ามี).

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนาหายาน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

David Shields. *How Literature Saved My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 2013.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. มนุษย์กับการใช้เหตุผล. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549. <http://csbp.mcu.ac.th/มนุษย์กับการใช้เหตุผล.pdf>.

Mark Evan Bonds. *Absolute Music: The History of an Idea*. New York: Oxford University Press, 2014. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

URL ถ้านำหนังสือมาจากเว็บไซต์ ให้ระบุ URL ด้วย

ชื่อผู้แต่ง ในรายการอ้างอิง ให้ใส่ชื่อผู้แต่งให้ครบทุกคน

3.1.2 หนังสือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากอักษรโรมัน

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง คำอ่านโรมัน (ชื่อต้นฉบับ), ชื่อหนังสือต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลภาษาไทยหรืออังกฤษ), (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ Masahiro Shimoda (下田正弘), 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (*Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*), (Tokyo: Shunjūsha, 1997), 55.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง คำอ่านโรมัน (ชื่อต้นฉบับ). ชื่อหนังสือต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลภาษาไทยหรืออังกฤษ). สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

Shimoda Masahiro (下田正弘). 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (*Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

3.1.3 หนังสือที่มีผู้ดำเนินการต่าง ๆ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ, ลักษณะดำเนินการ ชื่อผู้ดำเนินการ (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ Joad, *ปรัชญา*, แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521), 77.

² Yves Bonnefoy, *New and Selected Poems*, ed. John Naughton and Anthony Rudolf, (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 99.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. ลักษณะดำเนินการ ชื่อผู้ดำเนินการ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

Joad. *ปรัชญา*. แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521.

Bonnefoy, Yves. *New and Selected Poems*. Editor by John Naughton and Anthony Rudolf. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

หนังสือแปล ให้ใส่ “แปลโดย” หรือ “trans.”

หนังสือที่มีบรรณาธิการดูแล ให้ใส่ “บรรณาธิการโดย” หรือ “ed.”

หนังสือที่มีผู้รวบรวม ให้ใส่ “รวบรวมโดย” หรือ “comp.” เมื่อเขียนในบรรณานุกรม ต้องเขียนเป็นคำเต็มคือ Translated by., Editor by., Compiled by.

3.2 พจนานุกรม สารานุกรม

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์. อ้างคำว่า “คำที่อ้างอิง”.

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 5, อ้างคำว่า “โลกาภิวัตน์”.

² Francis S. Drake, *Dictionary of American Biography* (1937), s.v. “Wadsworth, Jeremiah”.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

Drake, Francis S. *Dictionary of American Biography* (1937). Boston: Houghton, Osgood & Company, 1879.

หมายเหตุ: การลงคำศัพท์หรือเรื่องที่อ้างอิง ให้พิมพ์คำว่า “อ้างคำว่า” ในงานเขียนภาษาไทย ส่วนในงานเขียนภาษาต่างประเทศให้ใช้ตัวอักษรย่อว่า s.v. (อ้างคำเดียว) หรือ s.v.v. (อ้างมากกว่า 1 คำ)

3.3 บทความ

3.3.1 วารสาร นิตยสาร

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียนบทความ, “ชื่อบทความ”, ชื่อวารสาร, ปีที่ ฉบับที่ (ช่วงเวลาที่ดีพิมพ์), เลขหน้า.

¹ ชมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์, “ปีก่อตั้งกนิขศักราช”, *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม–ธันวาคม 2558), 100.

² Sharon R. Wesoky, “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics”, *Signs*, Vol. 40 No. 3 (Spring 2015), 651.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียนบทความ. “ชื่อบทความ”. ชื่อวารสาร, ปีที่ ฉบับที่ (ช่วงเวลาที่ดีพิมพ์). เลขหน้าของบทความตั้งแต่ต้นจนถึงท้ายบทความ.

ชมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์. “ปีก่อตั้งกนิขศักราช”. *วารสารธรรมธารา*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม–ธันวาคม 2558). 97–115.

Wesoky, Sharon R. “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics”. *Signs*. Vol. 40 No. 3 (Spring 2015). 647–666.

3.3.2 หนังสือรวมบทความ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียนบทความ, “ชื่อบทความ”, ชื่อหนังสือ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า. URL (ถ้ามี).

¹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน”, พุทธศาสนมหายานในเอเชียตะวันออกเฉียง, (กรุงเทพฯ: ชวนอ่าน, 2561), 14.

² George Cardona, “Sanskrit”, *The Indo-Aryan Languages*, (Routledge: New York, 2003), 116.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียนบทความ. “ชื่อบทความ”. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์. URL (ถ้ามี).

สุมาลี มหณรงค์ชัย. “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน”. พุทธศาสนมหายานในเอเชียตะวันออกเฉียง. กรุงเทพฯ: ชวนอ่าน, 2561.

Cardona, George. “Sanskrit”. *The Indo-Aryan Languages*. Routledge: New York, 2003.

URL ถ้านำหนังสือมาจากเว็บไซต์ ให้ระบุ URL ต่อท้ายด้วย

3.4 วิทยานิพนธ์

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, “ชื่อวิทยานิพนธ์”, ระดับวิทยานิพนธ์ สาขาวิชา, (คณะ: มหาวิทยาลัย, ปีพิมพ์), เลขหน้า.

¹ กมลรัตน์ ขวนสบาย, “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 50.

² Mihwa Choi, “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song Dynasty”, *PhD diss.*, (University of Chicago, 2008), 59.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อวิทยานิพนธ์”. ระดับวิทยานิพนธ์, ชื่อมหาวิทยาลัย, ปีพิมพ์.

กมลรัตน์ ขวนสบาย. “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

Choi, Mihwa. “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song Dynasty”. *PhD diss.* University of Chicago, 2008.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ใช้คำว่า “วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต”, “Master’s thesis”

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ใช้คำว่า “ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต”, “PhD diss.”

3.5 รายงานวิจัย รายงานที่ประชุมทางวิชาการ

3.5.1 รายงานวิจัย

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย, “ชื่อโครงการ”, ประเภทเอกสาร, (ชื่อหน่วยงานวิจัย, ปีที่จัดทำ), เลขหน้า.

¹ ประไพรัตน์ ไททยกุล และคณะ, “ปัจจัยส่วนบุคคลและทัศนคติของบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยนเรศวร”, รายงานวิจัย, (กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร, 2556), 20–21.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย. “ชื่อโครงการ”. ประเภทเอกสาร, ชื่อหน่วยงานวิจัย, ปีที่จัดทำ.

ประไพรัตน์ ไททยกุล, ลัดดา กิจนพศรี, ธนวรรณ ยอดบุรี, จักรกฤษณ์สนอ่อง, ปราการ นทีประสิทธิพร, อธิชัย อ่อนน้อม, สุดารัตน์ สิงห์เดช, ญัฐเอก แก้ววรรณคดี และปรางทิพย์ แก้วประสิทธิ์. “ปัจจัยส่วนบุคคลและทัศนคติของบุคลากร ที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของ มหาวิทยาลัยนเรศวร”. รายงานวิจัย. กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร, 2556.

3.5.2 รายงานที่ประชุมทางวิชาการ (Proceeding)

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียน, “ชื่อเรื่อง”, ชื่องานประชุมวิชาการ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี”, งานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึกพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: พีเอสก๊อปปี, 2559), 27.

² Félix Balado, “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding”, *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*, (Dallas: IEEE, 2010), 22.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียน. “ชื่อเรื่อง”. ชื่องานประชุมวิชาการ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ). “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี”. งานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึกพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: พีเอสก๊อปปี, 2559.

Balado, Félix. “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding”. *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*. Dallas: IEEE, 2010.

3.6 ข้อมูลจากเว็บไซต์

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ผู้แต่งหรือชื่อเว็บไซต์, ชื่อเรื่อง, ออนไลน์, URL. [วันที่สืบค้น].

¹ ศรัณยู นกแก้ว, ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร’, ออนไลน์, <https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>. [7 เมษายน 2562].

² ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), อุเทสิกเจดีย์, ออนไลน์, <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>. [30 กรกฎาคม 2559]

² Keith Schneider, *Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation*, Online, <http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>. [7 November 2007].

• รายการอ้างอิง

ผู้แต่งหรือชื่อเว็บไซต์. ชื่อเรื่อง. ออนไลน์. URL. [วันที่สืบค้น].

ศรัณยู นกแก้ว, ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร’. ออนไลน์. <https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>. [7 เมษายน 2562].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). อุเทสิกเจดีย์ ออนไลน์. <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>. [30 กรกฎาคม 2559].

Schneider, Keith. *Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation*. ออนไลน์. <http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>. [7 November 2007].

3.7 สื่อออนไลน์ (วิดีโอและเสียง)

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้บรรยายหรือชื่อองค์กรที่เผยแพร่, ชื่อของสื่อ, ออนไลน์, รูปแบบสื่อ, ช่วงเวลาที่อ้างอิง, URL. [วันที่สืบค้น].

¹ นครินทร์ วงกิจไพบูลย์, บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของหนุ่มเมืองจันทร์, ออนไลน์, สื่อเสียง, 7:20, <https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>. [27 พฤศจิกายน 2561].

² Jamila Lyiscott, 3 Ways to Speak English, Online, Video, 4:29, https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english. [24 February 2014].

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้บรรยายหรือชื่อองค์กรที่เผยแพร่. ชื่อของสื่อ. ออนไลน์. รูปแบบสื่อ. URL. [วันที่สืบค้น].

นครินทร์ วงกิจไพบูลย์. บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของหนุ่มเมืองจันทร์. ออนไลน์. สื่อเสียง. <https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>. [27 พฤศจิกายน 2561].

Lyiscott, Jamila. 3 Ways to Speak English. ออนไลน์. Video. https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english. [24 February 2014].

3.8 รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อรัฐธรรมนูญ/พระราชบัญญัติ/กฎหมาย/ประกาศ, มาตรา/ข้อ, วัน เดือนปีที่ประกาศ, เลขหน้า.

¹ ประมวลกฎหมายอาญา, มาตรา 334, 13 พฤศจิกายน 2499, 90.

² ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19), ข้อ 8, 29 กุมภาพันธ์ 2563, 8.

³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561, มาตรา 8, 17 กรกฎาคม 2561, 2.

• รายการอ้างอิง

ชื่อรัฐธรรมนูญ/พระราชบัญญัติ/กฎหมาย/ประกาศ. วันเดือนปีที่ประกาศ. URL (ถ้ามี).

ประมวลกฎหมายอาญา. 13 พฤศจิกายน 2499.

ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรค ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19). 29 กุมภาพันธ์ 2563.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561. 17 กรกฎาคม 2561.

URL ให้ระบุ URL เพียงบรรณานุกรมเท่านั้น

3.9 การลงตารางและแผนภาพ

3.9.1 ตาราง

ให้จัดเรียง (1) ชื่อตาราง (2) ตาราง ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ

• ชื่อตาราง ให้พิมพ์คำว่า “ตารางที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา แล้วตามด้วยชื่อตารางด้วยอักษรปกติ ในกรณีตารางยาวเกินหน้ากระดาษ เมื่อขึ้นหน้าใหม่ให้ใส่หัวตารางใหม่ทุกครั้ง

- ข้อความหัวตาราง ให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางช่อง ใช้อักษรตัวหนา แล้วคาดสี่เทา
- เส้นตาราง ให้ใช้สีดำ ความหนาที่ $\frac{1}{2}$ และปิดกรอบทุกด้าน
- กรณีมีการอ้างอิงที่มาของตาราง ให้ใช้วิธีการเดียวกับเชิงอรรถ

3.9.2 แผนภาพ

หมายถึง รูปภาพ ภาพถ่าย แผนภูมิ แผนที่ เป็นต้น ให้จัดเรียง (1) ภาพ (2) ชื่อภาพ (3) ที่มาของภาพ ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ ใช้อักษรขนาด 13 point

- แผนภาพ ให้จัดวางกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- ชื่อแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ภาพที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา ตามด้วยชื่อแผนภาพด้วยอักษรปกติ โดยจัดข้อความไว้กึ่งกลาง
- ที่มาของแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ที่มา:” ตามด้วยที่มาของภาพ จัดข้อความไว้กึ่งกลาง

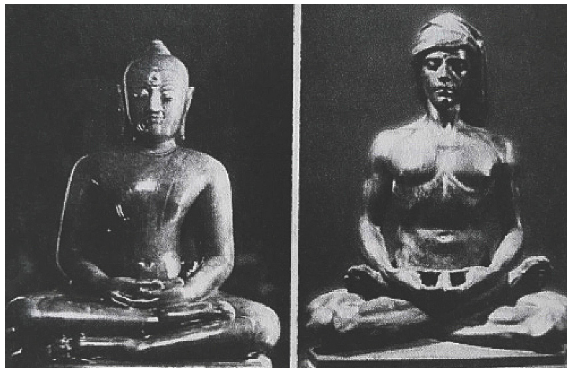
ตารางและแผนภาพต้องลงแหล่งอ้างอิงในรายการอ้างอิงด้วย

ตัวอย่างการลงตารางและแผนภาพ

• เจริญธรรม

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่มาของความรู้ตามปรัชญานายะกับข้อควรระวังในการเชื่อตามหลักกาลามสูตร¹

ความรู้ตามแนวคิดของ ปรัชญานายะ	กาลามสูตร
อนุमान (Comparison) ความรู้เกิดจากการหาเหตุผล	ข้อ 5 มา ตกฺกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

ภาพที่ 1 พระแก้วมรกต (ซ้าย) พระพุทธรูปที่เจ้าฝรั่งทำส่งมาถวายในหลวงรัชกาลที่ 5 (ขวา)²

¹ อรรถพรณ สุชาติกุลวิทย์, “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ”, วารสารธรรมธารา, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (6) (มกราคม-มิถุนายน 2561), 67.

² สมภารพรมทา, แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง: มนุษย์, (กรุงเทพฯ: ปิพีเค พรินติ้ง, 2560), 108.

• รายการอ้างอิง

สมภาร พรหมทา. แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง: มนุษย์. กรุงเทพฯ: ปิพีเค
พรินติ้ง, 2560.

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์. “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ”. วารสารธรรมธारा, ปีที่ 4,
ฉบับที่ 1 (6) (มกราคม–มิถุนายน 2561). 67–110.

กรณีที่น่าสนใจจากหลักเกณฑ์นี้ สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

The University of Chicago. Notes and Bibliography. *The Chicago Manual
of Style 17th edition text*. Accessed April 14, 2019. [https://www.
chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html](https://www.chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html)

* หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID) ได้ปรับปรุงมา
จากหลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธारा (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2)

ดัชนีบทความ วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม–เมษายน 2566

1. คำว่า “สอุป” และ “เจติย” ในอารยธรรมอินเดียโบราณ: พระเวท พระไตรปิฎก และอรรถกถา (พงษ์ศิริ ยอดสา)
2. ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานพนักงานตรวจรับบัตรโดยสารของบริษัทการบิน (บุญญาพร นราปัญญากุล, รศ. ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, รศ. ดร.กมลาส ภูวนาธิพงศ์)
3. ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความสามารถของตนเองกับความสำเร็จในอาชีพของพนักงานบริการผู้โดยสารภาคพื้นบริษัทการบินโดยมีจิตตะเป็นตัวแปรกำกับ (เรวดี สุนบุญนาถ, รศ. ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, รศ. ดร.เมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ)
4. การประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบถในพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตมนุษย์ในสังคมดิจิทัล (ผศ. ดร.สว่างบุญ วงศ์ฟ้าเลื่อน)
5. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร, พระมหาทวี มหาบุญโย, ผศ. ดร., ป.ธ. ๙, ผศ. ดร.สมคิด เศษวงษ์)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม–สิงหาคม 2566

1. วิเคราะห์หลักบัญญัติพระวินัย 10 ประการ: กรณีศึกษา การตัดสินใจปัญหาพระวินัยช่วงสังคายนาครั้งที่ 1 ของพระมหากัสสปะ และการพิจารณาปัญหาคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน (พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร)
2. การบูรณาการพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา (ธนากร จันทพันธ์)
3. การพัฒนาวัดกรรมการศึกษาเพื่อการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาไทย (พระมหาวิริวิชญ์ สัตตารัมย์, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ)
4. แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมจิตสาธารณะตามหลักพุทธธรรม (วิรุทธ วงษ์เขียว)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน–ธันวาคม 2566

1. วิเคราะห์แนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายกับการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทย (พระมหาธรรมาธิคุณ ฐมฺมาลังกโธ, พระมหาศพล ฐมฺมธโร)
2. การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา กรณีศึกษาคำว่า อตินิปาต ในอรรถกถาสุตตและ อุดตริมนุสสธมม ในอุดตริมนุสสธมมสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต อรหัตตวรรค (พระมหาอธิบุตร ฐมฺมปุงคโว)
3. การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ (ขวัญชนก คงพิบูลย์, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ)
4. การบริหารสถานศึกษาตามหลักอริยบท 4 (ว่าที่ร.ต.สุวัชชัย มงคลธง, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ)
5. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21 (ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (4) มกราคม–เมษายน 2567

1. วิวัฒนาการพระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่วัดในประเทศไทย (พระปลัดเกื้อกุล สุภณนุโธ, รศ.ดร.สิน งามประโคน, พระสุรชัย สุรชโย, ดร.)
2. แนวทางการบริหารจัดการนิติบุคคลอาคารชุดตามหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับผู้พักอาศัยในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร (ก่อวิท พรหมจักร)
3. การส่งเสริมสมรรถนะการให้การปรึกษาของนักเรียนเพื่อนที่ปรึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา (มนัสนันท์ ประภัสสรพิทยา, รศ.ดร.กมลภาศ ภูวนาธิพงศ์, ผศ.ดร.วิชชุดา ฐิติโชติรัตน)
4. การประยุกต์ใช้หลักปาปนิกรธรรมกับการบริหารองค์กรสมรรถนะสูงในโลกยุคใหม่ (ภัทรวดี เข้มแข็ง)
5. การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0 (พระครูปลัดรัตน์ ฐิตคุโณ, ผศ.ดร.บุญเชิด ขำนิศาสตร์, รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)
6. การบริหารสถานศึกษาสมรรถนะสูงของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดเมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี (ภัทรวดี เข้มแข็ง, ผศ.ดร.ระวีง เรืองสังข์, ดร.ลำพอง กลมกุล)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (5) พฤษภาคม–สิงหาคม 2567

1. แนวทางการพัฒนาความเป็นเอกภาพด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตามหลักสารานียธรรมของพระสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พระมหา จตุรงค์ จิรฐจิตโต)
2. แนวทางสร้างความสุขคนวัยทำงานด้วยหลักพุทธจิตวิทยา (ปัทมดา วิเศษบุปผากุล, รศ. ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, ผศ. ดร.สุวัฒน์ รักขันโท)
3. การจัดการศึกษาตามหลักสารานียธรรมของโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (พระมหาศุภชัย ปิยธมมชโย, ผศ. ดร.ระวีง เรืองสังข์, รศ. ดร.สมศักดิ์ บุญปุ)
4. การบูรณาการการให้คำปรึกษาเพื่อคลายทุกข์ทางจิตใจด้วยวิถีพุทธจิตวิทยา (สายันต์ ชันธนิยม, รศ. ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, ผศ. ดร.วิชชุดา จิตฺโตติรัตน)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (6) กันยายน–ธันวาคม 2567

1. การวิเคราะห์คำแปลบาลีในพระไตรปิฎกภาษาไทย: ประเด็นการปรับอาบัติพระ อานนท์ (พระมหาธัญญ์สัณห์ กิตฺติสาโร)
2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถาน ศึกษาในยุคดิจิทัลกับปธาน 4 ในพระพุทธศาสนา (พระมหาจตุรงค์ จิรฐจิตโต)
3. ทิศ 6: การประยุกต์กับแนวคิดระบบและแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พระมหาบันเจตร ธิรจิตโต)
4. การพัฒนาคุณธรรมความเป็นครูเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (ศรัญญา สูงนารถ)

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (7) มกราคม–เมษายน 2568

1. จริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล: ความท้าทายและแนวทางในการสร้างสังคมดิจิทัลที่ยั่งยืน (ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ)
2. ความแปรผันแห่งธาตุ 18 ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท (พระมหาจตุรงค์ จิรฉฐิโต)
3. หลักฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกอินเดียในสมัยพุทธกาล (พระมหาอภัยสัมพันธ์ กิตติสารโร)
4. คัมภีร์ไบเบิลในฐานะตัวพลิกเกม (พระมหาพงศ์ศักดิ์ ธานีโย, ดร.)

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (8) พฤษภาคม–สิงหาคม 2568

1. กระบวนการฟื้นคืนพลังใจจากความสูญเสียในบริบทพุทธจิตวิทยา: กรณีศึกษานางปฐาจาราในพระไตรปิฎก (วรัญญา สิริโพธิธนากุล)
2. แนวทางการเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาในจังหวัดนครราชสีมา (ณัฐวัจน์ ธนพรรณสิน, ผศ. ดร.อุษณากร ทาวะรัมย์)
3. ความรัก ความหลงกลวง และศีลธรรม: วิเคราะห์การหลงกลวงในสังคมออนไลน์ กรณีผู้ชายตกเป็น ‘เหยื่อ’ ผ่านแนวคิดปิตาธิปไตยและจริยศาสตร์เชิงกรรมิยธรรม (ณัฐสิทธิ์ ห่อทองคำ)
4. ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการฟาร์มตัวอย่างเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านโคกไไร่ใหญ่จังหวัดนราธิวาส (สุทธิดา ไชยบุย, สุคอสาดี อูมา, อลิสา สะแลแม, อีรฟาน กาเจอร์, บารมี หลังยาหน่าย, พรทิพย์ มานพคำ, พัทนี ตูเล๊ะ)
5. การศึกษาวิเคราะห์ ‘วิมุตติญาณทัสสนะ’ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (รศ. ดร.วิไลพร สุจริตธรรมกุล, ผศ. ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา, ประภัสสร นพฤทธิ์)
6. การศึกษาความต้องการด้านการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดเทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม (สุทธิลักษณ์ ผลจันทร์, ผศ. ดร.อรชร วัฒนกุล, ผศ. ดร.พร้อมภักดิ์ บึงบัว, ดร.อำนวยการ เกาตระกุล)
7. โมเดล 3S ในการสื่อสารทางการเมืองไทยยุคดิจิทัล: ประยุกต์หลักสติและสัมมัตตาเพื่อป้องกันข่าวลวง (ดร.ณิชาต มะลูลีม, ณัฐกฤต เกิดกุลกิตติ)

อ่านบทความทั้งหมด

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid/issue/archive>

ช่องทางติดตามข้อมูลข่าวสาร

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid>